

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

SEYYİD TANTÂVÎ'NİN TEFSİRİ VE TEFSİR ANLAYIŞI (METODU)
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Musa ÖZTÜRK

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul TEZCAN

KARABÜK
ARALIK, 2018

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	14
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ.....	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR	15
1. BİRİNCİ BÖLÜM	
MISIR VE İSLÂM DÜNYASINDA GENEL DURUM	16
1.1 MISIR'IN COĞRAFÎ, DİNÎ, SİYASÎ, KÜLTÜREL DURUMU	16
1.1.1 Coğrafi Durum.....	16
1.1.2 Kültürel Durum.....	17
1.1.3 Siyasî Durum.....	19
1.1.4 İslâm Dünyasında Siyasi Durum	19
1.1.5 Mısır'ın İslâm Dünyasındaki Yeri.....	21
1.1.6 İlmî Durum.....	22
1.2 EL-EZHER ÜNİVERSİTESİ'NİN ÖNEMİ.....	23
1.3 XX. YÜZYIL MISIR'DA TEFSİR YAZAN MÜFESSİRLER	25
1.3.1 <i>Tantâvî Cevherî (1862-1940)</i>	26
1.3.2 <i>Ahmed Mustafa Merâğî (1883- 1952)</i>	27
1.3.3 <i>Seyyid Kutup (1906-1966)</i>	28
1.3.4 <i>Muhammed Mütevelli eş-Şa'râvî (1911-1998)</i>	28
2. İKİNCİ BÖLÜM	
SEYYİD TANTÂVÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, TEFSİRİNİN YÖNTEM VE KAYNAKLARI.....	31
2.1 SEYYİD TANTÂVÎ'NİN HAYATI.....	31
2.1.1 <i>Doğumu ve Memleketi</i>	31
2.1.2 <i>Eğitim Hayatı</i>	32
2.1.3 <i>Öğretim Üyeliği ve İdârî Görevleri</i>	32
2.1.4 <i>Vefatı</i>	33
2.1.5 <i>Seyyid Tantâvî'nin İlmî Kişiliği</i>	33
2.2 SEYYİD TANTÂVÎ'NİN ESERLERİ	34
2.2.1 <i>et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim</i>	35
2.2.2 <i>Mu'cemu İ'rabı Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerim</i>	35

2.2.3	<i>Mebâhisü fi Ulûmi'l-Kur'ân</i>	36
2.2.4	<i>Benû İsrâil fi'l-Kur'âni ve's-Sünneti</i>	36
2.2.5	<i>Edebu'l-Hivâri fi'l-İslâm</i>	36
2.2.6	<i>el-Kıssatu fi'l-Kur'ân</i>	37
2.2.7	<i>el-Mer'etü fi'l-İslâm</i>	37
2.2.8	<i>el-Mekâsüdüş Şer'ıyyeti li'l-Ukûbâti fi'l-İslâm</i>	37
2.2.9	<i>el-Fıkhu'l-Müeyesser</i>	38
2.2.10	<i>Ramazân ve's-Sıyâm</i>	38
2.2.11	<i>Fetâvâ Şer'ıyye</i>	38
2.2.12	<i>Mu'âmelâtu'l-Bünûk ve Ahkâmüha's-Şer'ıyye</i>	39
2.2.13	<i>el-İctihâdu fi'l-Ahkâmi's-Şer'ıyyeti</i>	39
2.2.14	<i>el-Akâdetü ve'l-Ahlâk</i>	39
2.2.15	<i>el-İşâatü'l-Kâzibetü ve Keyfe Hârabehe'l-İslâm</i>	39
2.2.16	<i>es-Serâya'l-Harbiyyeti fi'l-Ahdî'n-Nebevî</i>	40
2.2.17	<i>Risâletü's-Sıyâm</i>	40
2.2.18	<i>Cevâmiu'd-Duâ Mine'l-Kur'âni ve's-Sünneti</i>	40
2.2.19	<i>el-Hükmü's-Şer'î fi Ehdâsi'l-Halîc</i>	41
2.2.20	<i>es-Savmü'l-Makbûl</i>	41
2.2.21	<i>Tenzîmü'l-Üsrati ve Ra'yü'd-Dîn Fîhi</i>	41
2.2.22	<i>İşrûne Suâlen ve Cevaben</i>	41
2.2.23	<i>Ahkâmü'l-Haccı ve'l-Umre</i>	42
2.2.24	<i>Hadîsü'l-Kur'âni ani'r-Raculi ve'l-Mer'eti</i>	42
2.3	SEYYİD TANTÂVÎ'NİN TEFSİRİNDE YÖNTEM VE KAYNAKLAR.	42
2.3.1	<i>et-Tefsîru'l-Vasît veya el-Vasît İsmi ile Yazılmış Tefsirler</i>	42
2.3.2	<i>et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim Tefsirinin Yazılması</i>	43
2.3.3	<i>Seyyid Tantâvî'nin Tefsîrini Yazma Amacı</i>	45
2.4	SEYYİD TANTÂVÎ'NİN TEFSİR ANLAYIŞINA GENEL BİR BAKIŞ ..	46
2.5	EL-VASÎT TEFSİRİ VE KAYNAKLARINA DAİR	50
2.5.1	<i>Tefsirinde Hadis Kaynakları ve Hadisleri Kullanma Yöntemi</i>	51
2.5.1.1	Seyyid Tantâvî'nin Kaynak Gösterek Hadis Nakletmesi.....	51
2.5.1.2	Seyyid Tantâvî'nin Kaynak Göstermeden Hadis Nakletmesi	52
2.5.1.3	Tefsir Kaynaklarını Referans Göstererek Hadis Nakletmesi.....	52
2.5.2	<i>Seyyid Tantâvî'nin Tefsir Kaynakları</i>	54
2.5.2.1	Ebu's-Senâ Şihâbuddîn el-Âlûsî (1802-1854)	55
2.5.2.2	İbn Cerîr et-Taberî (839/923)	56
2.5.2.3	İbn Kesîr (1301-1373)	56
2.5.2.4	Fahrüddin er-Râzî (1149-1210)	57
2.5.2.5	Muhammed b. Ebî Bekir el-Endülüsî el-Kurtubî (ö;1273)	57

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RİVAYET VE DİRAYET YÖNÜNDE EL-VASÎT TEFSİRİ	59
3.1. RİVAYET YÖNÜNDE EL-VASÎT TEFSİRİ	59
3.1.1. Kur'ân'ı Kur'ân Âyetleri ile Tefsiri	59

3.1.2.	<i>Kur'ân'ın Sünnet'le Tefsir Edilmesi</i>	64
3.1.3.	<i>Kur'ân'ı Sahabe Sözleriyle Tefsiri</i>	66
3.1.4.	<i>Kur'ân'ı Tabiûn'un Sözleriyle Tefsiri</i>	68
3.2.	DİRAYET YÖNÜNDE EL-VASÎT TEFSİRİ	69
3.2.1.	<i>Lügat, Nahiv ve Belagat İlmi Yönünden el-Vasît Tefsiri</i>	70
3.2.1.1	Lügat Açısından Tefsiri:	70
3.2.1.2	Nahiv Açısından Tefsiri:	72
3.2.1.3	Belâgat Açısından Tefsiri:.....	73
3.2.2.	<i>Kelâm İlmi Yönünden Seyyid Tantâvî'nin Tefsiri</i>	75
3.2.2.1	Ru'yetullah (Allah'ın Görülmesi).....	76
3.2.2.2	Şefaât Meselesi	78
3.2.3	<i>Kıraat İlmi Açısından Seyyid Tantâvî'nin Tefsiri</i>	79
3.2.4	<i>Fıkıh İlmi Yönünden Seyyid Tantâvî'nin Tefsiri</i>	82

4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN İLİMLERİNE VE BAZI TEFSİR PROBLEMLERİNE BAKIŞI	88	
4.1	ESBÂB-İNÜZÛL (AYETLERİN İNİŞ SEBEBİ)	88
4.2	MEKKÎ VE MEDENÎ SÛRELERE BAKIŞI	92
4.3	NESH'E YAKLAŞIMI	94
4.4	MÜNASEBETÜ'L-KUR'ÂN'A BAKIŞI	97
4.4.1	<i>İki Sûre Arasında Münasebet</i>	98
4.4.2	<i>İki Sûre Arasında Birden Fazla Münasebet</i>	98
4.4.3	<i>İki Ayet Arasında Münasebet</i>	99
4.5	MUHKEM- MÜTEŞÂBİH AYETLERE YAKLAŞIMI	100
4.5.1	<i>Müteşebih'in Kısımları</i>	102
4.5.2	<i>Müteşâbihlerin Bilinip/Bilinmemesi</i>	103
4.5.3	<i>Müteşâbih Ayetlerin Kur'ân'da Bulunmasının Hikmeti</i>	104
4.6	SEYYİD TANTÂVÎ'NİN HURÛF-U MUKATTAA'YA BAKIŞI	104
4.7	KUR'ÂN'DAKİ KISSALAR (KISASU'L-KUR'ÂN)'A BAKIŞI	106
4.8	SEYYİD TANTÂVÎ'NİN KUR'ÂNDAKİ TEKRARLARA BAKIŞI	110
4.9	KUR'ÂN'DA DARB-I MESEL'LERİ DEĞERLENDİRMESİ	112
4.10	FEDÂİLUL-KUR'ÂN'A YAKLAŞIMI	113
SONUÇ	117	
KAYNAKÇA	122	
ÖZGEÇMİŞ	127	

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Musa ÖZTÜRK'e ait "Seyyid Tantâvî'nin Tefsiri ve Tefsir Anlayışı" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı : Dr. Öğr. Üy. Tuğrul TEZCAN	
Danışman Üye : Dr. Öğr. Üy. Tuğrul TEZCAN	
Üye : Dr. Öğr. Üy. Sami ÇÖLLÜOĞLU	
Üye : Dr. Öğr. Üy. Yunus ABDURRAHİMOĞLU	

Tez Sınava Tarihi: 28/12/2018

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yaptığımı beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı:

Musa ÖZTÜRK

İmza :

ÖNSÖZ

İlâhi kitapların sonuncusu olan Kur'ân-ı Kerim, Allah (c.c) tarafından vahiy yoluyla son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s)'e gönderilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması ve insanlara açıklanması görevi Allah (c.c) tarafından Hz. Peygamber (s.a.s.)'e tebliğ görevi verilmesi ile başlamıştır. Hz. Peygamber (s.a.s)'in kendisi değişik vesilelerle ilk muhataplara ihtiyaç duyulan durum ve konularda Kur'ân'ı tefsir etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatından sonra ilahî vahye muhatap olan sahabeler kendilerinden sonra İslâm'a giren müslümanlara Kur'ân-ı Kerim'i öğrenme ve öğretme, anlama ve anlatma, sonraki nesillere ulaştırma ve aktarmayı kendilerine görev kabul etmişlerdi. Bu gayretler sonucu Kur'ân'ı merkeze alan ve Kur'ân'ın etrafında dolaylı ve dolaysız Kur'ân ile ilişkili olabilecek birçok ilim dalı ortaya çıkmıştır. Kur'ân ayetlerini anlama, yorumlama ve açıklama amacı taşıyan tefsir ilmi de bu ilimler içerisinde yer almıştır. Geçmişten günümüze gelen süreçte bu amacı gerçekleştirmek için ortaya konulan çaba ve gayretlerin adı tefsir ilmi olmuştur. Nitekim tarihi süreç içerisinde Kur'ân ayetlerini anlama, yorumlama ve açıklama gayesiyle müfessirler tarafından birçok tefsir te'lif edilmiş, kaleme alınmıştır. Te'lif edilen tefsir kitapları yöntem olarak genelde dirayet ve rivayet şeklinde iki ana yöntemle yazılmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'i öğrenme, anlama çabasının bir ürünü olarak Seyyid Tantâvî tarafından te'lif edilen “et-Tefsiru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim” isimli eseri dirayet tefsir yöntemine göre te'lif edilmekle birlikte kısmen rivayet tefsir yöntemine göre de yazılmış bir tefsir kitabıdır. Bu amaç doğrultusunda müellif Seyyid Tantâvî'nin kendisini ve “et-Tefsiru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim” adını verdiği tefsirini yazarken takip ettiği yöntemini, kaynaklarını ve Ulûmu'l-Kur'ân konularına yaklaşımını tez ve inceleme konusu olarak ele aldık. Bu çalışmamız esnasında, ilk günden itibaren yanımızda olan, bize anlayış gösteren, teşvik eden, destek ve katkılarını esirgemeyen danışman Hocam Dr. Öğretim Üyesi Tuğrul TEZCAN Bey'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

ÖZ

Bu çalışmada, yaşadığı dönemin önemli şahsiyetlerinden biri olan, Mısır müftülüğü ve Ezher Üniversitesi Şeyh'liği (Rektörlüğü) gibi önemli görevlerde bulunan Muhammed Seyyid Tantâvî ve onun et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim adlı eseri incelenmiştir.

Tezimiz, asıl konusunu oluşturan dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde Muhammed Seyyid Tantâvî'nin yaşadığı dönemin genel durumu anlatılmaktadır.

Araştırmamızın ikinci bölümünde Muhammed Seyyid Tantâvî'nin hayatı, üstlendiği görevler, te'lif ettiği eserler, el-Vasît tefsiri'nde kullandığı yöntem ve kaynaklar incelenmiştir.

Araştırmamızın üçüncü bölümünde Muhammed Seyyid Tantâvî'nin el-Vasît tefsiri, rivâyet ve dirâyet yönleriyle ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde, tefsir usulünün kapsamında yer alan Kur'ân ilimlerinin bazı temel konuları Seyyid Tantâvî'nin tefsirinden hareketle ele alınmış, konu ve kavramlara ilişkin yaklaşımı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Seyyid Tantâvî, el-Vasît Tefsiri, Rivâyet, Dirâyet, Kur'ân ilimleri.

ABSTRACT

In this study, it has been examined that Mohamad Seyyid Tantâwi -who is one of the most important personalities of his time and havin official duties like Egyptian mufti and Ezher University Sheikh (Rectorate)- and his work et-Tafsîru'l-Vasît li'l-Qur'ani'l-Kerîm.

Our thesis consists of four parts. In the first part of our research, it has been examined that life of Mohamad Sayyid Tantâwi in the study and the general situation of the period when the commentator lived.

In the second part of our research, Mohamad Sayyid Tantâwi's the works written by his, the method and sources used in his tafseer al-Vasît.

In the third part of our research, It is handled tafseer al-Vasît of Mohamed Sayyid Tantâwi in terms of Riwayah and Dirayah tafseers.

In the fourth part, it has been addressed some basic subjects of the Qur'anic sciences within the scope of methodology of tafseerbased on the tafseer of Sayyid Tantâwi and it has been tried to be detected his approach to subjects and concepts.

Keywords: Mohamed Sayyid Tantâwi, Tafseer al-Vasît, Riwayah, Dirayah, Qur'anic sciences.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Seyyid Tantâvî'nin Tefsiri ve Tefsir Anlayışı
Tezin Yazarı	Musa ÖZTÜRK
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üy. Tuğrul TEZCAN
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	28.12.2018
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tezin Yeri	Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
Tezin Sayfa Sayısı	127
Anahtar Kelimeler	Muhammed Seyyid Tantâvî, el-Vasît Tefsiri, Rivâyet, Dirâyet, Kur'ân ilimleri.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Tafseer of Sayyid Tantawi and His Method of Tafseer
Author of the Thesis	Musa ÖZTÜRK
Advisor of the Thesis	Dr. Öğr. Üy. Tuğrul TEZCAN
Status of the Thesis	Master Thesis
Date of the Thesis	28.12.2008
Field of the Thesis	Department of Basic Islamic Sciences
Place of the Thesis	Karabük University Institute of Social Science
Total Page Number	127
Keywords	Mohamed Sayyid Tantâwi, Tafseer al-Vasît, Riwayah, Dirayah, Qur'anic sciences.

KISALTMALAR

a.s	: aleyhi's-selâm
b.	: ibn (oğlu)
Bsk.	: Baskı
c.c.	: celle celaluhu
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: hicri
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı
ö.	: ölümü
r.a.	: radiyallahu anhu/anhuma/anhum/anha
s.	: sayfa
s.a.s	: sallallahu aleyhi ve sellem
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
trh.y.	: tarih yok
v.d.	: ve diğerleri
vb.	: ve benzeri
y.y.	: yayın yeri yok
Yay.	: Yayınları/Yayınevi

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Seyyid Tantâvî, İslâm dünyasında önemli bir yere sahip olan Mısır Arap Cumhuriyetinde yetişmiş, Ezher Üniversitesinde hocalık yapmış ve o ülkenin en yüksek dini makamlarında Mısır müftülüğü ve Ezher Üniversitesi Şeyh (Rektör)'liğine kadar yükselmiş önemli dinî şahsiyetlerden birisidir. Seyyid Tantâvî (1928-2010) bu yönüyle XX. yüzyılın ve modern çağın problemlerine muhatap olmuş İslâm mütefekkeri ve müfessiridir. Kur'ân'ın daha iyi anlaşılması için bir müfessirin ortaya koyduğu tefsir çalışmaları ve anlama faaliyetleri önemlidir. Bu sebeple tez araştırma konusu olarak Seyyid Tantâvî'nin yaklaşık on beş yıllık bir çalışmanın ürünü "et-Tefsiru'l-Vasît" tefsirini seçtik. Bu tezimiz, dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, XX. yüzyılın genel durumunu ortaya koyan coğrafi, dinî, sosyal ve kültürel yapılar yanında o dönemin özellikleri anlatılmaktadır. İkinci bölümde, Seyyid Tantâvî'nin hayatı, yaşadığı dönem, eserleri, öğretim üyeliği, icra ettiği idari görevler yanında "el-Vasît" tefsiri ve tefsir anlayışı ve yöntemi izah edilmeye çalışıldı. Ayrıca tefsirinin te'lifinde birçok tefsir kaynağına başvurmak suretiyle bazı bölümleri ya aynen ya da özetler halinde naklederek tefsir mevzunda kaynak kabul ettiği, geçmişte yazılmış kıymetli tefsirlerden Âlûsî, Kurtubî, İbn Kesîr, İbn Cerîr et-Taberî, Fahrüddin Râzî gibi müfessirler ve bu müfessirlerin eserleri kısaca tanıtıldı.

Üçüncü bölümde ise rivayet ve dirâyet yönünden Seyyid Tantâvî'nin "el-Vasît" tefsiri değerlendirilmiştir. Rivayet tefsiri açısından kur'ân'ı kur'ân ayetleri ile tefsiri, kur'ân'ı hadislerle, sahabe sözleriyle ve tabiûn'un sözleriyle tefsiri ele alınmıştır. Dirayet yönü ise lügat, nahiv, belâgat, kelâm, kıraat, fıkıh ilimleri açısından ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde de Seyyid Tantâvî'nin kur'ân ilimlerinden esbâb-ı nüzûl, nâsîh-mensûh konusuna, muhkem-müteşâbih ayetlere, mekkî-medenî'ye, darb-ı mesellere, kıssalara (kısasu'l-kur'ân)'a, kur'ân'da tekrarlara ve fedâilü'l-kur'ân'a bakışı ve bazı tefsir problemlerine ilişkin yaklaşımı örnekleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Seyyid Tantâvî, Mısır Müftülüğü gibi önemli makamda fetva dairesine başkanlık edecek ilmi birikime sahiptir. Ayrıca el-Ezher Üniversitesinin en üst düzey yönetim kadrosundaki temsil makamı olan Ezher Üniversitesi Şeyh'(Rektör)liği görevlerini yapmıştır. Din ve dinî ilimler sahasında etkin iki devlet kurumunda görev yapması onu İslâm dünyasında da önemli kılmıştır. Özellikle çalışmamıza konu olan “et-Tefsiru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim” isimli tefsiri ile iyi bir müfessir olmasının yanında maslahatçı bir fâkih ve çok yönlü bir ilim adamı olması, İslâmî nassların zahirinden çok ruhunu ve maksadını ön plana çıkarması, onun görüşlerinin ve yorumlarının önemini daha da artırmıştır.

Bu sebeple tezimizde çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Seyyid Tantâvî'nin her biri ayrı bir araştırma konusu olabilecek eserlerinin arasından müfessir özelliğini ve anlayışını açıklayabilmek gayesiyle kendisinin yazdığı “el-Vasît” tefsirini merkeze almak suretiyle tefsirinden hareketle müfessirlik yönü ortaya koymaya çalışıldı. Bununla birlikte tefsir anlayışı hakkında daha fazla malumat verebilmek gayesiyle tefsir kitabı dışında kendisinin kaleme aldığı diğer eserlerine de başvuruldu.

Bu konuyu incelerken, faydalandığımız eserler temelde iki kısımdan oluşmaktadır. Öncelikle Seyyid Tantâvî'nin te'lif ettiği “et-Tefsiru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim” tefsiri ve diğer eserleri kaynak olarak değerlendirilmiştir. İkinci kısımda ise kendisinin te'lifi olmayan fakat Kur'ân ayetlerini tefsir ederken değişik mulâhaza ve sebeplerle başvurduğu veya atıfta bulunduğu diğer kaynaklar değerlendirildi. Bununla birlikte yaşadığı dönemdeki fikrî hareketliliği ve ilmî yaklaşımları yansıtması amacıyla eğitim-öğretim hayatını, ilmi kişiliğini, düşünce dünyasının oluşumuna katkı sunan dinamiklerini yansıtabilmek gayesiyle aynı dönemde yaşayan, tefsir ve diğer alanlarda eserler yazan Mısırlı müfessirlerin bir kısmı anlatıldı. Bu dönemin ilmî, dinî, siyasî ve kültürel hayatını yansıtan değişik kitaplarla birlikte İslâm dünyasında müfessirimiz ve onun yararlandığı müfessirlerle ilgili değişik platformlarda, medya organlarında yayınlanmış gazete, dergi, makale, üniversitelerde yapılmış yüksek lisans ve doktora çalışmalarıyla birlikte, ansiklopedi maddeleri ve bazı özel çalışmalara başvurulmuştur.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmamız, Muhammed Seyyid Tantâvî'nin tefsiri ve tefsir anlayışı konu edilmesi sebebiyle temel kaynağımız yine kendisinin yazdığı “et-Tesiru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim” adlı tefsir kitabı ve müfessirin İslâmî konular etrafında kaleme aldığı diğer eserleri olmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde müellifin yaşadığı dönem ve çevre ile ilgili, ikinci bölümde de rivâyet ve dirâyet açısından tefsirinin özelliklerini, anlayışını ortaya koyabilmek için tefsiri her bir açıdan değerlendirilmiştir. Müfessir özelliğini ortaya koyabilmek gayesiyle rivayet metodu da kabul edilen kur'ân'ı kur'ân'la, sünnet, sahabe ve tâbiîn sözleriyle tefsir etme yöntemini izah etmeye çalışılmıştır. Dirâyet yöntemi ve anlayışı ile ilgili ise nâsih-mensûh, sebebi nüzûl, muhkem-müteşâbih, darb-ı mesel, kur'ân'daki tekrarlar, kıssalar, fedâilu'l-kur'ân gibi ulumu'l-kur'ân konuları arasında yer alan önemli konulara ilişkin yaklaşımı tahlil edilmiştir. Ayrıca bazı tefsir problemlere ilişkin literâtür incelemesi yapılmıştır. Müfessir Seyyid Tantâvî'nin tefsirini ve tefsir anlayışını açıklamak amacıyla kendisi tarafından yazılan eserleri okuma ve değerlendirmelerden sonra araştırmaya katkı sunması gayesiyle bilgiler derlenmiştir. Gerekli gördüğümüz ifade ve kavramlar analiz edilerek müfessirin âyetler içerisinde yapmış olduğu cümle tahlilleri tespit edilmiştir. Sonuç kısmında, Seyyid Tantâvî'nin el-Vasît tefsiri ve tefsirindeki anlayışı bütün yönleriyle değerlendirmeye çalışılmıştır. Âyetlerin Türkçe meâllerinde Diyanet İşleri Başkanlığı, “Kur'ân Yolu Meâli” kullanılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ

Seyyid Tantâvî'nin fikir ve düşünce dünyasının oluşumuna katkı sunan faktörleri ortaya koymak amacıyla İslâm dünyasının siyasi, kültürel durum ve yaşadığı dönemde farklı eğilimlere göre tefsir yazan müellifler ve eserlerindeki yaklaşımları açıklanmıştır. Aynı şekilde te'lif ettiği eserler vasıtasıyla Seyyid Tantâvî'nin ilmî kişiliği ve İslâm dünyasındaki yeri ve konumu izah edilmeye çalışılmıştır. Tezimizin asıl konusu olarak ele aldığımız tefsiri ve tefsir anlayışını ise “et-Tesiru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim” adlı eserinden yola çıkarak tefsir kaynakları, tefsirinin rivayet ve dirayet yönü ile birlikte bazı tefsir problemlerine ve Kur'ân ilimlerine yaklaşımı örneklerle izah edilmeye çalışılmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Bu araştırmada, Seyyid Tantâvî'nin tefsiri ve tefsir anlayışı konu edilmesi sebebiyle temel kaynağımız yine kendisinin yazdığı “et-Tesiru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim” adlı tefsiridir. Mısır Arap Cumhuriyeti'nde arapça yazılmış bir tefsir kitabı olması, ciltler halinde 15 ciltten oluşan bir te'lif olması, kendisinin İslâm dünyasında çok tanınan, bilinen ilmî şahsiyet olmasına rağmen ÷lkemizde pek fazla tanınmamıştır. Aynı şekilde çok kıymetli bir eser olmasına rağmen yazdığı tefsir kitabı da ilmî alanda istenilen düzeyde ilgi görmemiştir. Bu ise yazdığı tefsir kitabına ve diğer eserlerine ulaşmayı zorlaştırmıştır.

Seyyid Tantâvî'nin Kur'ân'ı tefsir etme anlayışını, müfessir özelliğini ortaya koyabilmek gayesiyle tefsirini büt÷n yönleriyle derinlemesine ele alıp değerlendirmek gerçekten zordur. Bu sebeple konunun sınırlarını ve çerçevesini belirleme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Tefsir anlayışını daha belirgin hale getirecek sınırlar içerisinde değerlendirilerek araştırma neticelendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca kendisi geçmişte yazılmış kıymetli birçok tefsire başvurmak suretiyle bazı bölümleri ya aynen ya da özetler halinde tefsirinde kaynak kabul ettiği müelliflerin eserlerine başvurması, ilk bakışta derleme bir tefsir görüntüsü veren tefsirini daha titiz ve dikaktli okumayı ve değerlendirmeyi gerektirmiştir. Bu çalışmanın kısa, öz ve anlaşılabilir olması için hassas ve titiz bir çalışma sonucunda tefsiri ve tefsir anlayışı izah edilmeye çalışılmıştır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

MISIR VE İSLÂM DÜNYASINDA GENEL DURUM

İnsan içinde yaşadığı, yetiştiği, büyüdüğü sosyal, ekonomik, kültürel şartlar ve olaylarla bağlantılı olarak hayatını devam ettirmektedir. Fikir ve düşünce dünyasını oluşturan, katkı sunan, hayatına yön veren dönemin şartları, ilmî yapısı, siyasî şartları, sosyo-kültürel yapısı, dünya görüşü ve bilgi birikimi yaşadığı dönemin şartları ile şekillenmektedir. Bu sebeple Seyyid Tantâvî'nin tefsirini ve tefsir anlayışına katkı sunması amacıyla yaşadığı dönemdeki Mısır'ın coğrafi, dinî, siyasî, kültürel ve ilmî yapısı ve o günün şartlarını dikkate alınması daha da önemli kılmıştır.

1.1 MISIR'IN COĞRAFÎ, DİNÎ, SİYASÎ, KÜLTÜREL DURUMU

Seyyid Tantâvî'nin tefsirini ve tefsir anlayışını izaha başlamadan önce Mısır'ın coğrafi, dinî, siyasî, kültürel ve ilmî yapısı, el-Ezher Üniversitesinin ülkeye ve İslâm dünyasına katkısı, ülkenin İslâm dünyasındaki yeri ve önemi belirtilmiştir. Zira müfessirimizin yaşadığı Mısır Arap Cumhuriyeti coğrafi konum bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu amaç doğrultusunda onun fikir ve düşünce dünyasına katkı sunan, hayatına yön veren yaşadığı o dönemin şartları, ilmî yapısı, siyasî şartları ve sosyo-kültürel yapısı anlatılmıştır.

1.1.1 Coğrafi Durum

Büyük bir kısmı Afrika kıtasında küçük bir kısmı Asya kıtasında geniş bir coğrafyada yer almaktadır. Mısır Arap Cumhuriyeti bu özelliği ile Asya ile Afrika'nın buluşma noktasında önemli konuma sahiptir. Ülke Aşağı Mısır ve Yukarı Mısır (Sa'îd-i Mısır) şeklinde ikiye ayrılmaktadır.¹ Mısır topraklarının çoğu çöldür. Kuzeyde Akdeniz, doğuda Sina çölü ve Kızıldeniz, batıda Libya çölü, güneyde Sudan'dan ülke sınırlarına dökülen büyük Nil nehri ile ülke sınırları oluşmuştur. Tarım arazilerinin su kaynağı olan nil nehri ile yılın her mevsiminde ziraat yapılmaktadır. Mısır'ın siyasî, ekonomik ve sosyal şartlarını oluşturan, ona hayat veren bu nehirdir.² Tarıma dayalı ülke ekonomisi bu nehir etrafında şekillenmiştir. Başkent Kahire'den sonra Nil nehri

¹ el-Kazvinî Zekerîyya b. Muhammed b. Mahmud, *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-'İbâd* (Beyrut: Dâru's-Sadr, Beyrut trh.y.), 269; Ercan Arıklı (Editör), "Mısır," *Büyük Larousse sözlük ve Ansiklopedisi*, c. 13 (İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986), 8115.

² Büyük Larousse sözlük ve Ansiklopedisi, "Mısır," 13: 8114; Limp Moti, *Meydan Larousse (Büyük Lügat ve Ansiklopedi)* (İstanbul: Meydan Yayınevi,1972), 8: 721.

iki kola ayrılır.³ Su seviyesinin düştüğü zamanlarda tarım arazilerinin sulanamayışı sebebiyle kıtlık ve geçim sıkıntısı ile karşı karşıya kalabilmektedir. Mısır, tarıma dayalı ekonomisi ile kendi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra özellikle müslümanlarca ayrı bir öneme sahip Mekke-Medine gibi şehirlerin gıda ve tarım ürünleri ihtiyacını karşılamak gayesiyle kutsal topraklara kendi ülkelerinde yetişen ürünleri ihraç etmiştir.⁴

Mısır, kendisinden önce birçok medeniyete kaynaklık eden en eski medeniyetlerden birisidir. Bilinen tarihi yaklaşık beş bin yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte “Firavunlar” ülkesi diye de bilinir.⁵ Mısır’ın diğer medeniyet merkezlerine uzak bir medeniyet olması ise kendisine has özellikler taşıyan bağımsız bir medeniyet olmasına imkân vermiştir. Özellikle Mısır’da gelişen hiyeroglif yazı sistemi onu diğer medeniyetlerden farklı kılmıştır.

Ülkeye ad olan Mısır kelimesinin Samî halklarınca “Musrî, (Mustahkem), Mazor, Mizraim (İbranice)” adlarından birisinden türemiş olabileceği ileri sürülmüştür. Ülkenin resmi adı 1958’den sonra bir süre “Birleşik Arap Cumhuriyeti” olmuş ise de 1971’den sonra bugün kullanılmakta olan “Mısır Arap Cumhuriyeti” (جمهورية مصر العربية) adıyla tarihte yerini almıştır.⁶ Ülke İslâm’dan önce Doğu Roma İmparatorluğu’nun idaresi altındadır. Bir süre Sasâni (Pers)’lerin eline geçmiş olsa da tekrar Bizanslılar ülkeyi geri almışlardır.⁷ Müslümanlar tarafından fethedilmeden önce çok tanrılı, tek tanrılı Yahûdîlik ve Hristiyanlık gibi dinler de kendisine yer bulmuştur.⁸

Günümüzdeki Mısır’ın resmi dili Arapça’dır. Ancak halk arasında fasih Arapça yerine kelimelerde bazı harfleri ilave, değiştirme v.b. değişiklikler yapmak suretiyle halkın konuştuğu Mısır’a ait lehçe ile “Ammice/Avâmca”dır.⁹

1.1.2 Kültürel Durum

Uzun süre Doğu Roma İmparatorluğu idaresi altında olan ülke ilk defa sahâbelerin İslâm ordularıyla Mısır ve çevresine gelmeleriyle İslâm kültürü ile tanışmışlardır.

³ Moti Limp, *Meydan Larousse*, 8: 721.

⁴ Cengiz Tomar, “Mısır,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 29 (İstanbul: TDV Yayınları 2004), 575.

⁵ Büyük Larousse sözlük ve Ansiklopedisi, “Mısır,” 13: 8118; Moti Limp, *Meydan Larousse*, 8: 724.

⁶ Moti Limp, *Meydan Larousse*, 8: 721

⁷ Moti Limp, *Meydan Larousse*, 8: 727; Büyük Larousse sözlük ve Ansiklopedisi, “Mısır,” 13: 8121.

⁸ Moti Limp, *Meydan Larousse*, 8: 728.

⁹ Moti Limp, *Meydan Larousse*, 8: 741.

Özellikle İslâm'ı öğretmek amacıyla buralara öğretmen olarak tabiun'un (sahabelerden sonra gelen nesilin) gönderilmesiyle İslâm inanç ve kültürü ülkede yaygınlaşmaya başlamıştır. Halk tarafından İslâm kültürünün benimsenmesiyle diğer Arap ülkelerinden birçok Arap kabileleri İslâm kültürü ile tanışmak için bu bölgeye göç etmeye başlamışlardır.¹⁰

Halife Hz. Ömer döneminde İslâm topraklarına katılan Mısır'da birçok devlet hüküm sürmüştür.¹¹ Özellikle İslâm dünyasında mezhep ayrılıklarının daha belirgin bir olduğu dönemde Mısır'da hem sünî hem de şîî fikrî akım kendisine yer bulmuştur. Özellikle şîî devleti olarak tarihteki yerini alan Fâtîmî Devleti (m.969-1171) şîî hareketinin yayılması için merkez olarak el-Ezher Câmî'ni yaptırmış, ayrıca Kahire'de "Daru'l-Hikme"yi tesis ettirmiştir. Şîî Fâtîmî Devleti'nden sonra Mısır'da bir süre hâkimiyet süren sünî Eyyübîler Devleti (m.1171-1250) ise İslâm dünyası için büyük tehlike arz eden haçlılar ve Moğollara karşı büyük mücadeleler vermiş ve bu iki tehlikeden İslâm dünyasını kurtarmıştır. Özellikle moğol istilası sebebiyle ülkelerini göç yoluyla terketmek zorunda kalan bilginler Mısır'a yerleşmişlerdir. Bu bilginler ülke de İslâmî ilimlerin ve diğer ilimlerin gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır.¹² Mısır'da hâkim olan şîî akım ve fikirlerin yerine sünî inanç ve düşüncenin yerleşmesi ve gelişmesi için Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün kurduğu medreselerin benzerleri Kahire'de açmak suretiyle özellikle el-Ezher Câmî sünî inanç ve anlayışının öğretildiği eğitim kurumu haline dönüştürülmüştür.¹³

Günümüz Mısır toplumu, genel hatlarıyla Arap dilini konuşan Müslüman ve Hristiyan dinlerine mensup iki farklı dinî yapıyı bünyesinde barındırmaktadır. Ülkenin tarımsal faaliyetleri genellikle Müslüman çiftçi (fellah)ler tarafından yürütülmektedir.¹⁴ Genel nüfusa göre azınlıkta olan yerli Hristiyan Kıptîler ise genelde Kahire ve İskenderiye gibi büyük şehirlerde ticaret ile uğraşmaktadırlar.¹⁵ Ülkedeki yerli Hristiyan Kıptîler Hristiyanlığın Ortodoks mezhebinin İskenderiye Patrikliğine bağlıdırlar.¹⁶

¹⁰ Moti Limp, *Meydan Larousse*, 8: 728-741.

¹¹ Casim Avcı, "Mısır," *DİA*, c. 29 (İstanbul: TDV Yay., 2004), 559.

¹² Tomar, "Mısır," 577.

¹³ Mustafa Uzun, "Ezher," *DİA*, c. 12 (İstanbul: TDV Yay., 1995), 60.

¹⁴ İbrahim Tıǧlı, *Mısır'da Sosyal Hareketler Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler*, (İstanbul: Dünya Bülteni Araştırma Masası Yay., 2011 Şubat), 7.

¹⁵ Tıǧlı, *Mısır'da Sosyal Hareketler*, 8.

¹⁶ Tıǧlı, *Mısır'da Sosyal Hareketler*, 8.

1.1.3 Siyasî Durum

Mısır Arap Cumhuriyeti, 1517 yılında Yavuz Sultan'ın fethinden 1881'e kadar Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindedir.¹⁷ Bu tarihten sonra İngilizler tarafından işgal edilen ülke yine İngilizlerin 18 Aralık 1914'de Mısır'ı kendi himâyesine almasıyla Osmanlı Devleti'nin hükümlerine son vermiştir. Aynı şekilde İngilizlerin Mısır'ı 1922'de bağımsız devlet ilan etmesiyle ülke üzerinde Osmanlı Devleti hâkimiyeti tamamen sona ermiştir. Mısır bir süre (1922-1953) krallık ile idare edilmiş ise de "Hür Subaylar" diye adlandırılan genç subaylar tarafından yapılan askerî darbe ile ülkenin yönetim şekli 1953'de cumhuriyet olmuştur.¹⁸

Mısır'da deniz yolculuğunu süre ve mesafe bakımından kısaltan Süveyş kanalı (1856-1869) ayrı bir öneme sahiptir.¹⁹ Bölge ülkeleri arasında savaş ve anlaşmazlıklar olduğu dönemlerde Süveyş kanalı kısmen veya tamamen ülkelerin geçişine kapatılmıştır.²⁰ Süveyş kanalı 1956'da millileştirilmek suretiyle ücretlendirilen geçişler ülkeye büyük gelir kaynağı sağlamıştır.²¹

Mısır, komşu ülke Filistin toprakları üzerinde kurulan İsrail devleti ile sürekli bir mücadele halinde olmuştur. Ülke ekonomisine ve insanına büyük zararlar veren Mısır ve İsrail arasında 1948-1949, 1956, 1967 ve 1973 yılı savaşları yapılmıştır. Son savaşta İsrail'e karşı üstünlük elde eden Mısır, İsrail devleti ile barış yapmıştır. Ağır ve yıpratıcı savaşlardan sonra ülke ekonomisi toparlanma sürecine girmiştir.²²

1.1.4 İslâm Dünyasında Siyasi Durum

XX. yüzyıl genelde tüm İslâm dünyasında siyasi çalkantıların yaşandığı bir dönemdir. Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecine girmesiyle bu coğrafyada küçük küçük İslâm devletleri kurulmuştur. Osmanlı devleti geniş coğrafyaya sahip Kuzey Afrika'da İslâm devleti Fas (el-Mağrib) hariç birçok devleti hâkimiyeti altına almıştır. Uzun süre Fransa, İspanya ve İtalya gibi devletlerin sömürge ve idaresi altında yaşamış

¹⁷ Ramazan Ata, "Osmanlı Kaynaklarına Göre 1839- 1841 Arası Osmanlı-Mısır İlişkileri ve Düveli Muazzama," Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004. 13.

¹⁸ Hilal Görgün, "Mısır," *DİA* c. 29 (İstanbul: TDV Yay., 1989), 570.

¹⁹ Büyük Larousse sözlük ve Ansiklopedisi, "Mısır" 13: 8123.

²⁰ Büyük Larousse sözlük ve Ansiklopedisi, "Mısır" 13: 8116.

²¹ Moti Limp, *Meydan Larousse*, 8: 731.

²² Büyük Larousse sözlük ve Ansiklopedisi, "Mısır" 13: 8124.

olan Fas ise sürdürdüğü çetin mücadelelerden sonra bağımsızlığını ancak 1956'da elde edebilmiştir.²³

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde elinden ilk çıkan topraklar Kuzey Afrika'da olmuştur. Afrika ülkelerinin İslâm dünyasının merkezi konumunda bulunan Osmanlı Devleti'ne yani batı Asya'ya uzak olması ve buna karşılık güney avrupa ülkelerine yakınlığı ve bölgede yaşayan halkların İslâmî gelenek ve esaslarını çok iyi bilmemeleri gibi sebeplerle çok erken denilecek bir dönemde Osmanlı Devleti'nden ayrılmışlardır.²⁴ Osmanlı Devleti'nden ilk ayrılan İslâm ülkesi 1962'da Cezayir²⁵ sonra 1956'da Tunus olmuştur.²⁶ Özellikle Fransızlar tarafından işgal edilen Cezayir ve Tunus'ta yerli halkın konuştuğu resmi dil Arapça yerine Fransızca zorla kabul ettirilmiştir.²⁷ Mısır'a doğrudan sınırı olmayan ve Suriye toprakları içinde yer alan Lübnan'da ise durum çok farklı olmamıştır. Bünyesinde birçok dinî yapı ve etnik gruplarla birlikte birbirinden farklı iki dini zümre Dürzî ve Mârûnî (Hristiyan mezhep)'ler varlıklarını devam ettirmişlerdir. Kuveyt ise bağımsızlığını 1961'de elde etmiştir. Hicaz bölgesinde de Suud b. Abdülaziz tarafından bağımsız bir devlet olarak Suûdî Arabistan krallığı 1925'de kurulmuştur.²⁸ Hint Alt Kıtasında Pakistan 1947'de, Bangladeş 1971'de bağımsızlıklarını kazanmışlardır.²⁹

XX. yüzyılda Avrupa devletleri birçok alanda ilerleme kaydettiği bir süreci yaşarken Osmanlı Devleti himayesinde varlıklarını sürdüren İslâm ülkeleri ise kendi içinde parçalanma problemlerine çözüm yolu bulmak için uğraş vermişlerdir. Bir yandan da kendi geleceğini belirleyecek ıslahat ve reform çalışmalarıyla siyasî, hukukî, fikrî, ilmî, askerî, tartışma ve ayrışmaların iyice belirgin hale geldiği bir dönemi yaşamaktadır. Uzun süre bağımsızlıklarını kazanma mücadelesi içerisinde olan bu devletlerin iç karışıklıkları çözme, ülke içinde siyasi birliği sağlama, ihtilal ve darbelere karşı direnme, komşu ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları sona erdirmeye gibi uğraşlar içerisinde olmuştur.³⁰

Osmanlı Devleti sonrasında yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti tarafından İslâm birliğini temsil eden temsilî halifelik kaldırılması ve akabinde gelen batılılaşma

²³ Erinç Sırrı Erinç, "Fas," *DİA*, c.12 (İstanbul: TDV Yay., 1995), 185.

²⁴ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel Tarih*, çev. Salih Tuğ, (İstanbul: Boğaziçi Yay.,1980), 4: 1159.

²⁵ Hitti, *Siyasi ve Kültürel Tarih*,4: 1162.

²⁶ Hitti, *Siyasi ve Kültürel Tarih*,4: 1163.

²⁷ Hitti, *Siyasi ve Kültürel Tarih*,4: 1162.

²⁸ Hitti, *Siyasi ve Kültürel Tarih*,4: 1203.

²⁹ Azmi Özcan, "Pakistan," *DİA*, c. 34 (İstanbul: TDV Yay., 2007), 148.

³⁰ Öztürk Ayhan, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, (Kayseri: Arka Oda Yayınları, 2007), 273.

hamlesi Arap toplumlarında yeni arayış ve savrulmalara sebep olmuştur. Bu dönemden sonra artık milliyetçilik akımları ülkelerin geleceğine şekil vermiştir. Zira “İslâm kardeşliği” fikri, yerini Arap milliyetçiliğine terketmiştir. Özellikle Mısır’da “Mısır Mısırlılarıdır” anlayışı, fikri, sadece Mısır’da yaşayan halkın bağımsızlığını önelemekte buna karşın diğer İslâm ülkelerini ise kendi başlarına bırakıldığı düşüncesini, anlayışını doğurmuştur.³¹Nitekim bu süreçte “Her ülke ve millet kendi başının çaresine bakacak ve geleceğini kuracak” anlayışı hâkim olmaya başlamıştır.³²Ayakta kalma ve bağımsızlık mücadelesi yanında özgürlükleri yeniden kazanma çabası verilen bu dönemde İslâm medeniyetinin duraklaması, hatta gerilemesi, parçalar halinde küçük ölçekli bağımsız İslâm ülkelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

1.1.5 Mısır'ın İslâm Dünyasındaki Yeri

İslâm öncesi Mısır’da Yahudîlik, Hristiyanlık gibi ilâhî dinler yanında çok tanrılı dinlere inanan insanların yaşadığı bir medeniyet olarak tarihte yerini almıştır.³³ Mısır’ın İslâm dini ile ilk teması Hz. Peygamber (s.a.s) döneminde olmuştur. Hz. Muhammed (s.a.s) Mekke’nin fethinden önce 628’de komşu ülke Mısır’ın yöneticisi Mukavkıs’a İslâm’a davet mektubunu iletmesi için Hatib b. Ebî Balta’yı göndermiştir.³⁴ Bu davete sessiz kalmayan Mukavkıs davete karşılık birçok köle ve değerli hediyelerle birlikte Hristiyan bir köle olan Mâriye’yi Hz.Peygamber (s.a.s)’e göndermiştir.³⁵

Ülkenin fetih süreci ise Halife Hz. Ömer ile başlamıştır.³⁶ Yaklaşık üç yıl gibi süren bir savaş sonucunda komutan Amr b. el-Âs tarafından stratejik açıdan önemli olan Babilon kalesi 6 Nisan 641 de ele geçirilmiş ve sonrasında Mısır toprakları İslâm devleti sınırlarına katılmıştır.³⁷Mısır, Hz. Ömer döneminde fethedilmesiyle Mekke-Medine topraklarının korunmasına, özellikle gıda ve tahıl ihtiyacının karşılanmasına öncülük etmiştir. Her yıl Hicaz’a gemilerle bölgenin ihtiyacı olan buğday

³¹ Hitti, *Siyasi ve Kültürel Tarih*,4: 1227.

³² Hitti, *Siyasi ve Kültürel Tarih*,4: 1226-1228; Moti Limp, *Meydan Larousse*, 8: 730.

³³ Moti Limp, *Meydan Larousse*, 8: 728.

³⁴ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık ve Ticaret 1993), 1: 314.

³⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 316.

³⁶ Avcı, “Mısır,” 559.

³⁷ Besim Darkot, “Mısır,” *İslam Ansiklopedisi*, c.8 (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1979), 217; Hitti, *Siyasi ve Kültürel Tarih*,1: 247.

gönderilmiştir. Aynı şekilde Kuzey Afrika ve Suriye üzerinden kutsal topraklara hac yolculuğu için çıkan hacıların emniyeti ve gıda ihtiyacı da Mısır'dan karşılanmıştır.³⁸

İslâm sonrasında üzerinde birçok devletin hâkimiyet kurma mücadelesi verdiği Mısır'da Selahaddin Eyyübî, Fatimî Devletinin varlığına 1171'de son verdiğinde Cuma hutbesini Abbasî Halifesi adına okutturması İslâm birliğinin devamını sağlamada önemli bir kazanım ortaya koymuştur.³⁹ Eyyübîler devletinden sonra bir süre ülkede hüküm süren Memlûkler Devleti (1250-1517) de aynı düşünce etrafında şîfî akideye karşı İslâm dünyasını korumuştur. Bununla birlikte İslâm dünyası için büyük tehlike olan Moğol ve haçlı tehlikelerine karşı zor dönemde çetin mücadeleler vermiştir.

Büyük kısmı Afrika'da yer alan Mısır, Afrika kıtası ile iletişim, geçiş ve ulaşımı sağlaması sebebiyle İslâm dünyası açısından stratejik öneme sahiptir. XVI. yüzyılda Portekizliler ve diğer sömürgeci devletlerin Hicaz bölgesini tehdit etmeleri ve önemli geçiş noktasında bulunan Mısır'ı işgal etme çabalarına karşı Osmanlı Devleti İslâm dünyasına yönelen tehlikeleri bertaraf etmek, işgalleri engellemek amacıyla 1517'de Yavuz Sultan tarafından fethedilmiş ve Osmanlı devleti topraklarına katılmıştır.⁴⁰

Osmanlı devletinin son dönemlerini içine alan XX. yüzyıla tekrar dönülürse bu yüzyılda, Mısır ve İslâm dünyası açısından siyâsî, sosyal ve fikrî çalkantıların yaşandığı bir dönemdir. İslâm ülkelerinin her biri karşı karşıya kaldıkları sıkıntıları aşmak için bir arayış içinde olduğu bir dönemi yaşamaktadır. Coğrafyada bulunan her ülke karşı karşıya kaldıkları problemlerin çözümünü aradığı bir süreci yaşamıştır.

1.1.6 İlmî Durum

İslâm dünyasının en eski ve en önemli eğitim kurumlarından el-Ezher Üniversitesi'nin Mısır'da kurulması ve varlığını büyüyerek devam ettirmesi ülkede dinî düşüncenin oluşmasına, İslâmî ilimlerin gelişmesine ve kıymetli eserlerin ortaya çıkmasına büyük katkılar sunmuştur. İslâmî ilimler uzun bir süre bu üniversite etrafında şekillenmiş ve büyüyerek İslâm dünyasına büyük katkılar sunmuştur.

Ülkede el-Ezher Üniversitesi dışında eğitim veren üniversiteler de erken dönemde

³⁸ Ata, "1839- 1841 Arası Osmanlı-Mısır İlişkileri ve Düveli Muazzama," 12; Seyyid Muhammed, es-Seyyid, Muhammed, "XVI. Asır'da Osmanlı Eyaleti," (Doktora Tezi, İstanbul Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Yay., 1990), 263.

³⁹ Tomar, "Mısır," 561-562.

⁴⁰ Ata, "1839- 1841 Arası Osmanlı-Mısır İlişkileri ve Düveli Muazzama," 13.

kurulmuştur. Bununla birlikte eğitim öğretim faaliyetleri ya devlet eliyle ya da devletten gerekli izinleri almak suretiyle farklı ülkeler tarafından veya desteklenen yapılar vasıtasıyla yürütülmüştür. Özellikle batı tarzı eğitim ve öğretim veren eğitim kurumları diğer komşu ülkelere nisbeten çok daha erken denilebilecek dönemde Mısır'da eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Başkent Kahire'de 1861'de Amerikan Kız Koleji, 1865'de Asyut şehrinde Amerikan Koleji eğitim faaliyetlerine başlamıştır.⁴¹ Günümüzde bu okulların sayısı giderek artmış olup Amerika, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkeler kendi kurdukları okullarda, kampüslerde orta ve yüksek eğitim düzeyinde eğitim faaliyetlerini devam ettirmektedir.⁴²

1.2 EL-EZHER ÜNİVERSİTESİ'NİN ÖNEMİ

Müslümanların belli zamanlarda tek başına veya toplu olarak ibadet etmeleri için yapılmış özel mekânlar olarak ortaya çıkmış mescit ve câmîler İslâm'ın ilk asırlarından itibaren ilim merkezi olarak kabul edilmiştir. Orada o devrin bütün ilimleri okutulmuştur. Câmîlerde eğitim faaliyetlerini yürütmek gayesiyle ilim halkaları kurulmuştur.⁴³ Zaman içerisinde her yaştan insanların bu ilim halkalarına ilgisi artmış, hatta birçok mescitte birden fazla ders halkası oluşmuştur.⁴⁴ Medreseler camilerle yan yana gelişmiş, her zaman irtibat halinde olmuştur. Ülkenin ihtiyaç duyduğu eğitimli din adamlarını yetiştiren camiler ise bir eğitim ve öğretim kuruluşu gibi faaliyet göstermiştir.⁴⁵

el-Ezher Üniversitesi, başkent Kahire'de başlangıçta ibadethane yani namaz kılmak için câmî şeklinde yapılmış, daha sonra ilavelerle medrese yapısına bürünmüş ve nihayetinde bir eğitim kurumu haline gelmiştir. Kurulduğu tarihten itibaren günümüze kadar Mısır'da dinî düşüncenin gelişmesine, İslâmî ilimler ve diğer ilimlerin ilerlemesine büyük katkı sağlamıştır.

el-Ezher Üniversitesi, kaynaklarda "Musalla'l-Kahire ve Câmiu'l-Kahire" adıyla da bilinmekte olup ilk olarak Fatımî Halifesi el-Mu'izz li-Dinillâh'ın emriyle h. 361 Ramazan (m. 972 Haziran) ayında ibadete açılmıştır. Kesin olmamakla birlikte

⁴¹ Hitti, *Siyasi ve Kültürel Tarih*,4: 1211.

⁴² Görgün, "Mısır," 582.

⁴³ Ahmet Güç, "Mabet" *DİA*, c. 23 (İstanbul: TDV Yay., 2004), 276.

⁴⁴ Bayraktar M. Faruk, "Yaygın Eğitimde Din Öğretimi," *Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi (İzmir 4-6 Aralık 1998 Sempozyumu)*, (Ankara: Türk Yurdu Yay., 1999), 349.

⁴⁵ Pakalın Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1993), 2: 436.

Fâtîmîler (969-1171) döneminde Hz. Fatîma'nın "Zehrâ" lakabından esinlenerek Arap dilinde eril zamir kullanımında "Ezher" çok parlak, çok güzel anlamını ifade etmek gayesiyle bu ismin konulmuş olabileceği ileri sürülmüştür.⁴⁶ Daha sonraları el-Ezher Câmî'nin etrafına medrese, revak ve kütüphaneler yapılmak suretiyle daha da geliştirilmiş, çevresine külliye yani bu günkü kampüs tarzında binalar yapılmıştır.⁴⁷

Ayrıca el-Ezher Câmî, ilk dönemlerde siyasi mücadelerin verildiği yer olma özelliğine de sahiptir. Mısır'da iki asırdan fazla hüküm süren Fâtîmîler (969-1171), bir devlet politikası şeklinde ülke genelinde şîî inanç ve düşüncelerini geliştirme ve yaymak amacıyla eğitim faaliyetlerine büyük destek vermiştir.⁴⁸

Ancak Mısır, Eyyübîler (1171-1250)'in hâkimiyetine geçtiği dönemde varlığı büyük tehlike arzettiği düşünülen şîî inanç ve düşünceler sebebiyle el-Ezher Câmî'nde cuma namazının kılınması yasaklanmıştır. Bu olay yaklaşık 98 sene onun kapalı kalmasına neden olmuştur.⁴⁹ Buna karşılık bu dönemde sünîî inanç ve akîde doğrultusunda eğitim veren yaklaşık 32 ayrı alternatif külliye açılmak suretiyle şîî inanç ve düşüncenin gücü zayıflatılmaya çalışılmıştır.⁵⁰

Mısır'da hüküm süren Memlûklar döneminde (1250-1517) Mağrib ve İspanya'daki Müslümanlara yapılan baskılar, batıda da haçlı savaşları ve Moğolların ülkeleri istila etmesi gibi sebepler, Müslüman ilim adamlarını Mısır'a göç etmeye zorlamıştır. Zorunlu göç ile Mısır'a sığınan ilim adamları çeşitli medrese ve câmîlerde eğitim faaliyetleri yürütmeye başladılar. Bunun sonucunda Mısır ülke olarak İslâmî ilimler alanında büyük gelişmeler göstermiş, ülkede çok kıymetli ilim adamları yetişmiştir.⁵¹

Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim 1517'de Mısır'ı fethettiğinde el-Ezher Câmî'ne giderek ilk cuma namazını orada kılmıştır. Yavuz Sultan Selim,

⁴⁶ İbn Esîr İzzuddîn Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târih*, (Beyrut: Dâru-Sâdır, 1979), 8: 638-639; Uzun "Ezher," 54.

⁴⁷ Mustafa Sıbâî, *İslâm Medeniyetinden Altın Tablolar*, çev. N. Demircan-M.S. Şimşek, (Konya: Uysal Kitabevi, 1979), 137; Uzun, "Ezher," 55.

⁴⁸ Tâhâ Abdulazîz el-Hatip, *el-Ezher ve Devruhu fi Neşri's-Sekâfe*, (Kahire: Dâru'l-İttihâdî't-Teâvüniyyi, 2010), 16.

⁴⁹ Hilmî, en-Nemnem, *el-Ezher eş-Şeyh ve'l-Meşîha*, (Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Amme li'l-Kitâb, 2012), 19-20.

⁵⁰ Şemsuddîn, ez-Zehebî Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. el-Fârikî ed-Dimeşkî, *Siyer-u E'lami'l-Nubelâ*, (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1985), 1: 14

⁵¹ Uzun "Ezher," 60.

Mısır'da kaldığı sekiz ay boyunca el-Ezher'de imamlık yapmış ve bu kuruma nakdi hibede bulunmuştur.⁵²

el-Ezher Câmî, bu dönemden sonra İslâmî ilimlerin öğretiminde öne çıkmış, şîî inanç ve düşüncelerine karşı sahih, sağlam dinî bilgiler öğretilen ve okutulan bir eğitim kurumu haline gelmiştir. Bunun yanısıra binlerce ilim adamının yetişmesine ve eserlerin yazılmasına kaynaklık eden bir müessese olarak İslâm dünyasında önemli bir yere sahip olmuştur.

Günümüzde geçirdiği büyük değişim, gelişim ve aşamalarla dünyanın değişik ülkelerinden öğrencilerin gelip okuduğu el-Ezher Üniversitesi ilk, orta, lise, iki yıllık enstitü, ve lisans programlarında eğitim vermektedir. Üniversite, tıp, mühendislik, hukuk v.b bilim dallarının yanında özellikle ülkenin her vilayetinde ve bu vilayetlere bağlı şehirlerinde olmak üzere İslâmî ilimler alanında fakülte ve araştırma merkezleri ile birçok branşta eğitim veren en büyük üniversitelerden birisidir. el-Ezher, Mısır ve İslâm dünyası için İslâmî ilimlerle birlikte diğer ilimlerin de öğretildiği önemli bir yapı ve kurum olma özelliğini daima sürdürmüştür. Bu üniversiteye Asya, Avrupa ve özellikle Afrika gibi dünyanın değişik kıta ve ülkelerinden insanlar öğrenim görmek için gelmekte ve ülke ekonomisine büyük katkılar da sağlamaktadır.

1.3 XX. YÜZYIL MISIR'DA TEFSİR YAZAN MÜFESSİRLER

XX. yüzyıl, Mısır'da dinî düşünce etrafında fikrî hareketliliğin hız kazandığı bir dönemdir. Farklı eğilim ve düşünceler doğrultusunda birçok eserler kaleme alınmıştır. Bu fikrî hareketlilik İslâmî ilimler alanında da kendini göstermiş, özellikle aynı dönemlerde yaşayan müfessirler tarafından farklı eğilimlere göre tefsir kitapları yazılmıştır.

Seyyid Tantâvî'nin yaşadığı dönem hem Mısır, hem de tefsir ilmi açısından çok bereketli bir dönemdir. el-Ezher Üniversitesi ile doğrudan veya dolaylı olarak bağı olan birçok ilim adamı tefsir yazmıştır. Seyyid Tantâvî, tefsirini yazarken eserlerine müracat ettiği, fikirlerinden yararlandığı, farklı görüş ve eğilimlerde tefsir yazmış müfessirlerle aynı dönemde yaşamıştır. Bu sebeple XX. yüzyılın fikir ve düşünce dünyasını yansıtmaya açısından farklı eğilim ve düşünceler etrafında tefsir yazan Tantâvî Cevherî (1862-1940), Ahmed Mustafa Merâğî (1883-1952), Seyyid Kutup

⁵² Hafâci Muhammed Abdülmü'min, Ali Ali Subhi, *el-Ezher fi Elfi Âm*, (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türas, 2011), 1: 120-121; Uzun, "Ezher," 57.

(1906-1966), Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî (1911-1998) gibi müfessirler ve eserleri tanıtılmıştır.

1.3.1 Tantâvî Cevherî (1862-1940)

Mısır'ın yetiştirdiği önemli ilim adamlarından müfessir Tantâvî Cevherî, Zekâzik şehrinin güneyinde Kefr Avdullah Hicazî köyünde 1862'da doğmuştur.⁵³ İslâm dünyasında "Cevherî" diye meşhur olan müfessirin adı Tantâvî b. Cevherî el-Mısırî'dir. İsmindeki "Cevherî" lakabı ise babası Şeyh Cevherî'ye nisbet edilmesi sebebiyle kendisine verildiği belirtilmiştir. Küçük yaşta eğitimine başlayan Cevherî 13 yaşlarında hafızlığını tamamladıktan sonra Ezher'de 1877'de eğitim-öğretimine başlamıştır.⁵⁴ Hastalık sebebiyle üç yıl ara verdiği eğitimini 1893'da el-Ezher Üniversitesi'nde tamamlamıştır.⁵⁵ Üniversitenin eğitim müfredatında yer almayan matematik, mühendislik, astronomi, fizik ve kimya ilimleri gibi modern konulara ilgi duyan Tantâvî Cevherî, Kahire'deki Daru'l-Ulûm Üniversitesinde (1889-1893) ilgi duyduğu modern ilimleri de öğrenmiştir. Hayatı boyunca birçok eser te'lif eden Tantâvî Cevherî, 12 Ocak 1940 yılında Kahire'de vefat etmiştir.⁵⁶

Tantâvî Cevherî, sade, basit, anlaşılır bir dil ve üslupla farklı alanlarda eserler yazmıştır. En son ve en büyük te'lifi "el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân'il-Kerîm" adlı eseri yirmi beş (25) ciltten müteşekkil hacimli bir tefsir kitabıdır. Tantâvî Cevherî'nin vefatından sonra atladığı hususlar için "Mulhâku'l-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân'il-Kerîm" adıyla yirmi altıncı cilt ek olarak yazılmış ve Kahire'de 1935 yılında ilaveleriyle birlikte basılmıştır.⁵⁷

Müellif Tantâvî Cevherî, Kur'ân ile modern ilimlerden elde edilen veri ve bilgileri karşılaştırmak suretiyle Kur'ân'ın kendisinin de teşvik ettiği ilmî çalışmalarla modern ilmî bilgiler ışığında ayetleri açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, Kur'ân ayetleri ile modern ilmî veriler çelişmez ve aralarında herhangi zıtlık yoktur.⁵⁸

Ona göre, müslümanlar modern ilimleri ihmal etmeleri veya arka plana itmeleri

⁵³Mehmet Suat Mertoğlu, "Tantâvî Cevherî," *DİA*, c. 39 (İstanbul: TDV Yay., 2010), 579.

⁵⁴ Abdulaziz Cadu, *eş-Şeyh Tantâvî Cevherî, (Dirase ve Nusus)*, (Kahire Dâru'l Maarif, Kahire, Trh.y.), 11; Mertoğlu "Tantâvî Cevherî," 579.

⁵⁵ Cadu, *eş-Şeyh Tantâvî Cevherî*, 11-13.

⁵⁶ Cadu, *eş-Şeyh Tantâvî Cevherî*, 11-14; Mertoğlu "Tantâvî Cevherî," 579.

⁵⁷ Cadu, *eş-Şeyh Tantâvî Cevherî*, 38; Kırcı Celal, "el-Cevahir," *DİA*, c.7 (İstanbul: TDV Yay., 1993), 431-432.

⁵⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1988), 2: 437-438; Abdülhamit Birışık, "Tefsir," *DİA*, c. 40 (İstanbul TDV Yay., 2011), 289.

sebebiyle diğer toplumlar karşısında geri kalmıştır. Müslümanların İslâmî ilimler yanında aklî ilimlere de önem vermeleri gerekir.⁵⁹ Cevherî'nin ayetleri modern ilmî bilgiler ışığında açıklama çabası müfessirlerce ilmî tefsir yöntemine göre yazılmış tefsirler içerisinde değerlendirilmesine sebep olmuştur. Onun bu çabası, ilmî tefsir çalışmalarına yeni bir ufuk kazandırmıştır.⁶⁰

1.3.2 Ahmed Mustafa Merâğî (1883- 1952)

Ahmed Mustafa Merâğî, Saîd bölgesindeki Circâ'ya bağlı Merâğa Köyünde 1883'da doğmuştur. İlköğrenimini ve hafızlığını küçük yaşta kendi köyünde tamamladıktan sonra üniversite eğitimine el-Ezher Üniversitesi'nde (1897) başlayan Merâğî, Muhammed Abduh, Muhammed Bahît, Muhammed Hasaneyn el-Adevî gibi hocalardan dersler almıştır. el-Ezher Üniversitesinden sonra Kahire'deki Dâru'l-Ulûm'u bitirmiştir. Daha sonra Arap Dili Fakültesi, Belâgat ve Edebiyat bölümü, Belâgat hocası olarak Ezher'e tekrar geri dönmüştür.⁶¹

Merâğî'nin kendisi ve tefsiri zaman zaman "Merâğî" lakabı sebebiyle Ezher Üniversitesi Şeyhi (Rektörü) Muhammed Mustafa Merâğî (18881-1945) ile karıştırılmaktadır. Kardeş veya akraba olmaları muhtemeldir.

Arap dil grameri (sarf, nahiv) ve edebiyat (Belâgat) alanında eserler kaleme alan Merâğî'nin en önemli eseri "Tefsirü'l-Merâğî" diye bilinen tefsiri olmuştur. Kur'ân-ı Kerim'in her bir cüzüne bir cilt tahsis etmek suretiyle otuz cilt halinde kaleme alınmış bir tefsirdir. Tefsirin basımı ilk defa 1946'da yapılmıştır.

Merâğî'nin tefsiri daha çok ictimâî-edebî tefsir yönü ile yazılmış bir tefsir olup hocaları Reşid Rıza ve Muhammed Abduh'un fikirleri tefsirinde fazlasıyla öne çıkmaktadır.⁶² Merâğî'nin ilmî ve aklî veriler doğrultusunda ayetleri tefsir etmesi sebebiyle tefsirinin aklî-edebî tefsir ekolü içerisinde de değerlendirilebileceği söyleyenler olmuştur.⁶³ Ahmed Mustafa Merâğî, 1952'de vefat etmiştir.⁶⁴

⁵⁹ Tantâvî Cevherî, *Behcetü'l-Ulûm fi'l-Felsefeti'l-Arabiyyeti ve Muvâzenetühü bi'l-Ulûmi'l-Asrıyye*, Kahire: Matbaatu el-Babî el-Halebî, 1936), 11-13.

⁶⁰ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, (İstanbul: İFAV Yay., 2016), 234.

⁶¹ M. Kamil Yaşaroğlu, "Merâğî Ahmed Mustafa," *DİA*, c. 29 (İstanbul TDV Yay., 2004), 163.

⁶² Yaşaroğlu, "Merâğî Ahmed Mustafa," 164.

⁶³ Mertoğlu "Tefsir" 292.

⁶⁴ Mahmud Abdurrezzak Akbâvî, *Meceletü'l-Ezher, (Min E'lâmi'l-Ezher)*, (Kahire: Müessesetü'l-Ezher, Trh.y.), 563; Yaşaroğlu, "Merâğî Ahmed Mustafa," 164.

1.3.3 Seyyid Kutup (1906-1966)

Mısır'ın yetiştirdiği önemli mütefekkir ve edebiyatçılarından birisi olan Seyyid Kutup, Asyût vilayetine bağlı Mûşa köyünde 1906'da doğmuştur. İslâm dünyasında "Seyyid Kutup" adıyla meşhur olan müellifin adı, Seyyid b. Kutub b. İbrahim b. Hüseyin eş-Şazilî'dir. Dâru'l-Ulûm Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü 1933'da bitiren Seyyid Kutup, bir süreliğine (1948-1950) eğitim amacıyla Amerika'da bulunmuştur.⁶⁵ Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdunnâsır'a düzenlenen suikast girişimi suçlamaları kapsamında 1954'de İhvân'ı-Müslimîn hareketi üyeleriyle birlikte hapse atılan Seyyid Kutup, yaklaşık on yıl sonra 1964'da af ile hapisten çıktıktan kısa bir süre sonra İhvân'ı-Müslimîn teşkilatını canlandırma iddiası ve yazdığı kitap sebebiyle idam ile yargılanarak 1966'da idam edilmiştir.⁶⁶

Seyyid Kutup, kısa hayatı süresince dinî ve edebî alanda birçok eser yazmıştır. Bu eserlerinin en önemlisi ise hapiste yazmaya başladığı "Fî Zilâli'l-Kur'ân" (Kur'ân'ın Gölgesinde) isimli tefsiridir. Sade bir dil ve akıcı bir üslup ile ayetlerin tefsir ve açıklamalarında ele aldığı konular, ayetlere yaklaşımı onun tefsirini edebî ve ictimâî tefsir yöntemine göre yazılmış tefsir kategorisinde değerlendirilmesine sebep olmuştur.⁶⁷ Seyyid Kutup, Kur'ân'ın edebî yönü ve i'câzı üzerinde yoğunlaşmış makâlelerini "Fî Zilâli'l-Kur'ân" başlığı altında "el-Müslimûn" dergisinde yayımlanmasıyla tefsir kitabı olarak ortaya çıkmıştır. Tefsirinin yarısını hapisane ortamında yazması, hadis kitaplarına ve diğer kaynaklara ulaşmasını zorlaştırmıştır. Bu yönü ile tefsirine bazı eleştiriler yöneltilmiştir.⁶⁸ Bu eser, Arapça dışında İngilizce, Fransızca, Urduca ve Türkçe gibi birçok dillere tercüme edilmiştir.⁶⁹

1.3.4 Muhammed Mütevelli eş-Şa'râvî (1911-1998)

Muhammed Mütevelli eş-Şa'râvî, Mısır'ın Dekhaliye vilayetine bağlı Mît-i Gamr şehrinin Dekâdus köyünde 15 Nisan 1911'da doğmuştur.⁷⁰ Kahire'de 1998'de vefat etmiştir.⁷¹ Birçok öğrenci gibi ilk tahsilini kendi köyünde yapan Şa'râvî, hafızlığını

⁶⁵ Görgün Hilal, "Seyyid Kutup," *DİA*, c. 37 (İstanbul TDV Yay., 2009), 64.

⁶⁶ el-Verdânî Salih, *Mısır'da İslâmî Akımlar*, çev. H. Acar- Ş. Duman (Ankara: Fecr Yay., 1988), 73-88.

⁶⁷ Görgün, "Seyyid Kutup," 65; Birişik, "Tefsir," 289.

⁶⁸ H. Bekir Karlığa, "Fî Zilâli'l-Kur'ân," *DİA*, c. 13 (İstanbul TDV Yay., 1996), 50.

⁶⁹ Karlığa, "Fî Zilâli'l-Kur'ân," 51.

⁷⁰ Said Ebu'l-Ayneyn, *Şa'râvî Ellezî Lâ Na'rifuhû* (Kahire: Dâr-u Enbârî'l-Yevm 1995), 12; Görgün Hilal, "Şa'râvî," *DİA*, c. 38 (İstanbul TDV Yay., 2010), 350.

⁷¹ Görgün, "Şa'râvî," 350.

bitirdikten sonra orta ve lise eğitimini el-Ezher Üniversitesi'nin Zekâzık vilayetindeki okullarda tamamlamıştır.⁷² Aynı üniversitenin Kahire'deki Külliyyetü'l-Lügati'l-Arabiyye (Arap Dili Fakültesi)'ni (1936-1941) bitirmiştir.⁷³ Mezuniyet sonrası 1943'da Tanta şehrindeki Ezher Üniversitesi'ne bağlı enstitüde öğretmenliğe başlayan Şa'râvî Suudî Arabistan'ın Mekke şehrinde değişik zamanlarda iki defa Kral Abdülaziz Üniversitesi'nde ve Cezayir'de bir süre hocalık yapmıştır.⁷⁴ Mısır'a döndüğünde bir süre siyaset ile de ilgilenen ve devletin çeşitli kademelerinde görev yapan Şa'râvî, yaklaşık iki yıl (1976-1978) Ezher'den de sorumlu bakan sıfatıyla Evkâf bakanı olarak görev yaptı. Ayrıca yurtdışında birçok gezi ve toplantılara katılmıştır.⁷⁵

Şa'râvî'nin eserleri, 1980 yıllarından itibaren değişik sebeplerle tefsir, hadis, fıkıh, tarih, siyer v.b alanlarda yaptığı dinî sohbet, ders, vaaz ve mülakatların bir araya getirilip derlenmesiyle onun adına basılmış yetmiş civarında kitap ve risalelerden oluşmaktadır.⁷⁶

Şa'râvî'nin önemli eserlerinden birisi “Tefsiru's-Şa'râvî” olarak da bilinen “Havâtır Havle'l-Kur'âni'l-Kerim” (Kur'ân etrafında Akılda kalanlar) isimli tefsiridir. Tezcan'a göre; ömrü vefa etmediği için Hûd Sûresi'nin yirmi yedinci ayetine kadar tefsirini yapmış ve vefatından sonra on cilt olarak basılmıştır.⁷⁷ Şa'râvî “Havâtır” isimli eseri hakkında; “Eğer Kur'ânın tefsir edilmesi mümkün olsaydı insanlardan bu işe en layık kişi, vahye muhatap olan ve mucizeler verilen Peygamber Hz. Muhammed tefsir ederdi. Zira Hz. Peygamber insanların Kur'ân'da Allah'a kulluğun gerekleri olan mükellef (sorumlu oldukları) hükümleri ancak ihtiyaçlarıncı açıklamıştır” sözleriyle “Havâtır” çalışmasının tefsir olmadığını belirtmiştir.⁷⁸

Şa'râvî, ülkenin resmî televizyon kanalında kendisine yapılan teklif üzerine dinî içerikli sohbet programlarına katılmıştır. Bu televizyonda yaptığı sohbetler halk tarafından beğenilince 1980'da Ramazan ayında düzenli programlar yapmaya başlamıştır. Onun televizyon konuşmalarında fasih arapça yerine halk dilini (ammice) kullanması, halkın teveccühünü kazanmasına, geniş kitlelere hitap etmesine imkân

⁷² Ebu'l-Ayneyn, *Şa'râvî Ellezî Lâ Na'rifuhû*, 27.

⁷³ Ebu'l-Ayneyn, *Şa'râvî Ellezî Lâ Na'rifuhû*, 84.

⁷⁴ Ebu'l-Ayneyn, *Şa'râvî Ellezî Lâ Na'rifuhû*, 89-143.

⁷⁵ Ebu'l-Ayneyn, *Şa'râvî Ellezî Lâ Na'rifuhû*, 130-143.

⁷⁶ Görgün, “Şa'râvî,” 351.

⁷⁷ Tuğrul Tezcan, “Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî'nin Hayatı ve Tefsir anlayışı,” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001), 28.

⁷⁸ M. Mütevellî Şa'râvî, *Havâtır Havle'l-Kur'âni'l-Kerim*, (Kahire: Dâru Ehbari'l-Yevm, 1991), 9.

sağlamıştır. Şa'râvî'nin ayetleri tefsir ederken sade, basit, anlaşılır, günlük dil ile hayatın içinden örneklerle açıklaması ve anlatması onun uzun süre televizyon kanallarında tefsir dersleri yapmasına imkân sağlamıştır.⁷⁹

⁷⁹ Tezcan, “eş-Şa'râvî'nin Hayatı ve Tefsir anlayışı,” 9.

2. İKİNCİ BÖLÜM

SEYYİD TANTÂVÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, TEFSİRİNİN YÖNTEM VE KAYNAKLARI

Seyyid Tantâvî'nin hayatı, doğumu, memleketi, eğitim hayatı, El-Ezher Üniversitesi ve diğer üniversitelerde öğretim üyeliği, üstlendiği idarî görevler, vefatı ve ilmî kişiliği müellifi tanıma adına önemlidir. Ayrıca yazdığı eserleri vasıtasıyla fikir dünyasını oluşturan âmiller ve eserlerinin te'lifinde takip ettiği yöntemi hakkında daha sağlıklı bilgi edinilmesi amacıyla yine müellifin kendisine başvurulmuştur.

2.1 SEYYİD TANTÂVÎ'NİN HAYATI

Seyyid Tantâvî, Mısır toplumunun ve İslâm dünyasının siyasî, sosyal ve fikrî çalkantılarla bir arayış içinde bulunduğu bir dönemde yaşaması, bir din adamı ve eğitimci olarak ilmî ve dinî problemlere muhatap olması onu önemli kılmaktadır. Onun yaşadığı dönemi, olaylarını ve şartlarını daha iyi anlayabilmek gayesiyle doğumu, memleketi, eğitim hayatı, yurtiçi ve yurtdışında öğretim üyeliği, Mısır'da yaptığı idarî görevler ve ilmî kişiliği ortaya konulmuştur.

2.1.1 Doğumu ve Memleketi

Müellifimiz, İslâm dünyası ve Mısır Arap Cumhuriyetinde Muhammed Seyyid Tantâvî adıyla bilinmekte olup tam adı Muhammed Seyyid Atiyye Tantâvî'dir. Seyyid Tantâvî, Nil nehrinin batı bölümünde yer alan Şarkıyye vilayetinin Suhâc şehri, Tamâ beldesine bağlı Süleym köyünde 28 Ekim 1928 yılında doğmuştur.⁸⁰

Seyyid Tantâvî, çiftçilikle geçimini sağlayan mütevâzi bir ailenin en büyük çocuğu olup altı erkek ve bir kız kardeş olmak üzere toplam yedi kardeşirler. Kardeşi Hasan ve kız kardeşi Senâ Ezher'de öğretim üyesi, Hüseyin elektrik mühendisi, Ahmet, Rıdvan ve Atiyye çiftçilikle uğraşmaktadırlar.⁸¹ Görücü usulü ile evlenen Seyyid Tantâvî'nin Ahmet ve Ömer isimlerinde iki erkek, Esmâ adında kızı olmak üzere toplam üç çocuğu vardır.⁸² İsmindeki "Tantâvî" lakabı ise Mısır'ın Garbiyye vilayetindeki Tanta şehri ile ilgili olmayıp ülkede çok yaygın olarak kullanılan bir

⁸⁰ Hafâci Muhammed Abdülmü'min, Ali Ali Subhi, *el-Ezher fî Elfi Âmin*, (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türas, 2011), 5: 283; <http://alazharmemory.eg/sheikhs/characterdetails.aspx?id=292>
Terâcim ve Şiyer, (20.12.2018)

⁸¹ Hafâci, Ali, *el-Ezher fî Elfi Âmin*, 5: 288.

⁸² Hafâci, Ali, *el-Ezher fî Elfi Âmin*, 5: 289.

lakaptır. Müellifimiz Mısır ve İslâm dünyasında Seyyid Tantâvî lakabı ile meşhur olması ve bilinmesi bizi de bu lakabın kullanılmasına sevk etmiştir.

2.1.2 Eğitim Hayatı

Seyyid Tantâvî, eğitimine küçük yaşta doğup-büyüdüğü kendi köyünde dinî eğitim ile başlamıştır. Kur’ân’ı-Kerim’i başından sonuna kadar ezberlemek suretiyle 14 yaşında Kur’ân hafızı olmuştur. İlk ve orta derecedeki eğitimini kendi köyünde yaptıktan sonra 1944’da Başkent Kahire’den sonra ikinci büyük şehir İskenderiye (Alexsandra) de dini eğitimini tamamlamak üzere el-Ezher Üniversitesi’nin Ma’hed (enstitü) kısmına kayıt olmuştur.

Seyyid Tantâvî, bu eğitiminin ardından İskenderiye’deki el-Ezher Üniversitesinin Usûlü’-d-Dîn Fakültesi’nden 1958’de mezun olmuştur. Seyyid Tantâvî, Eylül 1966’da Ezher Üniversitesi, Usûlü’-d-Dîn Fakültesi’nde Hadis ve Tefsir bilimleri alanında “Benû İsrâîl fi’l-Kur’âni ve’s-Sünneti” teziyle doktora ünvanı almıştır. Seyyid Tantâvî’nin hocaları arasında Muhammed Ferid Vecdi (ö.1954) ve Muhibbuddin el-Hatîb (ö.1969) gibi o dönemde yaşamış birçok hocadan eğitim ve öğretim görmesi muhtemeldir.⁸³

2.1.3 Öğretim Üyeliği ve İdârî Görevleri

Ezher Üniversitesi’nin özellikle tefsir alanında mümtaz ve seçkin hocalarından birisi olan Seyyid Tantâvî, akademik ünvanını 5 Eylül 1966’da Usulü’-d-Dîn Fakültesinde Hadis ve Tefsir alanında “Benû İsrâîl fi’l-Kur’âni ve’s-Sünneti” tez konusuyla doktora ünvanı aldığını daha önce zikretmiştik. Bu çalışması ona üniversitede hocalık imkânı sağlamıştır. Ezher Üniversitesi’nin Asyut Şehrindeki Usûlü’-d-Dîn Fakültesi’nde 1968’de başladığı öğretim üyeliği görevinden bir süre sonra aynı fakülteye yani Usûlü’-d-Dîn Fakültesi’ne 1976’da dekan olmuştur.⁸⁴

Yurtdışında da öğretim üyeliği görevlerinde bulunan Seyyid Tantâvî, yurtdışında ilk hocalık deneyimini 1972-1976 yılları arasında Libya’da dört yıl Câmîatü’l-İslâmiyye (İslâm Üniversitesi)’de yaşamıştır. Aynı şekilde 1980-1984 yılları arasında Suûdî Arabistan’ın Medine-i Münevvere’deki İslâm Üniversitesi, ed-Dirâsâtü’l-Ulyâ

⁸³ Hafâci, Ali, *el-Ezher fî Elfi Âmin*, 5: 288-289.

⁸⁴ Hafâci, Ali, *el-Ezher fî Elfi Âmin*, 5: 288 283.

Fakültesi'nde Tefsir Bölüm Başkanlığı yapmıştır.⁸⁵ Seyyid Tantâvî, Ezher Üniversitesi Dirâsâtü'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye Fakültesi'nde 1985'de dekanlık yapmıştır.⁸⁶

Mısır'da eğitim-öğretim faaliyetlerinin değişik kademelerinde önemli görevlerde bulunan Seyyid Tantâvî, Mısır Müftülüğü (1986-1996) ve Ezher Üniversitesi Şeyh'liği (1996-2010) gibi en üst düzeyde dinî görevlerin icra edildiği bu iki makamda görev yapması onu önemli kılmaktadır.

Yaklaşık on yıl görev yapacağı dinî makamlardan birisi olan Mısır Müftülüğü'ne 1986'da tayin edilmiştir. el-Ezher Üniversitesi Şeyhi (Rektörü) Câdu'l-Hak Ali Câdu'l-Hak'ın vefat etmesi sebebiyle de Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek tarafından 27 Mayıs 1996'da atandığı görevi vefatına kadar yaklaşık on dört yıl yürütmüştür.⁸⁷

2.1.4 Vefatı

Seyyid Tantâvî, Suûdî Arabistan'ın başkenti Riyad şehrinde Kral Abdullah b. Abdülaziz tarafından Uluslararası Kral Faysal 2010 yılı İslâm'a Hizmet Edenler ve Âlimlere Değer Verenler adıyla tertip edilmiş olan üstün hizmet ödül törenine katılmak üzere Riyad'a gitmişti. Buradan dönüşü esnasında Uluslararası Riyad Kral Halid Havaalanında geçirmiş olduğu ani kalp krizi sonucu Mart 2010 tarihinde 82 yaşında vefat etmiştir. Cenazesi Medine'ye getirilerek Mescid'i- Nebevî de kılındıktan sonra Medine-i Münevvere'deki Bakî' kabristanlığına defnedilmiştir. Cenazesine Ezher Üniversitesi'nde öğretim üyesi kızkardeşi Senâ ve Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek adına Savunma Bakanı Mareşal Muhammed Tantâvî de katılmıştır.⁸⁸

2.1.5 Seyyid Tantâvî'nin İlmî Kişiliği

Seyyid Tantâvî, Mısır toplumunun ve İslâm dünyasının siyasî, sosyal ve fikrî çalkantılarla bir arayış içinde bulunduğu bir dönemde yaşamış, eğitim ve öğretime önem veren önemli ilmî ve dinî şahsiyetlerden birisidir. Seyyid Tantâvî, el-Ezher Üniversitesi Şeyh'liği yaptığı süre içerisinde eğitim ve öğretim alanında üniversiteye birçok yenilikler getirmiştir.

Dinî ilimler alanında birçok eserler kaleme alan Seyyid Tantâvî değişik gazete ve dergilerde yazılar yazmış, radyo ve televizyon kanallarında programlara katılmıştır.

⁸⁵ M. Seyyid Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim*, (Kahire: Dâru's-Saâde, 2007), 8: 457.

⁸⁶ Hafâci, Ali, *el-Ezher fi Elfi Âmin*, 5: 288-283.

⁸⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 8: 457; Hafâci, Ali, *el-Ezher fi Elfi Âmin*, 5: 283-288.

⁸⁸ Hafâci, Ali, *el-Ezher fi Elfi Âmin*, 5: 283-289.

Gazetecilerle mülakat ve söyleşiler yapmış, kıldırıldığı Cuma namazı ve vaazları televizyonda yayınlanmıştır. Konuşmaları günümüzde de internet yoluyla değişik sosyal medya sitelerinde yayınlanmaktadır.

Seyyid Tantâvî, cami’de güzel sesiyle namaz kıldırarak bir imam-hatip olduğu gibi tatlı, akıcı bir dil ve üslup ile gönüllere sözleri nakış gibi işleyen iyi bir hatiptir. Ülkede yaygın olarak kullanılan halk dili (ammice) yerine, fasih Arapça’yı gayet güzel kullanan, basit sade ve anlaşılır bir dil ile konuşan ve yazan bir ilim adamıdır.

Genellikle Kahire’de ikamet eden Seyyid Tantâvî’nin en önemli eserlerinden birisi on beş cilt halinde yazdığı “*et-Tefsîru’l-Vasît*” isimli tefsiridir. Her fırsatta tefsir kitabını bitirme gayretiyle yurtiçi ve yurt dışı ziyaretlerinde dahi yazmaya devam etmiştir. Kendisinin belirttiğine göre İskenderiye’ye gittiği 1986 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında Tahrîm,⁸⁹ Talak, Müzzemmil⁹⁰ ve Müddessir sûrelerini yazmıştır.⁹¹ Hatta yurtdışı ziyaretlerinde de tefsirini yazmaya devam etmiştir. Medine İslâm Üniversitesi, Dirâsâtü’l-Ulyâ bölümüne öğretim üyesi olarak görevlendirildiği 1980-1984 yıllarında Yunus, Hûd, Yusuf, Ra’d, İbrahim, Hicr, Nahl, İsra ve Kehf Sûrelerinin tefsirini mushaf sırasına göre Medine-i Münevvere’de yazmıştır.⁹² 1986 Yılıının Mart ve Nisan aylarında Katar’ı ziyaretinde Necm,⁹³ Kamer, Rahmân, Hadîd ve Mücâdele Sûrelerinin tefsirini Doha şehrinde yazmıştır.⁹⁴

İlmî birikimi ona Mısır’da Mısır Müftülüğü ve Ezher Üniversitesi Şeyh’liği makamlarını temsil etme imkânı vermiştir. Özellikle Mısır Müftülüğü yaptığı sırada verdiği fetvalarıyla derin iz bırakan âlimlerden birisi olmuştur.

2.2 SEYYİD TANTÂVÎ’NİN ESERLERİ

Muhammed Seyyid Tantâvî, hayatı boyunca “*et-Tefsîru’l-Vasît li’l-Kur’âni’l-Kerim*” isimli tefsirinin yanında ulumu’l-kur’ân, fıkıh, kıssa, mu’cem, siyer, akîde ve ahlâk gibi değişik alanlarda eserler yazmıştır. Yazdığı eserler yirmiye geçmektedir. Burada ulaşabildiğimiz ve zikredilmesini önemli gördüğümüz eserleri şunlardır.

⁸⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, 14: 486.

⁹⁰ Tantâvî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, 15: 170.

⁹¹ Tantâvî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, 15: 193.

⁹² Tantâvî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, 8: 457.

⁹³ Tantâvî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, 14: 56.

⁹⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, 14: 275.

2.2.1 et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim

Seyyid Tantâvî'nin te'lif ettiği en önemli ve en başta gelen eserlerinden birisi olan tefsirinin orijinal adı “et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim” dir. Tefsirinin ilk baskısı Dâru Nehdatü Mısr li't-Tibââ ve'n-Neşri ve't-Tevzî yayınevi tarafından on beş cilt halinde 1987 yılında Kahire'de yapılmıştır. İlk baskı dikkate alınmak suretiyle farklı tarihlerde ciltler halinde ilk beş cilt (1-5) 1997'de, diğer ciltler ise 1998'da ayrı ciltler halinde Daru'l-Mearif li't-Tibââ ve'n-Neşri yayınevi tarafından basılmıştır. Eserin ikinci baskısı müellifin kendisi tarafından yayınevi belirtilmeksizin 1987 yılında Kahire'de basılmıştır. Üçüncü baskı Daru'l-Mearif li't-Tibââ ve'n-Neşri tarafından 1993 yılında Kahire'de yapılmıştır. Elimizdeki baskı ise yaptığımız tespitlere göre ilk baskı dikkate alınmak suretiyle yapılan üçüncü baskıdır. Fakat baskı sayısı belirtilmeksizin Dâru's-Saâde yayınevi tarafından yapılan 2007 yılı Kahire basımıdır.⁹⁵

2.2.2 Mu'cemu İ'râbı Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerim

Seyyid Tantâvî, Mısır müftüsü olduğu 1986 yılında yazmaya başladığı ve 24 Aralık 1994 tarihinde bitirdiği bir eserdir. Muhammed Fehim Ebû Ubeyye tarafından gözden geçirilmek suretiyle mushaf sırasına göre Kur'âni'l-Kerim'in i'râbını başından sonuna kadar yapan önemli bir kitaptır. İlk baskısı Mektebet-i Lübnan Nâşirûn tarafından 1997 de Lübnan'da yapılmıştır. Elimizdeki üçüncü baskı ise 832 sayfadan müteşekkil olup aynı yayınevi tarafından yapılan 2011 yılı basımıdır.

Müellif bu eserinde, Kur'ân'ı-Kerim'in başından sonuna kadar Arap dil kurallarına göre her kelimenin i'râbını ve tahlillerini yapmış ve bu i'râblarda kendi tercihini belirtmiştir. Göze daha güzel hitap etmesi, bilgilere kolay ulaşılması ve rahat anlaşılabilmesi için önce kullanma kılavuzu oluşturmuş, Arap dil kaidelerini içeren nahiv kurallarının her birini bu kılavuzda örnekleriyle anlatmıştır. Kılavuzda harflere remiz olarak getirdiği her bir ayette geçen kelimelerin altına gelecek şekilde karelerde i'râbını göstermiştir. Kitabın sonunda sûre isimlerinin bir fihristini yapmak suretiyle mekkî-medenî oluşlarını sayfa numaralarına yer vererek belirtmiştir. Ayrıca bu eserin te'lifinde yararlandığı kaynakları da zikretmiştir.⁹⁶

⁹⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim* (Kahire: Dâru's-Saâde, 2007).

⁹⁶ M. Seyyid Tantâvî, *Mu'cemu İ'râbı Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerim* (Lübnan: Mektebeti Lübnan Naşirun 1997).

2.2.3 Mebâhisü fi Ulûmi'l-Kur'ân

Seyyid Tantâvî, tarafından yazılan bir diğer eser “Mebâhisü fi Ulûmi'l-Kur'ân”dır. Kur'ân ilimleri konularında muhtasar bir eserdir. Ulûmu'l Kur'ân'ın tanımını, ele aldığı konuları, bu alanda yazılan eserleri zikrettikten sonra Kur'ân'ın tanımını, isimlerini, ayetlerin mekkî-medenî oluşlarını, sebebi nüzûl ve ilgili diğer konuları eserinde zikreder. İlk baskısı 1998 yılında 64 sayfa halinde Daru'ş-Şurûk kitabevi tarafından Kahire'de yapılmıştır.⁹⁷

2.2.4 Benû İsrâil fi'l-Kur'âni ve's-Sünneti

Seyyid Tantâvî tarafından “Benû İsrail fi'l-Kur'ân-i ve's-Sünneti” (Kur'ân'ı-Kerim ve hadislerde İsrailoğulları) isimli bu eserde, Kur'ân-ı Kerim ayetleri ve hadis-i şerifler etrafında İsrailoğulları kavminden bahsetmektedir. İlk defa Yakup (a.s) döneminde İsrailoğulları adıyla tarih sahnesine çıkışlarını, kendilerine gönderilen peygamberlere karşı davranışlarını ve peygamberlerle olan ilişkilerini anlatmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s) dönemindeki İsrailoğullarını da anlatmaktadır. Bu eser el-Ezher Üniversitesi'nde doktora öğrencisi iken 1960'da doktora tezi olarak sekiz ana bölüm halinde yazılmıştır. Eser ilk defa 1969'da iki cilt halinde basılmıştır. İlk baskısı gözden geçirilmek suretiyle el-Ezher Üniversitesi rektörü olduğu dönemde ikinci baskısı 759 sayfa halinde 1997'da Dâru'ş-Şurûk tarafından Kahire'de yapılmıştır.⁹⁸

2.2.5 Edebu'l-Hıvâri fi'l-İslâm

Seyyid Tantâvî'nin “İslâm'da Konuşma Âdâbı” anlamındaki bu eseri, her şeyin yaratıcısı olan Yüce Allah'ın peygamberler, melekler, şeytanlar ve diğer canlılara karşı nasıl hitap ettiğinden bahsetmektedir. Yine peygamberlerin elçi olarak gönderildiği müslüman, münâfık, ehli kitap ve müşrik gibi topluluklara nasıl hitap ettiklerini, onlarla ilgili konuşma üslup ve şekillerini aktarmıştır. Ahiret hayatı, günah-sevap ilişkisini anlatırken akıllı ve cahil kimselere karşı kullandığı dil ve üslup inceliklerini, yöneltilen sorulara verilen cevapları; münakaşa, itiraz, tartışma, delil isteme-getirme gibi birçok yöntemi Kur'ân-Kerim'in nasıl kullandığını anlatmıştır. Bu eser, 1997'de

⁹⁷ M. Seyyid Tantâvî, *Mebâhisü fi Ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 1998).

⁹⁸ M. Seyyid Tantâvî, *Benû İsrâil fi'l-Kur'âni ve's-Sünneti* (Kahire: Dâruş-Şuruk, 1997).

462 sayfa halinde Kahire’de Nehdetü’n-Nasr tarafından basılmıştır.⁹⁹

2.2.6 el-Kıssatu fi’l-Kur’ân

Müfessir Tantâvî’nin “el-Kıssatu fi’l-Kur’ân” adlı eseri, Kur’ân’ı-Kerim’de değişik sûrelerde anlatılan kıssaları kendi içinde bir bütünlük oluşturacak şekilde müstakil konular halinde yazdığı bir eserdir. Bu te’lifinde Kur’ân’ı-Kerim’in anlattığı peygamber kıssalarına ilaveten Fil olayı, Ashâb-ı Kehf gibi peygamber olmayan münferit şahıs ve olayların kıssalarını da konu bütünlüğü içerisinde anlatmıştır. Kur’ân’da anlatılan kıssalardan alınması gereken ders ve ibretleri açıklama gayesiyle iki cilt halinde yazılmış bir eserdir. Bu eserin ilk cildi 1996’da 516 sayfa halinde, ikinci cildi ise 1997 ‘de 460 sayfa olarak Kahire’de Nehdetü’n-Nasr matbaasında basılmıştır.¹⁰⁰

2.2.7 el-Mer’etü fi’l-İslâm

İslâm’da kadınının yerini anlatan bu eser üç âlim tarafından ortaklaşa meydana getirilmiş bir çalışmadır. İlk bölümü Muhammed Gazali, “el-Mer’etü fi’l-İslâm fî Dav’i Sireti’n-Nebeviyye” başlığıyla, ikinci bölümü Seyyid Tantâvî, “el-Mer’etü fi’l-İslâm fî Dav’i’l-Kur’âni’l-Kerim” ismiyle kaleme almıştır. Son bölümü ise Ahmet Ömer Haşim, “el-Mer’etü fi’l-İslâm fî Dav’is-Sünneti’n-Nebeviyye” adıyla yazmıştır. Bölümler halinde yazılan bu kitap 120 sahifedir. Seyyid Tantâvî, “Kur’ân’ı-Kerim Işığında İslâm’da Kadın” başlığıyla 43-82 sayfalar arasını yazmıştır. Bu bölümde kendisi kadın ve erkeğin bir asıldan yaratıldığını, dinî hükümlere muhatap olmada birbirlerine eşit olduklarını, sahip oldukları hak ve sorumluluklarını anlatmıştır. Eser, Mektebetü Enbâri’l-Yevm tarafından 1991’da Kahire’de basılmıştır.¹⁰¹

2.2.8 el-Mekâsîdüş’Şer’iyyeti li’l-Ukûbâti fi’l-İslâm

İslâm dininin suç ve suçluya yaklaşımı, işlediği suçlara karşı belirlenen cezalar, uygulanması muhtemel ceza çeşitleri ve bu cezaların konulmasındaki temel amaç anlatılmaktadır. Ayrıca insanların birbirlerine karşı işlediği suçlar yanında Allah’a karşı işlediği suçlar ve bunların dünyevî ve uhrevî karşılıklarından bahsetmektedir.

⁹⁹ M. Seyyid Tantâvî, *Edebu’l-Hivâri fi’l-İslâm* (Kahire: Nehdetü’n-Nasr, 1997).

¹⁰⁰ M. Seyyid Tantâvî, *el-Kıssatu fi’l-Kur’ân* (Kahire: Nehdetü’n-Nasr, 1997).

¹⁰¹ M. Seyyid Tantâvî v.d., *el-Mer’etü fi’l-İslâm* (Kahire: Mektebeti Ehbâri’l-Yevm, 1991).

Eser, 400 sayfadan fazla olup yayınevi belirtilmeksizin Seyyid Tantâvî tarafından 2005‘da basımı yapılmıştır.¹⁰²

2.2.9 el-Fıkhü'l-Müeyesser

Seyyid Tantâvî'nin, İslâm fikhını ilk kaynağından itibaren bütün bölümleriyle dört mezhebi de kapsayacak şekilde sade, basit ve anlaşılır bir dille te'lif ettiği eserdir. Fıkhî konularda yeri geldiğinde kendi tercihini ortaya koymuştur. Eser, üç cilt halinde Mektebetü'ş-Şurûku'd-Devliyye tarafından 604 sayfa olarak 2000'de Kahire'de basımı yapılmıştır.¹⁰³

2.2.10 Ramazan ve's-Sıyâm

İslâm dininde Ramazan ayı ve oruç ibadeti ile ilgili olan bu eser üç âlim tarafından meydana getirilmiş bir çalışmadır. Seyyid Tantâvî, “Ramazan ve Sıyâm fî Dav'i'l-Kur'âni'l-Kerim” (Kur'ân-ı Kerim Işığında Ramazan ayı ve Oruç) adıyla ilk bölümü yazmıştır. İkinci bölümü Ahmet Ömer Haşim, “Ramazan ve Sıyâm fî Dav'i'l-Hadisi'n-Nebevî”yi kaleme almıştır. Son bölümü ise Muhammed Gazali, “Ramazan ve's-Sıyâm fî Dav'i'l Kur'ân ve fî Dav'is-Sireti'n-Nebeviyye”yi te'lif etmiştir. Bölümler halinde yazılan eserin sayfa sayısı 143'tür. Eser, Mektebeti Enbâri'l-Yevm tarafından 1991 yılında Kahire'de basılmıştır.¹⁰⁴

2.2.11 Fetâvâ Şer'îyye

Seyyid Tantâvî, Mısır müftüsü ve fetva dairesi başkanı olduğu dönemde fetva dairesinden çıkarılmış olan önemli fetvaların yer aldığı bir eserdir. Bu eserde Ramazan hilâlinin görülmesi, uyuşturucu maddelerin kullanımı ve İslâm'ın buna yaklaşımı, bankalarda yapılan işlemler, Mescid-i Haram'da bile bile dinden çıkaracak söz ve eylemlerde bulunma ile ilgili fetvalar yer almıştır. Eser, 1989'da 200 sayfa halinde Müessesetü Ahbâru'l-Yevm tarafından basılmıştır.¹⁰⁵

¹⁰² M. Seyyid Tantâvî, *el-Mekâsîdü'ş-Şer'îyyeti li'l-Ukûbâti fi'l-İslâm* (Kahire: Y.y., 2005).

¹⁰³ M. Seyyid Tantâvî, *el-Fıkhü'l-Müeyesser* (Kahire: Mektebetü'ş-Şurûku'd-Devliyye, 2000).

¹⁰⁴ M. Seyyid Tantâvî v.d., *Ramazan ve's-Sıyâm* (Kahire: Mektebeti Ehbâri'l-Yevm, 1991).

¹⁰⁵ M. Seyyid Tantâvî, *Fetâvâ Şer'îyye* (Kahire: Müessesetü Ahbâru'l-Yevm, 1989).

2.2.12 Mu'âmelâtu'l-Bünûk ve Ahkâmuha's-Şerîyye

Seyyid Tantâvî tarafından te'lif edilen bu eser 213 sayfadan meydana gelmektedir. İslâm dininin muâmelat yönünü ilgilendiren alışveriş ile ilgili hükümlerden, banka ve banka işlemleri ile ilgili hükümlerden bahsetmiştir. Dâru Nehda li't-Tibââ ve'n-Neşri ve't-Tevzî yayınevi tarafından 2001'de Kahire'de basılmıştır.¹⁰⁶

2.2.13 el-İctihâdu fi'l-Ahkâmi's-Şer'îyyeti

Seyyid Tantâvî tarafından te'lif edilen bu eser 255 sayfadan meydana gelmektedir. İslâm hukukunda cârî olan icthâd ve icthâdın uygulanabileceği alanlar, şartları, hükmü, Hz. Peygamber'in icthâdları, sahâbe, tabiûn ve mezhep imamlarının icthadlarından bahsetmiştir. Dâru'n-Nehda li't-Tibââ ve'n-Neşri ve't-Tevzî yayınevi tarafından 1997'da Kahire'de basımı yapılmıştır.¹⁰⁷

2.2.14 el-Akîdetü ve'l-Ahlâk

Seyyid Tantâvî, bu te'lifinde Allah'ın varlığı, birliği ve ispatı, Allah'ın isim ve sıfatları, kaza-kader, peygamberler, melekler, rûh, cin ve sem'îyyat gibi konuları açıklamaktadır. Eser 287 sayfa olarak Dâru'n-Nehda li't-Tibââ ve'n-Neşri ve't-Tevzî tarafından tarihsiz basımı Kahire'de yayınlanmıştır.¹⁰⁸

2.2.15 el-İşâatü'l-Kâzibetü ve Keyfe Hârabehe'l-İslâm

Seyyid Tantâvî, “el-İşâatü'l-Kâzibetü ve Keyfe Hârabehe'l-İslâm” (Yalan Haberlere karşı İslâmın Mücâdelesi) adlı te'lifinde, Kur'ân'da Hz. Peygamber (s.a.s) ve diğer peygamberlere karşı uydurulan yalan haberler ve bu haberlere karşı peygamberlerin takındığı tavır ve mücadelelerinden bahsetmektedir. Ayrıca Hz. Âişe'ye karşı girişilen yalan ve iftira olayını, Müslümanların bu gibi olaylar karşısında

¹⁰⁶ M. Seyyid Tantâvî, *Mu'âmelâtu'l-Bünûk ve Ahkâmuha's-Şerîyye* (Kahire: Dâru'n-Nehda Mısır li't-Tibââ ve'n-Neşri ve't-Tevzî, 2001).

¹⁰⁷ M. Seyyid Tantâvî, *el-İctihâdu fi'l-Ahkâmi's-Şer'îyyeti* (Kahire: Dâru'n-Nehda li't-Tibââ ve'n-Neşri ve't-Tevzî 1997).

¹⁰⁸ M. Seyyid Tantâvî, *el-Akîdetü ve'l-Ahlâk*, (Kahire: Dâru Nehdatü Mısır li't-Tibaati ve'n-Neşri ve't-Tevzî, Trh.y.).

nasıl davranmaları gerektiğinden bahsetmektedir. Bu eser 236 sayfa olarak Daru'sh-Şûruk yayınevi tarafından 2001'de Kahire'de basılmıştır.¹⁰⁹

2.2.16 es-Serâya'l-Harbiyyeti fi'l-Ahdi'n-Nebevî

Seyyid Tantâvî'nin, Mısır müftüsü olduğu yıllarda İslâm tarihindeki seriyye ve gazvelerin önemini anlatmak için kaleme aldığı bir eserdir. İslâmî Araştırmalar Birliği, Genel Sekreteri, Dr. Muhammed Abdurrahman Beysar esere uzun bir takdim yazmıştır. Müellif, seriyye ve gazve arasındaki farkları, Hz. Peygamber (s.a.s) döneminde yapılan seriyye ve gazvelerin özellikleri ve hedeflerini eserinde belirtmiştir. Ayrıca eserin son bölümünde haritalara yer vermek suretiyle tarihî olayları anlatmıştır. Bu eser 164 sayfadan oluşmakta olup, Zehrâ li'l-Âlami'l-Arabî yayınevi tarafından 1990'da Kahire'de basılmıştır.¹¹⁰

2.2.17 Risâletü's-Sıyâm

Seyyid Tantâvî'nin müftülük görevini yürüttüğü ve Dâru'l-İftâ (Fetva dairesi) başkanı iken dört bölüm ve 166 sayfa halinde Medinetü'n-Nasr (Kahire) semtinde 1987'de kaleme aldığı bir eserdir. Tantâvî, oruç ibadeti ile ilgili hükümler, oruç çeşitleri, hilâl'in görülmesi, teravîh namazı, i'tikâf, fitır sadakası gibi ramazan ayına ait olan ve ramazan ayında yapılan ibadetlerden eserinde bahsetmiştir. Ayrıca oruç ibadeti hakkında fetva dairesi başkanlığının verdiği fetvalara da bu eserinde yer vermiştir.¹¹¹

2.2.18 Cevâmiu'd-Duâ Mine'l-Kur'âni ve's-Sünneti

Tantâvî, insanın duâya olan ihtiyacı, duanın mahiyet ve önemi, âdâbı, fazileti, faydaları, yapılması daha uygun olan zaman dilimleri, kaza-kader ile bağlantısı gibi konular yanında Kur'ân ve hadislerin dilinden dua örnekleri, peygamberlerin ve Salih kimselerin dilinden duâ örneklerine bu eserinde yer vermiştir. Ayrıca değişik zaman ve mekânlarda yapılması mu'tad olan dualara da eserde yer verilmiştir. Bu eser 13 bölüm

¹⁰⁹ M. Seyyid Tantâvî, *el-İşâatü'l-Kâzibe ve Keyfe Hârabehe'l-İslâm* (Kahire: Dâru'sh-Şûruk, 2001).

¹¹⁰ M. Seyyid Tantâvî, *es-Serâya'l-Harbiyyeti fi'l-Ahdi'n-Nebevî* (Kahire: Zehrâ li'l-Âlami'l-Arabî, 1990).

¹¹¹ M. Seyyid Tantâvî, *Risâletü's-Sıyam* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1987).

halinde, 204 sayfadan müteşekkil olup Dâru'n-Nehda li't-Tibââ ve'n-Neşri ve't-Tevzî yayınevi tarafından 1996 yılında Kahire'de basılmıştır.¹¹²

2.2.19 el-Hükmü's-Şer'î fî Ehdâsi'l-Halîc

Tantâvî, 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan körfez savaşı olaylarını dinî açıdan ele aldığı bu eserinde İslâm dininde insanların ve Müslümanların birbirleriyle olan ilişki ve hukuklarından, müslüman bir devletin diğer bir müslüman devlet tarafından işgal edilmesi, düşmanlık beslemesi gibi durumlardan bahsetmiştir. Eser, 72 sayfa halinde Dâru'l-İftâi'l-Mısriyye tarafından 1990'da basılmıştır.¹¹³

2.2.20 es-Savmü'l-Makbûl

Tantâvî, Kur'ân ve hadisler etrafında ramazan ayında ve diğer zaman dilimlerinde tutulan oruç ibadeti ile ilgili hükümleri ve makbul bir orucun özelliklerinden bahsetmiştir. Bu eser 112 sayfa olarak Müessesetü Ahbâru'l-Yevm yayınevi tarafından 1995'de Kahire'de basılmıştır.¹¹⁴

2.2.21 Tenzîmü'l-Üsrati ve Ra'yü'd-Dîn Fîhi

Tantâvî, kendisine ulaşamadığımız bu eserinde kaynaklarda belirtildiği üzere nüfus ve aile planmasının İslâm dinindeki yeri ve bununla ilgili sorun ve problemleri ele almıştır.¹¹⁵

2.2.22 İşrûne Suâlen ve Cevaben

Tantâvî, kendisine ulaşamadığımız bu eserinde kaynaklarda belirtildiği üzere dinî alanda karşılaşılan problemlerin çözümüne yönelik halk tarafından sorulan sorular ve bu sorulara verilen cevaplardan meydana getirilmiş bir eserdir.¹¹⁶

¹¹² M. Seyyid Tantâvî, *Cevâmiu'd-Duâ Mine'l-Kur'âni ve's-Sünneti* (Kahire: Dâru Nehdatü Mısr li't-Tibâati ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 1996).

¹¹³ M. Seyyid Tantâvî, *el-Hükmü's-Şer'î fî Ehdâsi'l-Halîc* (Kahire: Dâru'l-İftâi'l-Mısriyye, 1990).

¹¹⁴ M. Seyyid Tantâvî, *es-Savmü'l-Makbûl* (Kahire: Müessesetü Ahbâru'l-Yevm, 1995); <http://www.dar-alifta.org/ar/ViewScientist.aspx?sec=new&ID=27>

¹¹⁵ Hafâci, Ali, *el-Ezher fî Elfi Âmin*, 5: 285.

¹¹⁶ Hafâci, Ali, *el-Ezher fî Elfi Âmin*, 5: 284.

2.2.23 Ahkâmü'l-Haccı ve'l-Umre

Tantâvî, hac ve umre ile ilgili hükümleri, haccın şartları, rükunları, vacip, sünnetlerini ve umre ibadeti ile ilgili hükümleri tafsilatlı bir şekilde anlatmıştır. Bu eseri 142 sayfa halinde Dâru'l-İftâi'l-Mısıryye yayınevi tarafından 2003 yılında Kahire'de basılmıştır.¹¹⁷

2.2.24 Hadîsü'l-Kur'âni ani'r-Raculi ve'l-Mer'eti

Seyyid Tantâvî, İslâm'da erkek ve kadınının konumunu, görev ve sorumluluklarını Kurân'ı- Kerim ayetleri ışığında ele almıştır. Bununla birlikte İslâm'da kadın ve erkeğin miras hukuku, şahitlik, evlenme ve boşanma gibi konularda hüküm yönünden birbirlerinden farklı değerlendirildiği durumlardan bahsetmiştir. Elimizdeki eserin üçüncü baskısı 320 sayfa halinde Mecmeu Metâbiu'l-Ezheri's-Şerîf kitabevi tarafından 2008'de Kahire'de basılmıştır.¹¹⁸

2.3 SEYYİD TANTÂVÎ'NİN TEFSİRİ'NDE YÖNTEM VE KAYNAKLAR

Seyyid Tantâvî'nin tefsiri ile aynı ismi taşıyan veya eserinin isimlendirilmesinde “et-Tefsîru'l-Vasît” veya “el-Vasît” kelimeleri bulunan ve müellifin tefsirini çağrıştıracak ve karışıklığa sebep olabilecek isimlerle yazılmış tefsir kitapları bulunmaktadır. Bu vehmi zihinlerden atmak amacıyla bu ve benzer isimlerle yazılmış tefsir kitapları ve müellifleri anlatılmıştır. Ayrıca Seyyid Tantâvî'nin ‘et-Tefsîru'l-Vasît’ eserini yazma sebebi, süreci ve tefsirinin ona âdiyeti hususu açıklanmıştır. Daha sonra tefsirini ve tefsir anlayışını açıklama sadedinde her sûrenin başına giriş mahiyetinde koyduğu “Mukaddime” başlığı altında Fâtiha sûresi özelinde tefsirindeki yöntemi ortaya konulmuştur. Bunun yanında Seyyid Tantâvî'nin tefsirini yazarken başvurduğu kaynaklardan da bahsedilmiştir.

2.3.1 et-Tefsîru'l-Vasît veya el-Vasît İsmi ile Yazılmış Tefsirler

Seyyid Tantâvî'nin “et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim” tefsiri ile aynı

¹¹⁷ M. Seyyid Tantâvî, *Ahkâmü'l-Haccı ve'l-Umre* (Kahire: Dâru'l-İftâi'l-Mısıryye, 2003); Hafâci ve Ali, *el-Ezher fî Elfi Âm*, 5: 284.

¹¹⁸ M. Seyyid Tantâvî, *Hadîsü'l-Kur'âni ani'r-Raculi ve'l-Mer'eti* (Kahire: Mecmeu Metâbiu'l-Ezheri's-Şerîf, 2008).

isimlerde yazılmış tesir kitapları birbirleri ile karıştırılmaması için “el-Vasît” adı ile bilinen eseler tespit edilmeye çalışılmıştır.

- a. Seyyid Tantâvî'nin tefsir kitabı ile aynı adı taşıyan, “et-Tefsiru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim” isimli tefsir kitabı el-Ezher Üniversitesi bünyesinde vücut bulan Mecmau'l-Bühûsi'l-İslâmiyyeti (İslâmi Araştırmalar Birliği) yönetiminde M. Ahmed Ebû Zehra, M. Halefullah Ahmed, M. Mehdi Allam ve bunlara sonradan katılan Abdulazîm el-Gabbâşî, Ali Abdulazîm, M. Seyyid Nedâ gibi tefsir âlimlerinden müteşekkil heyet tarafından yazılmıştır. Eseri, on cilt halinde el-Hey'etü'l-Âmme li-Şuûni'l-Metâbi'l-Emîriyye yayınevi 1973 yılında Kahire'de basılmıştır.
- b. Vehbi Mustafa Züheyli tarafından te'lif edilmiş olan “et-Tefsiru'l-Vasît” isimli tefsir, üç cilt halinde Daru'l-Fikri'l-Muâsır yayınevi tarafından 2001 yılında Dimeşk'de basılmıştır.¹¹⁹
- c. Ebu'l- Hasen Ali b. el-Vâhidî en-Nîsâbûrî (h.468) tarafından te'lif edilmiş “el- Vasît li'l-Kur'âni'l-Mecîd” adlı eserin tahkik ve ta'likleri Adil A. Abdülmevcûd, Ali M. Muavvid, Ahmed M. Sayre, Ahmed Abdulganî el-Cemel ve Abdurrahman Uveys tarafından yapılmıştır. Bu eser dört cilt halinde Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye yayınevi tarafından 1994 yılında Beyrut'da yayımlanmıştır.¹²⁰

2.3.2 et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim Tefsirinin Yazılması

Seyyid Tantâvî, hayatı boyunca değişik alanlarda kıymetli eserler yazmıştır. Onun te'lif ettiği en önemli ve başta gelen eserlerinden birisi “et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim” isimli tefsir kitabıdır. İlk baskısı Dâru Nehda li't-Tibâa ve'n-Neşri ve't-Tevzî kitabevi tarafından 1987'de Kahire'de basımı yapılan eserin ilk basımı dikkate alınmak üzere birçok defa basımı gerçekleştirilmiştir.

Tefsirinin başlığında yer alan “el-Vasît” kelimesi orta, normal, iki şeyin arası, ortası anlamlarına gelmektedir. Bununla orta hacimli bir tefsir olmasını hedeflediği anlaşılmaktadır. Buna rağmen ciltler halinde ortaya büyük hacimli bir eser çıkmıştır. Zira on beş cildin her biri diğerinden farklı olmak üzere ortalama beş yüz sahifeden müteşekkil olup yedi bin sayfayı aşmaktadır.

Tantâvî, yaklaşık on beş yıl süren titiz çalışmadan sonra tefsirini tamamladığını

¹¹⁹ Vehbi Züheyli Mustafa, *et-Tefsiru'l-Vasît*, (Dimeşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 2000).

¹²⁰ Ebu'l- Hasen Ali b. el-Vâhidî Nisâbûrî, *el-Vasît li'l-Kur'âni'l-Mecîd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994).

belirtmektedir.¹²¹ Ancak tefsiri'ne ne zaman başladığı tam olarak bilinmemektedir. Tefsirinde her sûrenin başlangıcına veya bitişine genellikle o sûrenin tefsirine başladığı veya bitirdiği tarihi koymuştur. Buradan yola çıkarak muhtemel tarihi tespit edebilmek mümkündür. Ancak Fâtiha ve Bakara Sûresine başlama-bitiş tarihlerini koymaması bu tespiti zorlaştırmıştır. Bu tarihi ise ilk defa Âl-i İmrân Sûresinin mukaddime bölümünde Kahire'nin Mısru'l-Cedide semtinde 19 Ağustos 1973 yılı olarak belirtmiştir.¹²² Yine Medine İslâm Üniversitesi, Dirâsatü'l-Ulyâ bölümüne öğretim üyesi olarak görevlendirildiği 1980-1984 yıllarında Yunus, Hûd, Yusuf, Ra'd, İbrahim, Hicr, Nahl, İsra ve Kehf sûrelerinin tefsirini Medine'de yazdığını belirtmektedir.¹²³

Aynı şekilde Kur'ân'ın son sûresi Nâs Sûresi bitirdiği tarihi 28 Kasım 1986 olarak belirtmiştir. Âl-i İmrân ve Nâs Sûrelerinin yazımı için verilen tarihlerin arası yaklaşık on üç yıldır. Daha önce de belirtildiği gibi yaklaşık on beş yıl süren bir çalışmanın ürünü olan bu tefsirine 1973 yılı değil de daha önceki bir tarihte başladığını göstermektedir. En kuvvetli muhtemel tarih yaklaşık on beş seneye karşılık gelen 1972 yılının başları olmalıdır. Çünkü ilk yurtdışı hocalık deneyimi yaşadığı Libya'daki Câmîatü'l-İslâmiyye'ye öğretim üyesi olarak gittiği 1972 yılı öncesi olması muhtemeldir. Seyyid Tantâvî, buna göre tefsirini on dört yıldan biraz fazla yani yaklaşık on beş yılda tamamlamış olmaktadır. Tefsirine başlama tarihi olarak ikinci ihtimal zayıf olsa da, 1971 yılının Aralık ayı ihtimal dâhilinde görülebilir.

Tefsirinin Seyyid Tantâvî'ye ait olmadığı veya tek başına yazmadığı hususunda iddialar ileri sürülmekte olup bunu Mertoğlu; *“Fazl Hasan Abbas gibi bazı araştırmacılar modern tefsirler arasında Kur'ân'ı yorumlarken akli hakem kılma hususunda aşırılığa düşmeyenleri cumhur ekolü diye isimlendirir. Bu ekol içinde; Cemâleddin el-Kâsımî'nin Mehâsinü't-Te'vîl'i, Ahmed el-Kûmî ve Muhammed Seyyid Tantâvî'nin et-Tefsîrû'l-Vasît li'l-Kurâni'l-Kerîm'i (Kahire, 1977-1985) Haseneyn Muhammed Mahlûf'un Safvetü'l-beyân li-Meâni'l-Şur'ân'ı (Kahire 1956) gibi eserleri sayarlar”* sözleriyle ifade etmektedir.¹²⁴

Buna göre Mertoğlu, “et-Tefsîrû'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm” isimli tefsiri Ahmed el-Kûmî ve Seyyid Tantâvî tarafından te'lif edildiğini belirtmektedir. Mertoğlu'nun ileri sürdüğü gibi “el-Vasît” tefsirini Ahmed el-Kûmî ve Seyyid Tantâvî'nin beraber

¹²¹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 15: 551.

¹²² Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 2: 3.

¹²³ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 8: 457.

¹²⁴ Mertoğlu, “Tefsir,” 40: 292.

yazdıkları ilişkin görüşü doğrulayan basılmış herhangi bir tefsir kitabına kaynaklarda rastlamadık. Ancak Ahmed es-Seyyid el-Kûmî (ö.1991) bu konuda; “*Seyyid Tantâvî ile birlikte et-Tefsîrû'l-Vasît tefsirine ortak katıldım daha sonra Seyyid Tantâvî kendisi tamamladı*” demektedir.¹²⁵ Ancak Ahmed el-Kûmî, bu çalışmaya ne kadar ve nasıl katkı sunduğu, hangi bölümleri beraber te’lif ettikleri daha doğrusu katkının boyut ve miktarı hakkında somut bir bilgi ortaya koymamıştır. Belki de Seyyid Tantâvî, onun ifade ettiği katkıları yeterli görmemiş ya da tefsirinde hiç kullanmamıştır. Bu yüzden Ahmed el-Kûmî’ye tefsirinde müellif isimlendirmesinde yer vermemiştir.

Bir diğer iddia ise Mertoğlu tarafından verilen “Kahire 1977-1985” tarihleridir ki, bununla herhalde tefsirin yazıldığı zaman dilimi ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu iddia da daha önce belirtildiği gibi müfessirimizin tefsirine başladığı 1972 yılı başları hatta zayıf ihtimal olarak değerlendirilen 1971 tarihi ile de uyuşmamaktadır. Aynı şekilde tefsirini bitirdiği 1986 tarihi ile de çelişmektedir. Yani hem başlangıç hem de bitiş tarihleri ile çelişmektedir. Kaynaklarda tefsirin başkasıyla beraber yazıldığını belirten herhangi bir bilgi bulunmadığına göre aksi bir durum ortaya çıkıncaya kadar tefsirin Seyyid Tantâvî tarafından te’lif edildiğini kabul etmek daha isabetli olacaktır.

Seyyid Tantâvî’nin te’lif ettiği “el-Vasît” tefsirinin Kahire’de değişik matbaalarda birçok defa basımı yapılmıştır. Yapılan basımları tespit etmek ve aralarında farklılık olup-olmadığının bilgisi ayrı bir inceleme konusu olduğu için eseri bu yönüyle ele almadık. Elimizdeki baskı ise yaptığımız tespitlere göre ilk baskı dikkate alınmak suretiyle yapılan üçüncü baskıdır. Ancak baskı sayısı belirtilmeksizin Dâru’s-Saâde yayınevi tarafından yapılan 2007 yılı Kahire basımıdır.¹²⁶ Çalışmamızda Seyyid Tantâvî’nin te’lif ettiği “el-Vasît” tefsiri’nin bu baskısından istifade edilmiş olup kaynak gösterimi de bu basım üzerinden yapılmıştır.

2.3.3 Seyyid Tantâvî’nin Tefsîrini Yazma Amacı

Seyyid Tantâvî’ye göre; Kur’ân ayetlerinin açıklanması ve yorumlanması gayesiyle kendisinden önce birçok müfessir Kur’ân’ın rivâyet, dirâyet, ahkâm, tasavvuf, ilmî, sosyal ve ictimâî yönleriyle, îcâz ve belâgatına yönelerek tefsir eserleri vücuda getirmiştir. Ayrıca Kur’ân’ın anlattığı haber ve kıssaları, içerdiği ilimlerden

¹²⁵ Nasır Mahmud Vehdan, “Min A’lâmi’l-Ezher,” *Mecelletü’l-Ezher*, (Kahire: Müessesetü’l-Ehrâm, sy. 3, 1989), 259.

¹²⁶ Tantâvî, *et-Tefsîrû'l-Vasît li’l-Kur’âni’l-Kerim* (Kahire: Dâru’s-Saâde, 2007).

sebebi nüzûl, muhkem ve müteşâbih, nâsîh ve mensuh gibi konuları ortaya koyma gayretiyle muhtasar, öz, kısa, orta uzunlukta veya ciltlerce tefsir te'lif edilmiştir.

Ona göre, Kur'ân lafızlarının delalet ettiği mânâları açığa çıkarmak, beyan etmek anlamına gelen tefsir ilmi ile Kur'ân'ın öğreti ve rehberliğinde fertler saadete ulaşırlar. Kur'ân'ın ortaya koyduğu hidayet ve rehberlik yönü dikkate alınmadan, anlamı bilinmeden ne kadar okunursa okunsun hatta dillerden hiç düşürülmesin Kur'ân'ın içerdiği yüce nasihatlere, değerli rehberliğine, kıymetli hazinelerine ulaşmak mümkün değildir. Aynı düşünceleri paylaştığı İbn Kesir'in de belirttiği gibi Kur'ân lafızlarının içerdiği anlamları açıklamak, kaynağını araştırmak, tefsirini yapmak, öğrenmek ve öğretmek âlimlerin üzerine vaciptir. Bu yüzden Seyyid Tantâvî'nin eserinin “el-Vasît” şeklinde isimlendirerek Kur'ân ayetlerini tefsir ve yorumlamada, lafızlarının içerdiği anlamları açıklamada doğruyu ve hakikati ortaya koyma gayesiyle aşırılıklara kaçmadan orta yolu tutacağını; zayıf ve batıl sözlerin yanısıra şüpheli ve yanlış anlamlandırmalardan uzak ilmî bir tefsir yazmayı hedeflediği anlaşılmaktadır. Bu hedef doğrultusunda Kur'ân'ı-Kerim'in tefsiri hakkında kendisinden önce yazılmış kıymetli birçok tefsire müracaat ederek eserini te'lif etmeye çalışmıştır.¹²⁷

2.4 SEYYİD TANTÂVÎ'NİN TEFSİR ANLAYIŞINA GENEL BİR BAKIŞ

İslâm dünyasında yazılan birçok eserde giriş mahiyetinde “Mukaddime, Ta'rif, Medhal, Temhîd” gibi isimlerle bir önsöz ya da giriş ile başlama geleneği müellifler tarafından tercih edilmiştir. Seyyid Tantâvî, bu gelenek doğrultusunda tefsirine mukaddime ile başlamış, fakat diğer müelliflerden farklı olarak ayetlerin tefsirine başlamadan önce her sûrenin başına mukaddime koymuştur. Onun giriş mahiyetinde koyduğu mukaddimedeki sûreyi kısaca tanıtmayı, sûre hakkında bilgi vermesi, içerdiği konuları gerektiğinde bölümlere ayırmak suretiyle özetlemesi tefsirini daha da özel kılmıştır. Müellif bu yöntem ile tefsirine başlayacağı sûre hakkında okuyucuya genel bilgiler vermiştir.

Seyyid Tantâvî, mukaddime yerine farklı kelimeler kullanmıştır. Örneğin; Hûd, İbrahim, Yusuf, Meryem sûrelerinde Ta'rif (... تعريف بسورة) kelimesini¹²⁸ Yunus ve Ra'd sûrelerinde Temhîd (... تمهيد بين يدي سورة) kelimesini,¹²⁹ Murselât, Nebe, Kıyame,

¹²⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 8; 4: 5.

¹²⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 7: 147, 299, 505; 9: 9.

¹²⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 7: 341; 9: 179.

Mülk v.b sûrelerinde Mukaddime ve Temhid'i (مقدمة و تمهيد) isimlendirmesini birlikte kullanmıştır.¹³⁰

Seyyid Tantâvî'nin, Fatiha sûresinin tefsirine giriş mahiyetinde koyduğu "Mukaddime" önemlidir. Burada tefsirini yazma amacı ve takip ettiği metot hakkında kısa ve özlü bilgiler vermiştir. Kur'ân-ı Kerim'in faziletlerini, Kur'ân öğrenmenin önemini, okuma ve dinlemenin sevabını, Kur'ân'a göre hayatını yaşayanların karşılaşıacağı güzellikleri anlatmıştır. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim'i ezberledikten sonra unutmanın sakıncalarını da dile getirmiştir.¹³¹ Ona göre, Kur'ân-ı Kerim Allah (c.c) tarafından gönderilen, Hz. Peygamber (s.a.s)'in peygamberliğinin doğruluğuna şahit olarak tahrif, tebdilden uzak ve muarızları tarafından bir benzeri getirilemeyecek ebedî mucizedir. Allah tarafından ebedî mucize olarak insanlığa gönderilen Kur'ân'ın muhatapları tarafından daha iyi anlaşılmasını gerektirmektedir. Bu ise Kur'ân'ı anlama, açıklama ve yorumlama faaliyetleri olarak da değerlendirilen tefsir ilmi ile ilgili eserlerin yazılması ihtiyacını doğurmuştur.¹³²

Seyyid Tantâvî, el-Vasît tefsirinde genel hatlarıyla tespit edebildiğimiz kadarıyla aşağıdaki metotları kullanarak eserini meydana getirmiştir.

1. Seyyid Tantâvî'nin tefsiri bir dirayet tefsiridir. Yani Kur'ân ayetlerini açıklamak gayesiyle seleften gelen rivayetlere münhasır kalmayıp, dil edebiyat, din ve çeşitli bilgilere dayanılarak yazılmış bir tefsirdir. Bununla birlikte tefsirinde rivayet yöntemini tamamen terk etmemiş, ilgili ayetleri tefsir ederken rivayet yöntemine de başvurmuş ve ayetleri gelen rivayetler istikametinde açıklamaya, yorumlamaya çalışmıştır.¹³³ Fazl Hasan Abbas, Tantâvî'nin tefsirini cumhur ekolü içerisinde değerlendirmiştir. Yani modern tefsirler arasında Kur'ân'ı yorumlarken akli hakem kılma hususunda aşırılığa düşmeden yazılmış bir tefsirdir.¹³⁴

Tantâvî, tefsirinin mukaddimesinde İbn Kesir (ö. 1373)'den naklederek Kur'ân tefsirinde kendisinin nasıl bir metot izleyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Kur'ân'ı Kerim'in tefsir yönteminde ilk önce, Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsir edilmesidir. Kur'ân'da ilgili ayet hakkında bir açıklama bulunmadığında sünnet ile tefsir edilmesidir. Kur'ân ve sünnette ilgili ayetin tefsiri hakkında bir açıklama bulunmaz ise özel durumları ve olayların arka planlarını en iyi bilen sahabe kavilleriyle tefsir edilmesidir. Eğer Kur'ân,

¹³⁰ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 15: 5, 195, 231, 245.

¹³¹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1; 6-7.

¹³² Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1; 8.

¹³³ Demirci, *Tefsir Tarihi* 149; Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usulü* (Ankara: TDV Yay., 2006), 230.

¹³⁴ Mertoğlu, "Tefsir," 292.

sünnet ve sahabe kavlinde de ayetin tefsiri ile ilgili açıklayıcı bir bilgi bulunmazsa Mücâhid, İbn Cerîr, Saîd b. Cübeyr, İkrime, Atâ b. Ebî Rebâh, Hasan el-Basrî gibi tabînin sözleriyle tefsir edilmelidir. Seyyid Tantâvî, yukarıda zikredilen aşamalardan sonra kendisinden önce Kur'ân'ın tefsiri hakkında te'lif ortaya koyan müelliflerin eserlerine başvurmuştur.¹³⁵ Yani eseri dirayet yöntemi ile birlikte kısmen rivayet yöntemine göre yazılmış bir tefsirdir. Eserin rivayet ve dirayet yönü bu çalışmada ayrıca değerlendirilmiştir.

2. Seyyid Tantâvî'nin eseri tahlîlî (analitik) bir tefsirdir. Kur'ân'ın tamamındaki âyetleri, yer alan kelimeleri, nüzûl sebepleri, ayetlerin öncesi ve sonrasıyla münasebeti, belâgat incelikleri gibi pek çok açıdan incelemek suretiyle tefsiri yazmıştır.¹³⁶ Klasik bir yöntem de kabul edilen bu metod ile Tantâvî, peşpeşe gelen ayetin her birini tefsir ettikten sonra diğer ayetlerin tefsirine geçmektedir. Bu üslup ile rivayet ve dirayet yöntemi birleştirmek suretiyle ehl-i sünnet çizgisinde hareket edip tarih, kıssa, belagat, âhkam ayetleri, ilmî tefsir, lügavî v.b birçok eser ve kaynaklara müracaat ederek tefsirini yazmıştır.¹³⁷

3. Seyyid Tantâvî'nin her sûrenin öncesinde giriş mahiyetinde koyduğu mukaddime, ta'rif veya temhîdlerde sûre ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermiştir.

- a. Sûrenin mushaf sırasını ve nüzûl sırasını zikretmektedir. Örneğin Müzzemil sûresi mushaf sırasına göre 73. sûredir. Bu sûrenin Hz. Peygamber (s.a.s)'e indiriliş (nüzûl) sırasını ise üçüncü veya dördüncü sûre olarak açıklamaktadır.¹³⁸
- b. Sûrenin ayet sayısını belirtmektedir. Ayet sayısında farklılık var ise Basra, Kûfe ve Hicaz mushaflarına göre ayet sayısını açıklamaktadır. Enfâl sûresindeki ayet sayısını mukadimede Kûfe mushafına göre 75, Hicaz mushafına göre 76, Şam mushafına göre 77 ayet olduğunu açıklamıştır.¹³⁹
- c. Sûrenin ismi ve isimlendirilmesinin sebebi açıklar. Sûrenin birden fazla ismi olduğunda onları zikretmektedir.¹⁴⁰
- d. Sûrenin mekkî veya medenî olduğunu belirtmektedir. Tefsirini yaptığı sûrenin

¹³⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 8-9.

¹³⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 5: 232, 235; 9: 177.

¹³⁷ Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rûmî, *Bühûsün Fi Usulî't-Tefsîr ve Menâhicehü*, (Riyad: Mektebetü't-Tevbe, h.1459), 57-58.

¹³⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 15: 149.

¹³⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 6-8.

¹⁴⁰ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 12-13; 5: 5.

hangi sûreden önce veya sonra nazil olduğunu belirtmektedir. Bazen de sûrenin hangi ortamda nazil olduğunu, hangi olaylardan sonra indirildiğini açıklamaktadır.¹⁴¹ Sûrenin nazil olduğu yer hususunda ihtilaf olduğunda bu ihtilafları gidermek için sûrenin nüzûlu hakkında gelen rivayetleri zikreder ve bazen bu rivayetler arasında tercihlerde bulunur. Ona göre, Nebe Sûresi Naziât Sûresinden önce, Meâric Sûresinden sonra tamamı Mekke'de nazil olmuş mekkî bir sûredir.¹⁴²

- e. Tefsirini yaptığı sûrenin veya ayetlerin kendisinden bir önce inen sûre ve ayetler ile münasebetini, anlam bütünlüğünü ortaya koymaya çalışmaktadır.¹⁴³
- f. Sûrenin bazen başında bazen de sonunda sûrenin fazileti hakkında gelen rivayetleri sahih, sağlam veya zayıf oluşları ile ilgili bir bilgi vermeden zikretmektedir.

4. Seyyid Tantâvî, sûrenin tefsirine başlamadan okuyucuya sûre hakkında genel bir özetini vermektedir. Orada sûrenin genel yapısı, içerdiği konu ve hükümler, sûrenin amaçlarını ve belirgin özelliklerini belirtmeye çalışmaktadır.

5. Seyyid Tantâvî, tezimizde müstakil olarak açıklanacağı üzere Kur'ân lafızlarının lügat anlamlarını münasib bir şekilde kolay, basit, anlaşılır ifadelerle anlamını ortaya koymakta, gerektiğinde o lafızdan kastedilen mânâyı beyan etmektedir.

6. Ayet veya ayetlerin iniş sebebini bildiren makbul (sahih) rivayetleri aktararak nüzûl sebeplerini zikretmektedir. Bazen bu rivayetler arasında tercihlerde bulunmaktadır.

7. Ayet veya cümlelerin içerdiği belâgat, beyân, nasihat, hüküm ve âdâb yönlerini açıklamak gayesiyle özet olarak mânâ yönünden benzer ve aynı olan diğer Kur'ân ayetleriyle, hadislerle, sahabe sözleriyle ve âlimlerin sözleriyle anlamı destekleyecek şekilde anlamlarını izah etmektedir.

8. Ayetlerin tefsirinde kelimelerin cümle içindeki konumlarını ortaya koyma gayesiyle kelimelerin i'râbını yapmaktadır. Ayetlerin tefsirine yardımcı olacak kelimelerin i'râbında sadece tercihe şayan görüşlerden bir veya birkaçını zikretmektedir.

¹⁴¹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 5: 5; 6: 7-8.

¹⁴² Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 15: 245.

¹⁴³ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 5: 10; 6: 9-10.

9. Ayetlerin tefsirinde kelimelerin dil yapısını, sarf ve iştikâklarını Arap dili yapısı açısından gerekli gördüğü yerlerde açıklamaktadır.

10. Ayetlerin tefsirinde Arap dilinin edebî yönünü ortaya koyan belâgat inceliklerine başvurmakta ve ayetleri açıklamaktadır.

11. Ayetlerin içerdiği fikhî hükümleri açıklamaktadır. Ayetten istinbât edilen hüküm etrafında farklı görüşleri ve mezheplerin görüşlerini kısa izahlarla ortaya koymaktadır. Ayetin tefsirinde ilgili fikhî hüküm hakkında daha fazla bilgi öğrenmek isteyenlere konuyu detaylarıyla anlatan ilgili fıkıh kitaplarına başvurmayı tavsiye etmektedir.

12. Ayetlerin tefsirinde kelâm iliminin konusuna giren konulara yer vermektedir. Ancak bir kelim kitabı gibi uzun uzadıya anlatmamaktadır. Bazen kelâmî bir konuda “Bu mezhep şöyle demektedir” demek suretiyle o mezhebin görüşünü belirtmektedir.

13. Ayetlerin tefsirini ilmî veriler ışığında açıklamaktadır. Ancak ona göre doğru bile olsa bu veriler ayetin murâd-ı ilâhiyye’ye uygun açıklaması olmayabileceğini ifade etmektedir. Zira Allah (c.c), Kur’ân’ı içerdiği yüksek maksatlar, ulu hikmetler ve gönüllere şifa verecek gayeler sebebiyle Hz. Peygamber (s.a.s)’e indirmiştir. Kur’ân’ın birçok ayeti kalpleri ve nefisleri doğru yola iletmeyi, hidayete ulaştırmayı hedeflemektedir. Ayetlerin tefsirinde daha çok Kur’ân’ın bu yönlerini dikkate alarak açıklamaktadır.

14. İslâm Dünyasında geçmişte yazılan muteber tefsirlerden bazı bölümleri ya aynen ya da özetler halinde naklederek ayetleri açıklamaktadır. Bu yönü ile derleme bir tefsir izlenimini verse de birçok müfessirin görüşlerini bütünlüğü bozmayacak şekilde kendi tefsirinde uygulayabilmesi tefsirini daha da değerli kılmaktadır.

2.5 EL- VASÎT TEFSİRİ VE KAYNAKLARINA DAİR

Seyyid Tantâvî’ye göre, Kur’ân’ı tefsir etmenin en güzel ve doğru yolu Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsir edilmesidir. Ona göre, Kur’ân tefsirinden başvurulabilecek ikinci kaynak Kur’ân’ın sünnet’le tefsir edilmesidir. Eğer bu ikisinde de bulunmuyor ise sahabe sözüleri ve tabiûn sözleriyle tefsir edilmesidir. Bunlarda da ilgili ayetin tefsiri bulunmadığında Kur’ân’ın tefsiri hakkında te’lif ortaya koyan müelliflerin eserlerine başvurmak suretiyle tefsir edilmesidir. Burada Seyyid Tantâvî’nin ayetleri açıklarken yöntem olarak başvurduğu hadis ve tefsir kaynakları izah edilmiştir.

2.5.1 Tefsirinde Hadis Kaynakları ve Hadisleri Kullanma Yöntemi

Seyyid Tantâvî'nin ayetleri açıklarken Hz. Peygamber (s.a.s)'den gelen rivayetler yardımıyla açıkladığını, rivayet yöntemini de tefsirinde kullandığını daha önce belirtmiştik. Ayetleri açıklarken yer verdiği hadisleri kütüb-i sitte ve diğer sahih hadis kitaplarından almıştır. Özellikle Buhârî ve Müslim gibi ilgili hadis kitaplarına müracaat etmiştir. Ancak kullandığı bütün hadisleri doğrudan kaynağından alarak kullandığını söylemek oldukça zordur. Zira o, genellikle hadisi naklederken ilgili hadis kitabına müracaat etmek yerine Âlusî, Kurtubî, İbn Kesir, İbn Cerîr et-Taberî, Fahrüddin Râzî gibi müfessirlerin te'lif ettiği tefsir kitabını kaynak göstermek suretiyle rivayetleri nakletmiş ve tefsirinde de kaynak olarak belirtmiştir.

Bununla birlikte Seyyid Tantâvî, zaman zaman tefsirinde yer verdiği hadisleri sahih hadis kitaplarından seçmesi muhtemeldir. Buhârî ve Müslim gibi ilgili hadis kitabını kaynak olarak göstermiş ve bunu eserinde de belirtmiştir. Bazen de ayetleri açıklarken başvurduğu hadisi hiçbir kaynağa müracaat etmeden nakletmiştir.

2.5.1.1 Seyyid Tantâvî'nin Kaynak Gösterek Hadis Nakletmesi

Seyyid Tantâvî, ayetleri açıklamak için tefsirinde yer verdiği hadisleri bazen Buhârî ve Müslim gibi ilgili hadis kitabından rivayet etmiştir. Bu rivayetleri hangi hadis kitabından naklettiğini de açık olarak zikretmiştir.

Örnek: 1

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ.

Bakara sûresinde: “*Fakat zalimler kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler. Bunu üzerine, yapmakta oldukları kötülükler sebebiyle zalimlerin üstüne gökten acı bir azap indirdik*” buyrulmaktadır.¹⁴⁴

Seyyid Tantâvî, ayette geçen; “*Fakat zalimler kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler*”¹⁴⁵ ifadelerini Buhârî'nin Ebû Hureyre'den gelen rivayet ile açıklamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s); “*İsrailoğullarına kapıdan secde ederek giriniz ve “hitta” deyiniz denildi. Ancak onlar sözü değiştirdiler. Kapıdan içeriye kalçaları üstünde sürünerek girdiler ve (alay etmek amacıyla) Hitta yerine “Hinta” (Kırmızı buğday) dediler*” buyurdu. Seyyid Tantâvî, وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ اذْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ ayetinin tefsiri

¹⁴⁴ Bakara 2/58-59.

¹⁴⁵ Bakara 2/58-59.

bağlamında hadisin kaynağı olarak Sahih-i Buhârî'yi (1.cilt, 22.sayfa) göstermiştir.¹⁴⁶

2.5.1.2 Seyyid Tantâvî'nin Kaynak Göstermeden Hadis Nakletmesi

Tantâvî, ayetleri açıklamak için tefsirinde yer verdiği hadisleri, başvurduğu hadisi bazen de hiçbir kaynağa müracaat etmeden, kaynak göstermeden nakletmiştir.

Örnek: 1

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونَ

Bakara Sûresi'nde: *"Artık siz beni anın ki, ben de sizi anayım. Bana şükredin, bana nankörlük etmeyin"* buyrulmaktadır.¹⁴⁷ Bu ayetin tefsiri bağlamında Allah'ı zikretmenin fazileti ile ilgili birçok hadis rivayet edilmiştir. Bu hadislerden birisi de Buhari, Müslim ve diğer hadis kitaplarında Hz. Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadiste Hz. Peygamber (s.a.s): *"Allah Teâla hazretleri diyor ki: "Kulum, hakkımda Nasıl bir zan yürütürse ben öyleyimdir. O, beni zikredince ben onunla beraberim. O beni içinden geçirirse, ben de onu içimden geçiririm. O, beni bir cemaat içerisinde anarsa, ben de onu, onun cemaatinden daha hayırlı bir cemaatte anarım. O, bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım. O bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim"* buyurmaktadır. Seyyid Tantâvî, Buhârî ve Müslim'den naklettiği hadisi Buhârî ve Müslim'den herhangi bir bölüm, bab başlığı ve yeri kaynak göstermeden tefsirinde zikretmiştir.¹⁴⁸

Aynı şekilde Müslim'in Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hureyre'den aktarılan rivayetinde; *"Ebû Hüreyre ve Ebû Saîd (r.a), Hz. Peygamber (s.a.s)'in şöyle söylediğine şehâdet ettiler. "Bir cemaat oturup Allah'ı zikrederse, mutlaka melekler etraflarını sarar, Allah'ın rahmeti onları bürür, üstlerine sekine iner ve Allah onları yanında bulunan (büyük melek)lere anar"* buyurmaktadır. Seyyid Tantâvî, yukarıda zikredilen hadisi Müslim'den rivayet edildiğini belirtmiş fakat Müslim'in Sahih'inden bölüm, başlık veya hadis numrası belirtmeksizin tefsirinde zikretmiştir.¹⁴⁹

2.5.1.3 Tefsir Kaynaklarını Referans Göstererek Hadis Nakletmesi

Tantâvî, ayetleri açıklarken birinci derece hadis kitaplarını kaynak göstermek yerine çoğunlukla tefsir kaynaklarını referans göstermek suretiyle hadis rivayetlerini

¹⁴⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 142.

¹⁴⁷ Bakara 2/152.

¹⁴⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 309-310.

¹⁴⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 310.

nakletmektedir.

Örnek: 1

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفُورَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتَّبِعُهَا أَذَىٰ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ

Bakara Sûresi 263. Ayette Allah (c.c): “İyi sayılan bir söz ve bağışlama, arkasından eziyet gelen bir sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, halîmdir” buyurmaktadır.¹⁵⁰

Tantâvî, ayetin tefsiri sadedinde yer verdiği hadisin Müslim’in Sahih’inden rivayet edildiğini belirtmiştir. Bu ayette “iyi sayılan bir söz ve bağışlanma” (قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ)’yı açıklama sadedinde Hz. Peygamber (s.a.s)’den gelen rivayete: “Güzel söz sadakadır. (Müslüman) Kardeşini güler yüzle karşılayan da iyiliktir” başvurmuştur. Seyyid Tantâvî, bu rivayeti hadis kitabı olarak Müslim’in Sahih’ini referans göstermek yerine müfessir Kurtubî’den nakletmiştir.¹⁵¹

Örnek: 2

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُم بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

Bakara sûresi, 274. ayetinde Allah (c.c): “Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık olarak hayra sarfedenler için Rableri nezdinde ecirleri vardır. Onlar için ne korku olacak, ne de üzüleceklerdir”¹⁵² buyurmaktadır.

Seyyid Tantâvî, mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık olarak hayra sarfedenler için üzüntü, keder ve tasalanmaya götürecek bir şey isabet etmeyecek dedikten sonra bu ayetin sebebi nüzûlu hakkında müfessirlerden birçok rivayet geldiğini beyan etmektedir. O rivayetlerden birisi Hz. Ali b. Ebî Talip hakkındadır. Bu rivayete göre, Hz. Ali (r.a)’in dört dirhemi vardı. Bir dirhem gece, bir dirhem gündüz, bir dirhem gizli ve bir dirhem açıktan fakirlere sadaka olarak verirdi. “Hz. Peygamber (s.a.s); “O’na; Bunu böyle yapmaya seni sevkeden şey nedir? Diye sordu. Hz. Ali Rabbimin bana vadettiğ şeye en uygun kişi olmak istiyorum dedi. Hz. Peygamber (s.a.s); İşte şu senin içindir dedi. Peşinden Allah bu ayeti indirdi” buyurmuştur. Seyyid Tantâvî, ayetin sebebi nüzûlü olarak belirttiği Hz. Ali (r.a) hakkında gelen bu rivayeti müfessirlerden nakletmekte ve bu rivayeti ilgili hadis kitabı yerine Fahreddin Râzî’nin Mefatihü’l-Gayb tefsirini (cilt 7, sayfa 88) referans göstermiştir.¹⁵³

¹⁵⁰ Bakara 2/263.

¹⁵¹ Tantâvî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, 1: 606.

¹⁵² Bakara 2/274.

¹⁵³ Tantâvî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, 1: 630.

2.5.2 Seyyid Tantâvî'nin Tefsir Kaynakları

Seyyid Tantâvî'ye göre, daha önce de belirtildiği üzere Kur'ân'ı tefsir etmenin en güzel ve doğru yolu Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsir edilmesidir. Kur'ân'dan sonra Kur'ân'ın sünnet'le tefsir edilmesi, eğer bu ikisinde de bulunmuyor ise sahabe ve tabiûn sözleriyle tefsir edilmesidir. Bunlarda ilgili ayetin tefsiri bulunmadığında Seyyid Tantâvî kendisinden önce Kur'ân'ın tefsiri hakkında eser ortaya koyan müelliflere başvurmuştur.¹⁵⁴

Ancak müellif Seyyid Tantâvî, ayetlerin tefsirinde referans gösterdiği eserlerdeki bilgileri olduğu gibi tefsirine almamıştır. Bilgilerin herbirini değerlendirmeye tabi tutmak suretiyle doğruya götüren, hakikate ulaştıran bilgiyi elde etmek için büyük çaba harcamıştır. Ayetlerin tefsirinde yaptığı nakillerde uygun görmediği görüşleri terkederek ve ayıklayarak murâd-ı ilâhî'ye uygun açıklama ve yorumlarda bulunma gayretinde olmuştur. Müellif, referans gösterdiği veya atıfta bulunduğu görüşleri ya olduğu gibi ya da bazı tasarruflarda bulunarak nakletmiştir.

Seyyid Tantâvî'nin kaynakları arasında selef alimlerin tefsirlerinden Âlûsî'nin *Rûhu'l-Meânî'si*, Kurtubî'nin *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân'ı*, İbn Kesir'in *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm'i*, İbn Cerîr et-Taberî'nin *Câmi'ül-Beyân an-Te'vîli (Tefsîr) Âyi'l-Kur'ân'ı*, Zemahşeri'nin *Keşşâf'ı*, Fahrüddin Râzî'nin *Mefâtihu'l-Gayb'ı*, Süleyman Cemel'in *Haşiyetü'l-Cemel Ale'l-Celâleyn'i*, Muhammed Abduh'un *Tefsiru'l-Menâr'ı* zikretmek mümkündür.

Müellif, bu tefsir kitapların yanında zaman zaman Seyyid Kutup'un *fî Zilâli'l-Kur'ân*; İbn Arâbî'nin *Ahkâmu'l-Kur'ân*; Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Tevîl*; Ebu's-Suûd Efendi'nin *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*; Ebû Hayyan'ın *el-Bahru'l-Muhît*; Muhammed Ali Sayis'in *Tefsiru Âyâti'l-Ahkâm*; Râgıp İsfehânî'nin *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*; Abdullah Dıraz'ın *en-Nebeü'l-Azîm*; Muhammed eş-Şevkânî'nin, *Fethü'l-Kadîr el-Câmi'u Beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr*; Merâgî'nin *Tefsiru'l-Merağî*; Mahmud Şaltut'un *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm* adlı eserine yer vermiştir. Bu özelliğiyle Seyyid Tantâvî'nin tefsiri derleme bir tefsir olduğu iddiası ileri sürülebilir ise de alıntıda bulunduğu bu görüşleri tefsirinin bütünlüğünü bozmayacak şekilde kullanması eserine kendi içerisinde bir orijinallik katmıştır denilebilir.

¹⁵⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 10.

Tantâvî, sebab-i nüzûl, mekkî-medenî, münasebetü'l-kur'ân, lügat, belâgat, fıkıh, kelâm, kısasu'l-kur'ân konularına ait her vesile ile başvurduğu ve alıntı yaptığı tefsirler bulunmaktadır. el-Âlûsî'nin *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesâni Tefsiri*, İbn Cerîr et-Taberî'nin *Câmi'ül-Beyân an-Te'vîl (Tefsîr) Âyi'l-Kur'ân Tefsiri*, İbn Kesîr'in *Tefsîr'ül Kur'âni'l-Azîm Tefsiri*, Fahrüddin er-Râzî'nin *Tefsîr-i Kebîr veya Mefâtîhu'l-Gayb Tefsiri* ve el-Kurtubî'nin *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân Ve'l-Mübeyyin Limâ Tedammenehü Mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkan Tefsiri* bu kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu aşamada kaynakları hakkında bilgi verilmesi, eserlerin özelliklerinin ortaya konulması Tantâvî'nin tefsirini daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır.

2.5.2.1 Ebu's-Senâ Şihâbuddîn el-Âlûsî (1802-1854)

Ebu's-Senâ Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî 1802'da Bağdat'ta doğup, 1854'da Bağdat'ta vefat etmiştir. Âlûsî'nin *Rûhu'l-Meânî* diye de bilinen tefsiri “*Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesâni*” adıyla kaynaklarda yer almaktadır. Âlûsî tefsiri müellifin kendi görüşlerinin açık ve net olarak ortaya koymak suretiyle dirayet metoduyla yazılmış bir tefsir olmasının yanında rivayet metodunun kullanılması bakımından da dikkat çekmektedir. Âlûsî, tefsirinde ayetleri çoğu zaman bir ayet hakkındaki değişik görüş ve rivayetleri naklettikten sonra mutasavvıfların görüşlerini zikretmesi tasavvufî konulara yaklaşımını ortaya koymuştur.¹⁵⁵

Seyyid Tantâvî'nin ayetleri açıklama ve yorumlamada kendisinden önce yazılmış tefsirlerden Âlûsî'nin *Rûhu'l-Meânî* tefsiri, en çok başvurduğu tefsirlerden birisidir. Hemen hemen her konuda Âlûsî'nin tefsirine başvurur ve ismini açık olarak zikretmiştir. Müfessirin görüşlerini olduğu gibi naklettiği gibi, bazen de özetlemek suretiyle nakletmiştir. Daha çok ayet ve sûreler arasında münasebeti, fikhî görüşleri, kıraat farklılıklarını, ayet ve sûrelerin sebebi nüzûl ile ilgili rivayetleri ve zaman zaman müfessirlerin görüşlerini ilgili tefsir kitabından aktarmak yerine Âlûsî'nin tefsirinden ya aynen ya da kısaltmak suretiyle özet nakletmiştir. Ancak Tantâvî, Âlûsî'nin tasavvufî görüşlerine yer vermemiştir.

¹⁵⁵ Ömer Nasuhî Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974), 2: 743-744.

2.5.2.2 İbn Cerîr et-Taberî (839/923)

Ünlü tefsir ve tarih bilgini Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib et-Taberî, Taberistân'ın Âmül şehrinde 839 yılında dünyaya gelmiştir. Bağdat'ta 923'da vefat etmiştir.¹⁵⁶

İbn Cerîr et-Taberî'nin “Câmi'ül-Beyân an-Te'vîl (veya Tefsîr) Âyi'l-Kur'ân” isimli eseri rivayet yöntemine göre yazılmış ve günümüze ulaşmış tefsirlerin ilki kabul edilmektedir. XIX. Asrın sonlarına kadar bulunup neşredilmediği için kaybolduğu zannedilmiştir. Birçok kütüphanede yazmaları mevcut olan bu eser 1904'de Yemeniye matbaasında, 30 cilt olarak basılmıştır. Daha sonra ayetleri numaralandırılmak suretiyle 1954'de Mısır'da 30 cilt halinde basılmıştır. İbn Cerîr et-Taberî, Hz. Peygamber (s.a.s), sahabe, tabiûn ve kendisine kadar ulaşan tefsirlerden bilgileri tefsirinde toplamıştır.¹⁵⁷

İbn Cerîr et-Taberî, özellikle ayetlerin tefsirinde rivayet yönünden birçok müfessire kaynaklık ettiği gibi müfessir Tantâvî'ye de kaynaklık etmiştir. Tantâvî, birçok konuda onun tefsirine müracaat ettiği gibi Taberî'nin rivayetler arasında yaptığı tercihlere ehemmiyet vermiştir. Bazen onun görüşünü olduğu gibi, bazen de özetlemek suretiyle tefsirinde zikretmiştir.

2.5.2.3 İbn Kesîr (1301-1373)

Ebu'l-Fidâ İsmail İmâdü'd-Din b. Ömer b. Kesîr b. Dâvûd b. Kesîr el-Dimaşkî el-Kureyşî, Busra'da 1301'da dünyaya geldi. İbn Kesir, Eşrefiyye Dâr'ü'l-Hadîs'inde hadis hocalığı yapmış ve İbn Hacer gibi bir hadis hocasını da yetiştirmiştir.¹⁵⁸ Ömrünün sonlarına doğru görme yetisini kaybetmiş olan İbn Kesir 1373'de 74 yaşında Şam'da vefat etmiştir.¹⁵⁹ İbn Kesir'in “Tefsîr'ül Kur'âni'l-Azîm” isimli tefsiri rivayet metodu ile yazılan tefsirlerin en sahih ve önde gelenleri arasında kabul edilir. Taberî tefsirinden sonra rivayet tefsirlerinin en meşhurdur. Tefsirinde ilk önce Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsir etmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.s), sahabe ve tabiûn'un ileri gelenlerinden gelen rivayet ve nakillerle tefsir etmiş, ayetlerin tefsirine ilişkin gelen

¹⁵⁶ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1988), 2: 137-139.

¹⁵⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* 2: 145; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2: 743-744.

¹⁵⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* 2: 206-207.

¹⁵⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* 2: 210.

rivayet ve görüşleri cerh-ta'dil'e tabii tuttuktan sonra tercihini ortaya koymuştur.¹⁶⁰ Seyyid Tantâvî, ayetlerin tefsirinde birçok konuda İbn Kesir'in tefsirine müracaat etmekte, bazen onun görüşünü olduğu gibi, bazen de görüşlerini kısaltarak suretiyle nakletmiştir.

2.5.2.4 Fahrüddin er-Râzî (1149-1210)

İbnü'l-Hatîb, İbn Hatîbü'r-Rey ve Fahrüddîn Râzî lakaplarıyla meşhur olan Râzî'nin ailesi aslen Taberistan'lı olup, 1149 tarihinde Selçuklu devletinin başkenti Rey'de dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda 1150 tarihinde doğduğu da nakledilmiştir. Râzî'nin tam ismi ve künyesi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Huseyn b. el-Hasan b. Ali er-Râzî et-Taberistanî'dir.¹⁶¹

Fahrüddin er-Râzî, ilim öğrenme gayesiyle Afganistan, Türkistan, İran ve Hindistan bölgelerindeki bazı şehirleri gezdikten sonra Herat'a yerleşmiştir. Râzî'nin 29 Mart 1210'da Kerrâmiler'in zehirlemesi veya öldürmesi sonucu Herat'ta vefat ettiği nakledilmiştir.¹⁶² Tefsiri, “et-Tefsîru'l-Kebîr veya Mefâtihu'l-Gayb” (Gaybın Anahtarları) diye bilinmektedir. Râzî, İslâmî ilimler sahasında sahip olduğu bilgi birikimini, kendine metoduyla birleştirerek Kur'ân'ın anlaşılması yönünde ansiklopedik tarzda eserini yazmıştır.¹⁶³ Kendisinden sonra gelen birçok müfessir ondan istifade ettiği ve etkilendiği gibi Seyyid Tantâvî de her konuda Râzî'nin tefsirine başvurmuş, ondan istifade etmiş ve ismini açık olarak zikretmiştir. Müfessirin görüşlerini bazen olduğu gibi, bazen de özetleyerek nakletmiştir.

2.5.2.5 Muhammed b. Ebî Bekir el-Endülüî el-Kurtubî (ö;1273)

Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Farh el-Ensari, el-Hazrecî, el-Endelüsî el-Kurubî'dir. Endülüs Kurtuba'dan Mısır'a hicret eden Kurtubî, 1273'de Münye (Mısır)'de vefat etmiştir.¹⁶⁴ Tefsirinin adı “el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyin limâ Tedammenehü mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkan” olup, Kur'ân'ı-Kerim'i başından sonuna kadar tefsirini yapmış, özellikle âhkam ayetleri üzerinde yoğunlaşarak tefsirini meydana getirmiştir. Bu sebeple onun bu eseri Âhkâmu'l-

¹⁶⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* 2: 229.

¹⁶¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* 2: 238.

¹⁶² Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* 2: 242.

¹⁶³ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* 2: 35.

¹⁶⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* 2: 116.

Kur'ân tefsirlerinden kabul edilir.¹⁶⁵ Ahkâm tefsiri olmasına rağmen Seyyid Tantâvî hemen her konuda Kurtubî'nin tefsirine başvurmuş, istifade etmiş ve ondan alıntıda bulunduğu ismini açık olarak zikretmiştir. Diğer müfessirlerin eserlerinde de olduğu gibi Tantâvî onun görüşlerini bazen olduğu gibi, bazen de özetlemek suretiyle tefsirinde nakletmiştir.

¹⁶⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* 2: 118.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM RİVAYET VE DIRAYET YÖNÜNDEN EL-VASÎT TEFSİRİ

Müfessir Seyyid Tantâvî, Kur'ân'ın herhangi bir ayetin tefsirinde hem rivayet hem de dirayet yöntemine başvurmuştur. Dirayet yöntemine göre yazılmış bir tefsir olmasına karşın rivayet yöntemini de tamamen terk etmemiştir. Kur'ân'ın herhangi bir ayetini tefsir ederken hem rivayet hem de dirayet yöntemine başvurmuştur. Müfessirimizin önce tefsirinde başvurduğu rivayet daha sonra dirayet yöntemini başarılı bir şekilde uygulaması anlatılmıştır.

3.1. RİVAYET YÖNÜNDEN EL-VASÎT TEFSİRİ

Kur'ân'ı Kerim insanları karanlıktan aydınlığa çıkarmak, hidayete ulaştırmak, dünya ve ahiret hayatlarında saadet yollarını göstermek için Hz. Peygamber (s.a.s.)'e Arapça olarak indirilmiştir.¹⁶⁶ Kur'ân'ın ilk muhataplarca okunup, anlaşılması Hz. Peygamber (s.a.s.)'e nazil olan vahyin nüzûlüyle başlamıştır. İlk muhatap kitle sahabe topluluğu, Kur'ân ayetlerinden anlayamadıkları kısımları hayatta iken Hz. Peygamber (s.a.s.)'e sormuşlar ve O da ihtiyaçları kadar ayetleri onlara açıklamıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in mânâlarını, Arap dilini ve bu dilin içinde barındırdığı lafızların lügat anlamlarını, nazım ve üslup yönünden inceliklerinin bilinmesi özellikle murâd-ı ilâhiyi daha iyi anlamının yolu olan tefsir çalışmalarında önemlidir. Müfessirler tefsir çalışmalarını genel olarak rivayet ve dirayet tefsiri olmak üzere iki başlık altında toplamışlardır.

Seyyid Tantâvî, rivayet yöntemine göre ayetleri açıklarken şu yolu takip etmiştir. Öncelikle tefsir yollarının en güzeli kabul edilen Kur'ân'ın Kur'ân ayetleri ile tefsirine, sonra Kur'ân'ın sünnet'le, Kur'ân'ın sahabe sözleriyle ve Kur'ân'ın tabiûn'un sözleriyle tefsirine başvurmuştur.

3.1.1. Kur'ân'ı Kur'ân Âyetleri ile Tefsiri

Kur'ân'ı Kerim'in i'caz yönü, edebî, ictimaî, ilmî, fikhî v.b yönleri ön plana alınarak Kur'ân'ın ilâhi murâda uygun gelecek şekilde açıklama ve yorumlama gayesiyle müfessirler birçok eserler kaleme almışlardır.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Yusuf 12/2.

¹⁶⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 9.

Kur'ân'ı tefsir etmenin en güzel ve doğru yolu Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsir edilmesidir. Kur'ân mücmel (kısa-özet) olarak anlattığı bir konu veya hadiseyi başka bir yerde mufassal (detaylandırarak), mutlak olarak gelen bir konuyu başka bir yerde mukayyed anlatmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s), Kur'ân'ın herhangi bir ayetinin açıklanması ihtiyacı gerektiğinde o ayeti açıklama gayesiyle Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirine başvurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s) vefatından sonra sahâbe, tâbiûn ve sonraki nesiller de Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir metoduna başvurmuşlardır.¹⁶⁸

Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri denildiğinde; “Kur'ân'ın müfred lafızlarının, terkiplerinin ve ifadelerinin, Kur'ân'ın bütünlüğü içinde diğer ilgili Kur'ân pasajlarının yardımıyla açıklamasını, Kur'ânî bütünlük içerisinde incelenmesi ve Kur'ân'daki konuların, muhataplarının zihinlerine yerleştirilmesi gaye edilmektedir.”¹⁶⁹

Seyyid Tantâvî, İbn Kesir'den naklettiği ifadelerde Kur'ân tefsirinde takip edilmesi gereken yolları açıklamıştır. “*Tefsir yollarının en güzeli hangisidir? Cevap olarak deriz ki: Bu konuda yolların en sağlamı Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsir edilmesidir. Çünkü bir yerde özet olarak (mücmel) zikredilen husus, bir başka yerde mufassal olarak anlatılmıştır. Eğer senin için zor gelirse sünnete başvurman icâb eder. Çünkü O Kur'ân'ı şerh etmekte ve açıklamaktadır. Bunun için de Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurur: Dikkat edin! Bana, Kur'ân ve onunla beraber bir misli verilmiştir. (Yani Sünnet). Sen Kur'ân'ı tefsir ederken yine Kur'ân'a başvur. Eğer Kur'ân'da ayetin tefsiri hakkında bir açıklama bulamazsan, sünnet'e başvurman gerekir. Kur'ân'da ve sünnette (bir ayetin tefsirini) bulamazsan, o zaman sahabenin sözüne müracaat et. Çünkü onlar, özel durumları ve karineleri gördükleri için bunu en iyi bilenlerdir. Ayrıca onlar, tam bir anlayış, sağlam bir bilgi ve amelde sebat sahibiydiler. Bilhassa içlerinde Hulefâ'-i Râşidîn ve Abdullah ibn Mes'ûd gibi bilgili, ashabın önde gelenleri hem kendileri hidayete ermişler, hem de başkalarını hidayete erdirmişlerdi.... Eğer Kur'ân'da, Sünnet'te ve sahâbe'den nakledilen rivayette bir ayetin tefsiri bulunmazsa; imamların çoğu bu hususta, Mücâhid, İbn Cerîr, Saîd İbn Cübeyr, İbn Abbas'ın kölesi İkrime, Atâ İbn Ebû Rebâh, Hasan el-Basrî ve diğer tabiîn ve onlardan sonra gelenlere müracaat etmişlerdir.*”¹⁷⁰

Seyyid Tantâvî'ye göre, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri denildiğinde Kurân ayetlerinin bütününe göz önüne almak suretiyle, bir bütün halinde kapsamlı değerlendirme ve

¹⁶⁸ Demirci, *Tefsir Tarihi* 184.

¹⁶⁹ Halis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine* (İstanbul: Şûle Yay., 1993), 43.

¹⁷⁰ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 8-9.

inceleme neticesinde yine Kur'ân'ın kendisine başvurmak suretiyle anlaşılması, açıklanması ve yorumlanmasıdır. Kendisinin ayetleri tefsir ederken çoğunlukla bu yöneme başvurduğu görülür. Hatta ona göre, Kur'ân'ı en iyi ve en doğru tefsir eden yine Kur'ân'ın kendisidir.¹⁷¹

Seyyid Tantâvî, ayetleri tefsir ederken yukarıda belirttiği yöneme göre hareket ederek öncelikle Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir etme yöntemine başvurmuştur. Kur'ân'da yer alan ayetin anlamında herhangi bir sebep ile kapalılık olduğunda onu açıklamak gayesiyle yine Kur'ân'da yer alan başka bir ayet ile tefsir etmiştir.

Örnek 1:

فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

“Bunun üzerine Hz. Âdem Rabbinden bazı kelimeler aldı (bunlarla tövbe etti); Rabbi de onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olanıdır.”¹⁷²

Bakara sûresinin 37. ayetini Â'raf sûresinin 23. ayeti ile açıklamıştır. Bu ayette geçen “Kelîmât” (كَلِمَاتٍ) lafzı “Kelîmeler” anlamına gelir. Bu ise Arap dilinde “Kelîme” (كَلِمَةٌ) lafzının çoğulu olup lügatta tek mânâ için konulmuş lafız anlamına gelir. O'na göre, Hz. Âdem (a.s)'in Rabbinden aldığı “bazı kelimeler”in ne olduğu ayette açıklanmamıştır. Hz. Âdem (a.s)'in Rabbinden aldığı kelimeleri belirlemede tercih edilen görüşe göre Kur'ân'ın işaret ettiği Â'râf sûresi 23. ayetidir.

قَالُوا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

Allah (c.c): “Dediler ki (Hz. Âdem ve eşi Havva): “Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz (demek suretiyle tövbe etti)” Rabbi de onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olanıdır” buyurmaktadır.¹⁷³

Seyyid Tantâvî'ye göre Hz. Âdem (a.s)'in Rabbinden aldığı bazı kelimeler Â'râf Sûresi 23. ayette geçen “Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz” sözleridir.

Tantâvî, buna göre ayetin anlamının; “Bunun üzerine Hz. Âdem (Rabbinden bazı kelimeler aldı) Rabbimiz: Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olanıdır” şeklindedir. Ayette ifade edildiği gibi Hz. Âdem (a.s)'in aldığı

¹⁷¹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 7: 243.

¹⁷² Bakara 2/37.

¹⁷³ Â'raf 7/23

kelimelerin hem kendisi hem de eşi Havva'nın kendilerine zulmetmeleri sebebiyle Rablerinden bağışlanma ve merhamet dilemek suretiyle tövbe etmeleri ve Allah'a yönelmeleridir.¹⁷⁴

Örnek 2:

بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

Bakara sûresinde Allah (c.c); “Hayır! Kim bir kötülük işler de kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatarsa işte bu kimseler cehennemliktir; Onlar orada ebedi olarak kalırlar” buyurmuştur.¹⁷⁵

Bakara Sûresinin 183. ayetini En'am Sûresi 82. ayeti ile açıklamıştır. Ayette geçen Seyyie (السَّيِّئَةُ) kelimesi günah, suç, kötü taraf anlamlarına gelir.¹⁷⁶ Bu kelimeyi En'am Sûresinde geçen ayetten hareket ederek Allah'a ortak, şirk koşmak (الشِّرْكُ بِاللَّهِ) anlamına geldiğini beyan etmektedir.

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ

En'am Sûresinde; “İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya, işte onlar doğru yolu bulanlardır” buyrulmaktadır.¹⁷⁷

Bu ayet hakkında selef'ten gelen rivayetlerde zulüm (ظلم) kelimesini Hz. Peygamber (s.a.s) Allah'a ortak, şirk koşmak (الشِّرْكُ بِاللَّهِ) anlamında tefsir etmiştir. Seyyid Tantâvi'ye göre müfessirlerin çoğunun da dediği gibi ayette geçen Seyyieh (السَّيِّئَةُ) kelimesi Allah'a şirk koşmak (الشِّرْكُ بِاللَّهِ) anlamına gelmektedir. Buna göre ayetin anlamı; “Hayır! Kim Allah'a şirk koşar ve şirki kendisini çepeçevre kuşatarsa işte bu kimseler cehennemliktir.” anlamına gelmektedir.¹⁷⁸

Örnek 3:

نُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ فَظَلَمُوا بِهَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

Allah (c.c); “Sonra onların ardından Musa'yı mucizelerimizle Firavun ve çevresine gönderdik. Onlar ise mucizeleri inkâr ettiler (mucizelere zulmettiler). Bak gör işte fesatçıların sonu ne oldu !”¹⁷⁹buyurmaktadır.

Müellif Âraf Sûresinin 103. ayetini Lokman Sûresinin 13. ayeti ile açıklamıştır. Ayette zulmettiler anlamına gelen “Fezalemû bihâ” (فَظَلَمُوا بِهَا) lafzını inkâr ettiler anlamında “Fekeferû bihâ” (فَكَفَرُوا بِهَا) lafzı ile tefsir etti. Bu ayette zulm” (ظلم) kelimesi

¹⁷⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 102.

¹⁷⁵ Bakara 2/183.

¹⁷⁶ Serdar Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yay., 1995), 415.

¹⁷⁷ En'am 6/82.

¹⁷⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 187.

¹⁷⁹ Â'raf 7/103

harfî cer getirmeksizin müteaddî olarak kullanıldığında küfür, inkâr anlamlarına gelir.

Lokman Sûresi 13.ayette “*Hiç şüphesiz şirk büyük bir küfürdür*” buyrulmuştur.¹⁸⁰ Bu ayette de zulüm kelimesi aynı anlamda kullanılması sebebiyle “Fezalemû bihâ” lafzındaki “Bâ” (ب), harfî cer ile müteaddî, geçişli olmuştur. Lokman Sûresinde geçen ayetten hareket ederek Â`râf 103. ayeti inkâr ettiler anlamı ile tefsir etti. Buna göre ayetin anlamı; “*Sonra onların ardından Musa’yı mucizelerimizle Firavun ve çevresine gönderdik. Onlar ise mucizeleri inkâr ettiler. Bak gör işte fesatçıların sonu ne oldu !*” anlamına gelmektedir. Tantâvî, ayette geçen “Onlar ise mucizelere zulmettiler” anlamına gelen cümleyi Lokman Sûresindeki anlamıyla “Onlar ise mucizeleri inkâr ettiler” diye açıklamıştır.

Örnek 4:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخَنزِيرِ

En’am Sûresinde Allah (c.c): “*Murdar (ölü) hayvan, kan, domuz eti size haram kılındı*” buyurmaktadır.¹⁸¹

Seyyid Tantâvî, En’am Sûresi 3. ayeti yine En’am Sûresinin 145. ayeti ile açıklamıştır. Bu ayette kan (dem) kelimesi umumî bir lafız ile gelmiştir. Ayette belirtildiği üzere hayâtî öneme sahip olan kanın bütün çeşitlerini, hatta kesilen hayvanın damarlarından akıtıldıktan sonra sakınılması mümkün olmayan kanları da haram kılmaktadır. Burada kanın her çeşidini haram kılan hükmünü Kur’ân’da başka bir ayet ile tahsis yoluyla haram olan kanın sadece kesildikten sonra akıtılmış kanın (دما مسفوحا)¹⁸² içilmesinin ve yenilmesinin haram olduğunu En’am 145. ayet ile tefsir etmiş, açıklamıştır.¹⁸³

Örnek 5:

نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ

Vâkıa Sûresinde Allah (c.c): “*Sizi biz yarattık artık inansanıza!*” buyurmaktadır.¹⁸⁴ Müfessir Vâkıa Sûresindeki ayeti Mü’minûn Sûresi 12-14 ayetleri ile mânâyı destekleyerek açıklamıştır. Vâkıa Sûresinde zikredilen ayete insanoğlunun neden, nasıl yaratıldığı beyan edilmemiştir.

Mü’minun Sûresinde; “*Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yarattık; Sonra onu sağlam bir korunakta nutfe haline getiriyoruz. Ardından nutfeyi*

¹⁸⁰ Lokman 31/13

¹⁸¹ En’am 5/3.

¹⁸² En’am 5/145.

¹⁸³ Tantâvî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, 4: 34-35.

¹⁸⁴ Vâkıa 56/56.

alakaya çeviriyor, alakayı şekilsiz et yapıyor, bu şekilsiz etten kemikler yaratıyor daha sonra da kemiklere et giydiriyoruz. Nihayet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz. *Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir*” buyrulmuştur.¹⁸⁵Müellif, Vâkıa Sûresinde insanoğlunun yaratılışı ile ilgili bilinmeyenleri Mü’minûn Sûresi 12-14 ayetleri ile insanoğlunun çamurdan alınmış bir özden yaratıldığını, sonra nutfe haline, ardından nutfenin alakaya çevrildiğini, alakayı şekilsiz et yapıldığını ve böylece şekilsiz etten kemikler yaratıldığını, daha sonra da kemiklere et giydirildiğini belirtmek suretiyle insanın yaratılış evrelerini açıklamıştır.¹⁸⁶

3.1.2. Kur’ân’ın Sünnet’le Tefsir Edilmesi

İslâm dininde birinci kaynak Kur’ân-ı Kerim’dir. İkinci kaynak ise sünnet yani Hz. Peygamber (s.a.s)’in söz, fiil ve takrirleridir. Kur’ân’da yer alan ayetlerle ilgili bir açıklama Kur’ân’da bulunmadığında ikinci kaynak sünnet’e başvurulmaktadır. Zira sünnet Kur’ân’ı tebyîn eden, Kur’ân’da mücmel olanı tafsil, mutlak olanı takyid, umum olarak geleni tahsis, Kur’ân’da var olan bir hükmü te’kid ve Kur’ân’da olmayan bir hükmü de inşa eder.¹⁸⁷

Seyyid Tantâvî, daha önce belirttiğimiz gibi tefsirine yazdığı mukaddime de tefsir yollarının en güzeli en sağlamı Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsiridir yani Kur’ân’ın kendisidir. Ayetin tefsiri ile ilgili Kur’ân’da bir açıklama bulunmadığında Kur’ân’dan sonra ikinci dercedeki kaynak olan sünnet ile tefsire başvurulmalıdır.¹⁸⁸ Tefsirinde Kur’ân’da bir açıklama bulamadığında, sünnet’e başvurmak suretiyle ayetleri açıklamayı kendisine yöntem belirlemiş ve bunu tefsirinde daima uygulamıştır.

Örnek 1:

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ

En’am Sûresinin 82. ayetinde: “*İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya, işte onlar doğru yolu bulanlardır*” buyrulmaktadır.¹⁸⁹

Bu ayet nazil olduğunda sahabeler fitrat gereği nefesine zulüm yani haksızlık yapmaktan kurtulamayacağı endişesine kapıldılar. Çünkü onlar ayette geçen zulüm

¹⁸⁵ Mü’minûn 23/12-14.

¹⁸⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, 14: 173-174.

¹⁸⁷ Tantâvî, *Muâmelâtü’l-Bünuk*, 25-29

¹⁸⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, 1: 8-9.

¹⁸⁹ En’am 6/82.

(ظُلْمٌ) kelimesini haksızlık olarak anlamışlardı. Bu durum onlara çok ağır gelmişti. Hatta Hz. Peygamber (s.a.s)’e gelerek; “Hangimiz nefesine zulmetmez ki?” diye sordular. Tantâvî, ayette zikredilen ve sahabeler tarafından yanlış anlaşılan zulüm (ظُلْمٌ) kelimesini sahih rivayetlerde belirtildiği üzere Hz. Peygamber (s.a.s)’in “imanlarına herhangi bir şirk bulaştırmayan” hadisi ile açıklamıştır. Müellif, En’am Sûresi 82. ayeti İmam-ı Ahmed, Abdullah İbn Mesud’dan; “İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya! İşte onlar doğru yolu bulanlardır” (En’am 82) ayeti nazil olunca bu insanlara çok ağır gelmişti. Hz. Peygamber’e ‘Hangimiz nefesine zulmetmez ki?’ diye sordular. Hz. Peygamber; Bunun anlamı o değildir. Siz Salih kul Lokman’ın ‘O’na ortak koşmak kesinlikle çok büyük bir haksızlıktır’¹⁹⁰sözünü duymadınız mı? O şirktir, buyurdu” rivayetiyle ayette yer alan zulüm kelimesini şirk ile açıklamıştır.¹⁹¹

Örnek 2:

وَأَنْ مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا

Meryem Sûresi 71. ayette; “İçinizden oraya(cehenneme) varmayacak hiçbir kimse yoktur. Bu rabbinin kesinleşmiş hükmüdür” buyrulmaktadır.¹⁹²

Bu ayet mümin olsun, kâfir olsun herkesin cehenneme varacağını, gireceği beyan edilmektedir. Buna karşılık birçok ayette iman eden müminlerin cennete gireceği zikredilmektedir. Nisa Sûresinde: “İmanen ve iyi iş yapanları zemininden ırmaklar akan cennetlere koyacağız.....” ve “Her kim mümin olarak iyi işler yaparsa işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar” buyrulmaktadır.¹⁹³

Seyyid Tantâvî, mümin kulların hem cennete hem de cehenneme gireceğini bildiren ve birbirine zıt gibi görünen iki ayeti (Müşkilü’l-Kur’ân) Hz. Peygamber (s.a.s)’den gelen hadis ile açıklamıştır. İmam Ahmed’den o, da Ebî Sümeyye’den gelen rivayette; Ayette geçen وَرُودٌ (Vûrud) lafzının anlamında ihtilaf ettik. Bir kısmımız müminler cehenneme girmeyecek, diğerleri de herkes cehenneme girecek dedi. Yolda Cabir b. Abdullah ile karşılaştım durumu ona anlattım. O’da bana Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle dediğini işittim: Günah işlemeyen ve günah işleyen herkes cehenneme girecektir. Ancak cehennem müminlere Hz. İbrahim’e olduğu gibi serin ve selamet olacaktır. Hatta cehennem ateşi onların serinliğinden dolayı feryat edecektir. Sonra

¹⁹⁰ Lokman 31/13.

¹⁹¹ Tantâvî, et-Tefsîru’l-Vasît, 5: 115.

¹⁹² Meryem 19/71-72.

¹⁹³ Nisa 5/122, 124.

biz kötülükten sakınanları (cehennemden) esirgeriz; zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız” buyurmuştur.¹⁹⁴ Müellif, bu ayet bütün insanların hatta müminlerin de cehenneme gireceğini beyan etmektedir. Ancak müminler cehennemde Hz. İbrahim’e olduğu gibi serinlik içerisinde ve selamet olacaktır. Cehennem ateşi onların serinliğinden dolayı feryat edeceğini Hz. Peygamber (s.a.s)’den gelen hadis ile açıklamıştır.

Örnek 3:

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ

Enam Sûresinde: “*Haklı olmadıkça Allah'ın haram kıldığı cana kıymayın...*”¹⁹⁵ buyrulmaktadır.

Âyetteki *bi'l-hakkı* (بِالْحَقِّ) ifadesi mücmel olarak yer almış, bundan ne kastedildiği ve mücmellik sebebiyle öldürülmesi hak olan kimselerin kimler olduğu bilinmemektedir. Tantâvî, haksız yere adam öldüren, evli iken zina eden ve dinden çıkıp mürted olan kişilerin yaptıklarına karşılık öldürülmelerinin hak olduğunu Hz. Peygamber (s.a.s)’den nakledilen hadis ile açıklamıştır.

İbn Kesir’den naklederek Buhârî ve Müslim’in İbn Mesud’dan rivayette Hz. Peygamber (s.a.s)’in: “*Allah'tan başka tanrı olmadığına ve benim Allah'ın Resulü olduğuma imân eden hiçbir müslüman kişinin kanı helal olmaz. Ancak şu üç şeyden birini yaparsa (o zaman helal olur): Adam öldürmek, evli iken zina etmek ve dinden çıkıp (irtidât) müslümanlardan ayrılmak*” buyurmak suretiyle üç şeyden birisini yapan kişilerin öldürülmesinin hak, helal olduğunu beyan etmiştir.¹⁹⁶

3.1.3. Kur’ân’ı Sahabe Sözleriyle Tefsiri

Vahye ilk muhatap olan sahabe topluluğu kendi dilleri ile nazil olan Kur’ân ayetlerinden anlayamadıkları mânâyı Hz. Peygamber (s.a.s) hayatta iken kendisine sormak suretiyle ihtiyaçları miktarınca anlamadıkları kısımları öğrenmişlerdir. Kur’ân ayetlerinin anlamını en iyi bilenler Hz. Peygamber’in yanında, yakınında ve sohbetinde bulunan, Arap dilinin üslup ve inceliklerini, Arap âdet ve geleneklerini, ayetlerin nüzûl ortamını ve sebeplerini bilen ilk muhatap kitle sahabelerdir. Hz. Peygamber (s.a.s)’in vefatıyla bilgi düzeyleri birbirinden farklı olan sahabeler, tefsirine

¹⁹⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 9: 60-61.

¹⁹⁵ Enam, 4/151

¹⁹⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 5: 218.

ihtiyaç duydukları herhangi bir ayetin tefsirinde ilk olarak Kur'ân'a müracaat ediyorlardı. Kur'ân'da bulamazlarsa Hz. Peygamberin sünnetinden istifade ediyorlardı. Bu iki kaynakta bulmadıkları takdirde ise kendi rey ve içtihatlarıyla tefsir ediyorlardı.

Tantâvî, daha önce de belirttiği üzere ayetin tefsiri ile ilgili Kur'ân'da ve sünnette bir açıklama bulamadığında, özel durumları, olayları iyi bilen, anlayışlı, sağlam bilgiye sahip Hulefâ'-i Râşidîn ve Abdullah ibn Mes'ûd gibi ashabın önde gelenlerin sözlerine başvurmak suretiyle ayetleri açıklamayı kendisine yöntem belirlemiş ve bunu tefsirinde uygulamaya çalışmıştır.¹⁹⁷

Örnek 1:

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبَحَتِ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

“Doğruya karşılık sapkınlığı satın alanlar işte onlardır. Bu sebeple ticaretleri kar etmemiş ve doğru yolu da bulamamışlardır” buyrulmaktadır.¹⁹⁸

Tantâvî, Hz. Peygamberin *“Allahım onu dinde anlayışlı kıl, ona te'vîl'i öğret”* diye dua ettiği İbn Abbas'tan gelen rivayet ile ayette zikredilen satın aldılar (اشْتَرُوا) cümlesinden kastedilen mânâyı açıklamıştır. Müellif, ayette zikredilen dalâlet ve hidayet maddi anlamda alınıp satılan bir şey olmaması sebebiyle satın aldılar cümlesini (اشْتَرُوا) kelimesini İbn Abbas'tan gelen *“hidayeti terk edip dalaleti aldılar”* rivayet ile anlamı açıklamıştır.¹⁹⁹

Örnek 2:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رُزِقُوا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنُوتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“İman edenler ve iyi işler yapanlara, kendileri için zemininden ırmaklar akan cennetler bulunduğu müjdesini ver. Onlara cennetteki meyvelerden biri rızık olarak her sunulduğunda; “Bu daha önce de bize rızık olarak verilendir” derler. O kendilerine benzer şekilde verilmiştir. Ayrıca orada kendileri için tertemiz eşler de vardır ve orada onlar sonsuza kadar kalıcıdır” buyrulmaktadır.²⁰⁰

Müellif Bakara Sûresi 25. ayette gelen *“O kendilerine benzer şekilde verilmiştir”* (وَأَنُوتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا) cümlesini İbn Abbas'tan gelen rivayet ile açıklamıştır. Ona göre, cennette insanlara sunulacak rızıklar birbirlerine isimlendirme yönünden benzemektedir. Bununla birlikte dünya hayatında iken insanların karşılaştıkları güzellik, tat ve

¹⁹⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 8-9

¹⁹⁸ Bakara 2/16.

¹⁹⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 62.

²⁰⁰ Bakara 2/25.

lezzetlerden farklı olduğunu belirtmektedir.²⁰¹

Örnek 3:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

Zariyat Sûresinde; “Ben cinleri ve insanları, başka değil sırf bana kulluk etsinler diye yarattım” buyrulmaktadır.²⁰² Seyyid Tantâvî, ayette geçen li ya’budûn (لِيَعْبُدُونِ) kelimesini bazı müfessirler “beni tanısınlar”, “beni bilsinler” anlamı ile açıklamışlardır Müellif, Hz. Ali (r.a) den gelen rivayet ile tefsir etmiştir. Ayetteki li ya’budûn (لِيَعْبُدُونِ) kelimesi “kulluk etmelerini sırf ben emrettiğim için” anlamına gelmekte olup bu anlamı Beyyine Sûresi; “Halbuki onlara, Allah’a yürekte inanıp itaat ederek ve hanîfler olarak O’na kulluk etmeleri emredilmişti”²⁰³ ayeti ile desteklemiştir. Buna göre ayet “Ben cinleri ve insanları, başka değil sırf bana kulluk etmelerini emrettiğim için yarattım” anlamına gelmektedir.

3.1.4. Kur’ân’ı Tabiûn’un Sözleriyle Tefsiri

Hz. Peygamber (s.a.s)’i görmeyen fakat onun sahabeleri ile görüşmüş, sohbet etmiş, tefsir ile ilgili naklettiklerinin büyük bir kısmını sahabelerden almış tabiûn neslinin ilim halkasında önemli bir yeri vardır. Tabiûn nesli Kur’ân ayetlerini tefsir sadedinde herhangi bir ayetin tefsirine ihtiyaç duyduklarında Kur’ân’da, Hz. Peygamberin sünnetinde ve sahabe'den nakledilen rivayetlerde bulamadıkları takdirde kendi rey ve içtihatlarıyla tefsir etmişlerdir. Tantâvî, daha önce de belirtildiği üzere ayetin tefsiri ile ilgili Kur’ân’da, sünnette ve sahâbe sözlerinde bir açıklama bulamadığında Mücâhid, İbn Cerîr, Atâ b. Ebî Rebâh, Hasan el-Basrî gibi tabiûn sözlerine başvurmuş, tabiûndan gelen rivayetleri kullanmıştır.²⁰⁴

Örnek 1:

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ

Fussilet Sûresi 30.ayette Allah (c.c): “Rabbimiz Allah’tır” deyip de dosdoğru çizgide yaşayanlar, işte onların üzerine melekler şu müjde ile inerler: Korkmayın, kederlenmeyin, size vaad olunan cennetle sevinin”²⁰⁵buyurmaktadır.

²⁰¹ Tantâvî, *et-Tefsîru l-Vasît*, 1: 81.

²⁰² Zariyat 51/56.

²⁰³ Beyyine 98/5.

²⁰⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru l-Vasît*, 1: 8-9.

²⁰⁵ Fussilet 41/30.

Seyyid Tantâvî, Âlûsî'nin Ruhü'l-Meânî tefsirinden naklederek ayeti tabiûnun önde gelenlerinden Mücahid ve Zeyd b. Eslem'den gelen rivayet ile açıklamıştır. Ona göre, “onların üzerine melekler şu müjde ile inerler” cümlesinden, onlar öldükleri zaman melekler; “Korkmayın, kederlenmeyin, size vaad olunan cennetle sevinin” müjdesiyle inmeleri anlaşılmalıdır. Zîra Zeyd b. Eslem'den gelen rivayete göre, melekler onların üzerlerine ölüm anında, kabirlerine girdiklerinde ve yeniden diriltilecekleri zaman “Korkmayın, kederlenmeyin, size vaad olunan cennetle sevinin” müjdesi ile inmeleridir.²⁰⁶ buyurulmaktadır.

Örnek 2:

الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

Bakara Sûresi 27.ayette Allah (c.c): “Onlar ki iyice pekiştirdikten sonra da Allah'a verdikleri sözden dönerler, Allah'ın birleştirilmesini emrettiğini ayırırlar (ziyaret edilmesini emrettiği kimseleri ziyaret etmezler), yeryüzünde fesat çıkarırlar; işte sonunda zararlı çıkacak olanlar da yalnız bunlardır” buyurmaktadır.²⁰⁷ Seyyid Tantâvî, ayeti tabiûn'dan İbn Cerîr et-Taberi yolu ile gelen rivayetle açıklamıştır. Müellife göre, ayette çoğul gelen Hâsirûn (الخاصرون) kelimesi noksanlık, eksiklik olup zarara etmek, zarara uğramak anlamına gelir. Allah'a verdikleri sözden dönen, Allah'ın birleştirilmesini emrettiğini ayıran (ziyaretleşmeyi terkedene) ve yeryüzünde fesat çıkaran kimse, bütün sermayesini ticarete yatıran ve alım-satım yoluyla sonra zarar eden kimse gibidir. Allah'a karşı işledikleri günah sebebiyle Allah onların payını eksiltmiş, noksan kılmıştır. Aynı şekilde Allah'a iman etmeyen kâfirler ve münafıklar, Allah'ın rahmetini kendi paylarından eksiltmişler ve zarara uğramışlardır. Böylece Allah'ın rahmetinden mahrum kalmışlardır.²⁰⁸

3.2. DİRAYET YÖNÜNDEN EI-VASÎT TEFSİRİ

Tantâvî'nin tefsiri Fatiha-Nâs arası baştan sona mushaf tertibi dikkate alınarak son dönemde yazılmış bir dirayet tefsiridir. Dirayet ile Kur'ân ayetlerini açıklamak gayesiyle yalnızca rivayetlere bağlı kalmayıp, dil, edebiyat ve çeşitli ilimler yanında kendi bilgi birikimi ve re'yine dayanarak yazılmış tefsir kastedilmektedir.²⁰⁹ Seyyid

²⁰⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 12: 350.

²⁰⁷ Bakara 2/27.

²⁰⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 87.

²⁰⁹ Demirci, *Tefsir Tarihi* 149; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 230.

Tantâvî, Hz. Peygamber (s.a.s)'den gelen rivayetler yanında ayetleri açıklamak gayesiyle lügat, kelâm, kıraat, fıkıh gibi ilimlerden istifade ederek akli çıkarımlarda bulunarak dirayet yöntemini de başarılı bir şekilde eserinde uygulamıştır.

3.2.1. Lügat, Nahiv ve Belagat İlmi Yönünden el-Vasît Tefsîri

Arap dilinin bütün özelliklerini kendisinde toplayan Kur'ân'ı Kerim, Arap dili ve üslup açısından eşsiz güzellikler taşımaktadır.²¹⁰ Zira Allah (c.c), her topluma kavminin kendi dili ile bir kitap ve kitabın açıklayıcısı Peygamber göndermiş ve hitap etmiştir.²¹¹ Kur'ân-ı Kerim Arapça bir kitap olarak Hz. Peygamber (s.a.s) indirilmiştir.²¹² Bu sebeple Kur'ân'ı doğru anlamak ve tefsirini yapabilmek için Arap dilinin özellikleri, dil yapısı ve üslûbunda barındırdığı incelikleri, kelimelerin cümle içindeki yerlerine göre farklı anlamlar kazandıklarını bilmek büyük önem arz etmektedir. Arapçada kelimenin kök yapısı ve içerdiği anlamlar lügat bilgisiyle, kelimelerin cümle içinde buldukları yerlere göre yüklendiği anlamları nahiv (i'râb) bilgisiyle ve düzgün, yerinde söz söyleme usulü de denilen edebi yönlerini ortaya koyan belagat bilgisi ile öğrenmek mümkündür.

Bu sebeple Seyyid Tantâvî de, Arap dilinin özelliklerini ortaya koyan lügat, nahiv ve belâgat konularına tefsirinde yer vermiş, bu yöntemi tefsirinin bütününde uygulamıştır. Tefsirini Arap dili açısından sade, basit ve herkesin kolayca anlaşılacağı bir üslup ile yazmıştır.

3.2.1.1 Lügat Açısından Tefsiri:

Seyyid Tantâvî, ayetlerin tefsirine başlamadan önce lafız ve kelimelere uygun düşen lügat mânâsını vermekte sonra durum gerektiriyor ise konuyu fazla uzatmadan o kelimeden murâd edilen mânâyı açıklamaktadır. Genellikle kelimelerin lügat anlamlarını verirken hiçbir kaynağa müracaat etmez ve kendisi açıklamaya girişmektedir. Bazen kelimelerin lügat anlamlarını verirken Râgıp el-İsfehânî, Fahrüddin er-Râzî, el-Âlusi, el-Kurtubî gibi müelliflerin eserlerini kaynak göstermektedir. Bazen de lügat anlamını ilgili kaynak yerine başka bir müellifin eserinden naklederek izahlarda bulunmaktadır.

²¹⁰ İsra 15/88.

²¹¹ Hicr 15/10.

²¹² Yusuf 12/2.

Örnek 1:

حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

Bakara Sûresinde: “Allah onların kalplerini ve mühürlemiştir, gözlerinde de kalın bir perde bulunmaktadır ve onlar için büyük bir azap vardır” buyrulmuştur.²¹³

Seyyid Tantâvî, Bakara Sûresi 7. ayette zikredilen Allah onların kalplerini ve mühürlemiştir (حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ) cümlesinde “Hatm” (ختم) kelimesini mühür ve benzeri bir şeyle damgalamak, işaretlemek olarak açıklamıştır. İçeride olan şeyin dışarıya çıkmasını ve dışarıda olan bir şeyin de içeriye girmesini engellemek amacıyla üstüne mühür vurmak, damgalamak, mühürlemek anlamındadır. Kurtubî’den naklederek; Bir şeyi iyice mühürledim anlamına gelen hatemtü’ş-şey’e hatmen (ختمت الشيء ختما) cümlesindeki fiilin masdarıdır. İsmi mefulü, mahtüm (مختوم), mubalağası mühattem (مختم) kalıplarında olup bir şeyi kapatmak, örtmek ve ondan emin olmaktır. Bazen kapatma eylemi kitap ve kapının kapatılmasında olduğu gibi hissi olmaktadır. Bazen de kalplere mühür vurmak cümlesinde olduğu gibi manevî olmaktadır.²¹⁴ Tantâvî, bu ayetin tefsirinde önce kelimenin lügat anlamını kendisi vermekte, daha sonra anlamı kuvvetlendirmek için Kurtubî’den nakilde bulunmak suretiyle kendi açıklamasını ortaya koymaktadır.

Örnek 2:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا

Nisa Sûresi 167. ayette: “İnkâr eden ve Allah yolundan alıkoayanlar şüphesiz doğru yoldan çok uzaklaşmışlardır” buyrulmuştur.²¹⁵

Seyyid Tantâvî, ayette geçen saddû (صَدُّوا) kelimesi, sadde (صَد) fiilinden türemiş olup bir şeyden alıkoymak, uzaklaşma anlamlarına gelir. Ragıp el-İsfehânî’ye göre, sadde (صَد) kelimesi “senden iyice uzaklaştıklarını görürsün” cümlesinde olduğu gibi bazen bir şeyden uzaklaşmak ve engellemek anlamında, bazen de “şeytan onlara yaptıklarını güzel göstermiş, böylece onları yoldan alıkoymuş; bu yüzden doğru yolu bulamıyorlar” ayetinde olduğu gibi alıkoyma ile birlikte uzaklaşma anlamında kullanılmıştır.²¹⁶ Seyyid Tantâvî, bu ayette geçen kelimelerin lügat anlamlarını önce kendisi açıklamıştır. Daha sonra Ragıp el-İsfehânî’ye nisbet ederek açıklamıştır.

²¹³ Bakara 2/7

²¹⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 50.

²¹⁵ Nisâ 4/167.

²¹⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 3: 397.

Örnek 3:

الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ

Yusuf Sûresinde: “*Elif, Lâm, Râ. Bunlar, (hakkı açıklayan, Hak’tan geldiği) âşikâr olan kitabın âyetleridir*” buyrulmuştur.²¹⁷

Tantâvî, ayette Tilke (تِلْكَ) kelimesi ismi işaretler. Muşârun ileyh ise, Âyât (آيَاتُ) kelimesidir. Bundan maksad Kur’ân’ı Kerim ayetleri olup ele aldığımız Yusuf Sûresinin ayetlerini de kapsamaktadır.

Kitap (الْكِتَابِ) kelimesi, ketb gibi ketebe fiilinin masdarıdır. Ketb kelimesinin aslı deriyi dikiş atmak suretiyle cildi bir diğerine eklemektir. Örf de, harflerin bir kısmını diğerine yazıyla eklenilmesi mânâsında kullanılmıştır. Bundan kastedilen ise Kur’ân’ı Kerim’dir. Mubîn (الْمُبِينِ) kelimesi, açıklayan, zahir olan anlamındadır. Ebâne (ابان) fiilinden türemiş bâne mânâsında yani zahir oldu anlamına gelir. Seyyid Tantâvî, Yusuf sûresinin ilk ayetlerinde gelen kelimeleri lügat anlamlarını açıklamakta ve kelimededen murâd edilen mânâyı kendisi açıklamaktadır.

3.2.1.2 Nahiv Açısından Tefsiri:

Seyyid Tantâvî, ayetlerin tefsirinde kelimelerin cümle içindeki konumlarını ortaya koyma gayesiyle kelimelerin i’râbını yapmaktadır. Tefsirinde gerekli gördüğü yerlerde ayetlerin tefsirine yardımcı olacak kelimelerin i’râbını fazla detaylara girmeden sadece tercihe şayan görüşlerden bir veya birkaçını zikretmektedir.

Örnek 1:

الْحَاقَّةُ مَا الْحَاقَّةُ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ

el-Hâakka Sûresinde; “*O gerçekleşek olay (Kıyamet), Nedir o büyük olay,? O büyük olayın ne olduğunu sen nereden bileceksin!*” buyurulmaktadır.²¹⁸

Seyyid Tantâvî’ye göre, ayette “el-Hâakkatü” (الْحَاقَّةُ) kelimesi, bir şeyin şüphe ihtimali kalmayacak şekilde varolduğu kesin olarak sübût bulunduğu; “O, şey gerçekleşti” denilir. Bundan kasıt kıyamettir. Kelimenin sonunda bulunan ta (ة) müenneslik alameti kabul edilirse el-Hâakkatü (الْحَاقَّةُ) lafzı hafzedilmiş bir sıfatın mevsûfu’dur. Bu ta (ة), masdar olan kezib (كذب) ve kâzibe (الكاذبة) kelimelerinde olduğu gibi masdar ta’sı kabul edilirse fâile (فاعلة) vezninde gelen Tâ-i merre olup masdar yerinde kullanılmıştır. el-Hâakkatü (الْحَاقَّةُ) lafzı, birinci mübtedâ’dır. Mâ (ما)

²¹⁷ Yusuf 12/1.

²¹⁸ el-Hakka 69/1-3

edatı ise, ikinci mübtedadır. İkinci defa zikredilen el-Hâakkatü (مَا - الْحَاقَّةُ) lafzı ise ikinci mübteda olan Mâ'nın (مَا) haberidir. Mübteda-haber den oluşan Mel Hâakkatü (مَا الْحَاقَّةُ) cümlesi birinci mübteda olan el-Hâakkatü" (الْحَاقَّةُ) lafzının haberidir.²¹⁹

Örnek 2:

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا

Allah (c.c): “Safa ile Merve Allah’ın nişanlarındandır; dolayısıyla hac ve umre yaparak Beytullâh’ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur” buyurmaktadır.²²⁰

Müellife göre, ayette gelen Cünâh (جُنَاح) kelimesi, zorluk, günah anlamında, Ceneha (جَنَح) fiilinden türemiştir. Yine ayette Yettavvefe (يَطَّوَّف) fiilinin aslı, Yetetavvefe (يَتَطَّوَّف) olup fiilde gelen Tâ (ت) harfi kendisinden sonra gelen “Tâ” (ط) harfine ibdal oldu. İkisi birbirine Tâ (ط) harfinde idgam edildi.

Men (مَنْ), şart edatı olup şart-cevap istemektedir. Hacce (حَجَّ) fiili ise, mahallen meczum, Men (مَنْ) edatının şart cümlesidir. el-Beyte (الْبَيْتِ) kelimesi, mef’ûl olup Hacce (حَجَّ) fiili ile mansûb olmuştur. Şart cümlesinin cevabı ise felâ cunaha aleyhime en yattavvefe bihimâ (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا) cümlesidir.²²¹

3.2.1.3 Belâgat Açısından Tefsiri:

Seyyid Tantâvi, ayetlerde yer alan edebî sanatlara yer vermektedir. Belâgatın zirvesi sayılan beyan, meânî, bedî’, mecâz, istiâre ve teşbih gibi anlatımlarla mânâları açıklamaktadır. Ayetlerin anlaşılmasına katkı sunacak şekilde kısa izahlarda bulunmaktadır.

Örnek 1:

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبَّحَت تَّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

Bakara Sûresinde; “Doğruya karşılık sapkınlığı satın alanlar işte onlardır. Bu sebeple ticaretleri kar etmemiş ve doğru yolu da bulamamışlardır” buyrulmaktadır.²²²

Seyyid Tantâvî, ayetin tefsirinde belâgat yönünden şu izahlarda bulunmuştur. Ayette geçen İştirâ (اشْتَرَاء) lafzı, bir bedel karşılığında ticaret malını alıp satmak anlamına gelmektedir. Onlar, Allah’ın sevdiği hidayeti bıraktılar, karşılığında çirkin

²¹⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 15: 68.

²²⁰ Bakara 2/158.

²²¹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 320.

²²² Bakara 2/16.

gördüğü dalâleti almaları sebebiyle yaptıkları ticaret kâr getirmemiştir. İbn Abbas'ın da buyurduğu gibi onlar, hidayeti bırakıp dalaleti almışlardır.

Ayette geçen “Ulâike” (أُولَئِكَ) ismi işareti ile önceki ayetlerde yalancı, insanları aldatan, bozgunculuk çıkaran, müminlere sefih diyen ve alay eden münafıklar kastedilmektedir. Onların yaptıkları çirkinlikleri zihinlerde canlı tutmak ve daha anlaşılır hale getirmek için açık isim yerine tekrar anlatılıyor gibi belâgatçılar tarafından da iyi bilinen şekli olan ismi işaret ile anlatılmıştır. Bu çirkin vasıflara sahip olmaları sebebiyle hidayet üzerinde olmak yerine dalalet tercihinde bulundular.²²³

Bu ayette hidayet ve dalâlet mal gibi alınıp satılan bir şey olmadığı için istiâre yoluyla anlatılmıştır. Müşteri bir malı elde etme karşısında genellikle arzusu istikametinde ödeyebileceği en yüksek bedeli öder. Onların doğruya ve hidayete olan ilgisizliklerine karşın kendi tercihleriyle sapkınlığı aşırı arzulamaları sonu hüsrân olan, kâr getirmeyen bir ticaret olmuştur.²²⁴

Örnek 2:

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ
بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

Hud Sûresi 44. ayette: “Ey toprak suyunu yut! Ey gök sen de tut” denildi. Su çekildi, hüküm yerini buldu. Gemi Cûdî'nin üzerine oturdu. “Zalimlerin topunun canı cehenneme” denildi” buyrulmuştur.²²⁵

Seyyid Tantâvî, ayet birçok yönden belagat sırlarının zirvesine ulaşmıştır. Beyan ilmi yönüyle, Allah c.c, Nuh tufanında suların kabarmasıyla oluşan su taşkınının son bulması toprağa üzerinde biriken suları yutmasını toprağa emrediyor, kendisine gelen ilâhî emir gereği toprak suları yutmuştur. Aynı şekilde gökyüzü de gelen emir ile yağmur yağdırmamak suretiyle suyunu tutmuştur. Yeryüzü ve gökyüzü verilen emirlere itaat ederek emri yerine getiren akıllı ve mümeyyiz varlığa benzetilmiştir. Yine “toprak suyunu yut” cümlesinde suyun toprak ile buluşması olayı mecâzî bir anlatımla mülk sahibinin malını elde tutmasına benzetildi. Gökyüzüne verilen “suyunu tut” emri ile yağmurun kesilmesini ise mecâzî bir anlatımla canlı varlıklara ait olan tutma eylemine benzetilerek anlatıldı.²²⁶

Ona göre, meâni ilmi yönüyle Arapçada birçok nida harfî olmasına rağmen

²²³ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 62-63.

²²⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 63.

²²⁵ Hûd 11/44.

²²⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 7: 211.

gökyüzüne ve toprağa akıllı varlıklar için kullanılan Yâ (يا) nida ile “Ey toprak, Ey gök” diye hitap edildi. Aynı şekilde toprağa İbtelî (ابتلعي) fiili yerine, harf sayısı daha az sülâsi (üçlü) fiil İbleî (ابلعي) kelimesi kullanılmıştır. Yine ayette gelen zalimler kelimesinin masdarı olan zulüm (الظَّالِمِينَ) kelimesi, nefesine ve başkasına zulmedenler hakkında da kullanılmaktadır. Burada nefsin kendisine zulmünü de kapsayacak şekliyle her türlü zulme vurgu yapılmıştır.²²⁷

Ona göre, mânâ yönünden belâgatın zirvesi kabul edilen fesâhatte ise nazım yönünden herhangi bir fazlalık veya eksiklik olmadan lafız ve mânâ birbirlerini tamamlamaktadır. Ayetteki herbir kelime telaffuz edildiğinde kelimelerin taşıdığı mânâlar kalbin derinliklerine ulaşmakta ve etkilemektedir. Kelimelerin her biri fasih Arapça ile getirilmiş olup lafızların fesâhat yönünü daha da zirveye çıkarmıştır. Ayette yer alan kelimelerin her biri kulağa çirkinlik verecek kelime yapısından ve tenafurdan uzak, Arap dili kurallarına uygun kelimelerden teşekkül etmiştir.²²⁸

3.2.2. Kelâm İlmi Yönünden Seyyid Tantâvî'nin Tefsîri

Kelâm sözlükte kelime lafzının çoğulu olup “Bir fikri tam olarak anlatan söz” anlamına gelir. Terim anlamı ise; “İslâm dininin inanca ve davranışlara dair ilkeleri nass'lardan hareketle belirleyen ve aklî yöntemlerle temellendirip destekleyen bir ilimdir.²²⁹ Tantâvî, kelâm ile ilgili müstakil te'lifinde Allah'ın varlığı, birliği ve ispatı, Allah'ın isim ve sıfatları, kaza-kader, peygamberler, melekler ve sem'iyat gibi konuları açıklayan *el-Akîdetü ve 'l-Ahlak* isimli eseri kaleme almıştır.²³⁰

Seyyid Tantâvî, tefsirinde kelâm ilmini ilgilendiren iman esasları,²³¹ imanın artması-eksilmesi,²³² büyük günah işleyeninin durumu,²³³ kulların fiilleri,²³⁴ Allah'ın küllî-cüz'î olanı bilmesi,²³⁵ Allah'ın dilemesi ile kişinin hidayete ermesi,²³⁶ icmâlî-tafsîlî iman,²³⁷ kaza-kader,²³⁸ haram kazanç'ın rızık olup/olması gibi²³⁹ kelâmî konuları

²²⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 7: 211.

²²⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 7: 211.

²²⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Kelâm,” *DİA*, c.20 (Ankara: TDV Yay., 2002), 196.

²³⁰ Tantâvî, *el-Akîdetü ve 'l-Ahlak*.

²³¹ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 361-362.

²³² Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 34-36.

²³³ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 14: 327.

²³⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 14: 422-423.

²³⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 5 89; 14: 424.

²³⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 5: 159.

²³⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 284.

²³⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 14: 316.

²³⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 44.

da fazla teferruata girmeden yer vererek ele almıştır. Bu konuda daha fazla bilgi elde etmek isteyenler ise bu alanda yazılmış kelâm kitaplarına müracaat etmelerini önermiştir.

3.2.2.1 Ru'yetullah (Allah'ın Görülmesi)

Allah Teâlâ'nın görülmesi anlamına gelen ru'yetullah konusu etrafında İslâm dünyasında mütefekkirler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Allah'ın görülüp/görülmeğe En'am Sûresi 103. Ayeti etrafında tartışılmıştır.

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

En'am Sûresinde Allah (c.c): “Gözler O’nu idrak edemez, halbuki O, gözleri idrak eder. O, en ince şeyleri bilir ve her şeyden de haberdardır” buyurmuştur.²⁴⁰

Seyyid Tantâvî’ye göre, müminler Ahiret hayatında kendilerine bir nimet ve ihsan olarak yer, yön olmadan keyfiyetini Allah’ın bileceği ve takdir edeceği bir şekilde Allah’ı göreceklerdir.²⁴¹ Ona göre idrak, bir şeye ulaşmak, katılmak ve onu kuşatmak, ihata etmek demektir. Ayette “Gözler O’nu idrak edemez” ifadesinden kastedilen mânâ, mahlukâtın azamet ve celâl sahibi Allah’ın zatını, kühünü, mahiyetini tamamen hakikatine ulaşmak suretiyle görmesi değildir. Bu hiçbir canlı için mümkün olmayıp, muhaldir. İdrak denilen bu şey, bu haliyle mücerret gözle görmeyi ifade eden ru'yet kelimesinden daha özel anlam taşımaktadır. Allah’ın idrak edilmemesi gözle görülmeyeceği anlamına gelmemektedir. Zira insan ay ve güneşi görmekte fakat hakikat ve mahiyetini tamamen idrak edememektedir.²⁴²

Kur’ân-ı Kerim’de Kıyame Sûresinde “Oysa O gün (ahirette) bir kısım yüzler Rablerine bakarak mutluluktan parıldayacaktır”²⁴³ müminlerin Allah’ı görecekleri belirtilmektedir.

Aynı şekilde kıyamet günü ru'yet (görme)’in gerçekleşeceği sahih hadis-i şeriflerde bildirilmektedir. Ebû Hureyre’den rivayet edildiğine göre bir grup insan Hz. Peygamber’in yanına geldi ve “Ey Allah’ın Rasûlü! Kıyamet günü rabbimizi görecek miyiz” diye sordular. Hz. Peygamber de “Bulutların olmadığı açık havada ay ve güneşi görmekte sıkıntı çekiyormusunuz” diye soruya soru ile cevap verdi. Onlar da: “Hayır” dediler. Hz. Peygamber: “İşte Rabbinizi sizde çıplak gözle göreceksiniz”

²⁴⁰ En'am 6/103.

²⁴¹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 15: 204.

²⁴² Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 5: 147.

²⁴³ Kıyame 75/22-23.

buyurdu. Tantâvî'ye göre, Allah'ın görüleceğini bildiren bu ve benzeri birçok sahih hadisler vardır.

Müellife göre, Â'raf Sûresinde anlatıldığı üzere Hz. Musa (a.s)'nın Allah'ı görme isteği de görme olayının mümkün ve caiz olduğunu göstermektedir. Eğer bu ru'yet, görme muhal, imkânsız bir şey olsaydı! Hz. Musa böyle bir istekte bulunmazdı. Ancak bu ru'yet, görmenin dünya hayatında değil, ahiret hayatında olacağını ortaya koymaktadır. Â'raf Sûresinde Allah (c.c): *“Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda O, Rabbin; “Bana görün; sana bakayım” dedi. Rabbi: “Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilir ise sen de beni görürsün” buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti. Musa da bayılıp düştü”* buyurmaktadır.²⁴⁴ Allah (c.c), Ey Musa! sen beni dünya hayatında beni görmeye asla güç yetiremezsin. Fakat senden daha kuvvetli, güçlü olan şu dağa bak eğer o yerinde durabilirse beni görebilirsin. Çünkü sen dünya hayatında yetersizliklerin sebebiyle beni görmeye güç yetiremezsin demektedir. Bu durumda peygamberlerin güçlerinin üstünde olan bu ru'yet, görme olayı dünya hayatında olacak bir şey değildir.

Ona göre, müminler bir nimet ve ihsan olarak ahiret hayatında Allah'ı göreceklerdir. Günahkârlar ise bu görmeden mahrum kalacaklar, göremeyeceklerdir.²⁴⁵ Mutaffifin Sûresinin 15. ayetinde: *“Ve gerçek şu ki; Onlar o gün elbette rablerinden mahrum kalacaklardır”* buyrulmaktadır.²⁴⁶ Kıyamet günü geldiğinde günahkârlar günahları sebebiyle Allah'ı göremeyeceklerdir. İmam-ı Şafii de, Allah'ın iyi kullarının Allah'ı göreceklerini, günahkârların ise göremeyeceklerini söylemektedir. Ayrıca İsrailoğullarının dünyada iken Allah'ı çıplak gözleri ile görmek istemeleri ve yıldırım çarpması ile cezalandırılmaları yani bu ru'yet'in gerçekleşmemesi Mu'tezilenin ileri sürdüğü gibi Allah'ı görmenin imkânsızlığına delil olamaz.²⁴⁷

Tantâvî'ye göre, Necm Sûresinde anlatılan görme ise Hz. Peygamber (s.a.s)'in Allah'ı değil vahiy meleği Cebrail'i görmesidir. Ayette: *“Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı. Şimdi siz şüpheye düşüp gördükleri hakkında onunla tartışmaya mı? Kalkışıyorsunuz.? Andolsun ki onu (meleği) iniş esnasında en sondaki sidre ağacının yanında bir daha gördü”* buyrulmaktadır.²⁴⁸ Bu ayette vahiy meleği Cebrail (a.s)'ı kendisine ilk defa vahiy getirdiğinde kendi sûretinde gözüyle gördüğünü Hz.

²⁴⁴ Â'raf 7/143.

²⁴⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 5: 371.

²⁴⁶ Mutaffifin 83/15.

²⁴⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 15: 324.

²⁴⁸ Necm 53/11-14.

Peygamber'in kalbi yalanlamadı. Zira vahiy getiren aynı melek idi. Hz. peygamber vahiy meleği Cebrail (a.s.)'i İsrâ ve Mi'rac gecesinde Allah'ın yarattığı sûrette ikinci defa gördü. Böylece Hz. Peygamber vahiy meleği Cebrail'i kendi sûretinde birincisi yerde ve ikincisi gökte olmak üzere iki defa görmüştür.²⁴⁹

3.2.2.2 Şefaât Meselesi

Şefaât, sözlükte tek, bir kelimesinin zıddı olup çift anlamındadır. Terim anlamı ise; Bir fayda sağlamak veya bir zararı defetmek için başkasını gayret etmesidir. Ehl-i sünnet'e göre ise şefaât haktır ve Allahın izin verdiği kimseler yine Allah'ın izni ile şefaatte bulanacaklardır. Bu konuda gelen nassların, ayetlerin farklı yorumlanmasıyla farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu hususta Bakara Sûresinde: *“Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiç kimseden şefaât asla kabul edilmez, hiçbir kimsenin yerine başkası kabul edilmez, onlara asla yardım da yapılmaz”* buyrulmaktadır.²⁵⁰ Ayette şefaatin hiçbir kimseden kabul edilmeyeceğini açık olarak ifade etmektedir.

Mu'tezile, mümin olsun, kâfir olsun başkası hakkında yapılan şefaatin hiçbir şekilde geçerli olmayacağını ve kabul edilmeyeceğini ileri sürmüştür. Şefaatin olmadığına yukarıdaki aynı ayeti delil olarak ileri sürmüştür. Seyyid Tantâvî'ye göre ise bu ayet mutlak olarak gelmiş olsa da bu ayet kâfir nefislerde şefaati nefyetmekte, onlara şefaât edilmeyeceğini beyan etmektedir. Mümin kullar için Allah'ın izin verdiği kimselerin şefaât ettiklerinde şefaâtlerinin kabul edileceğini ve bunun mübah olduğunu bildiren ayetler vardır.²⁵¹ Bakara Sûresinde yer alan *“O'nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaât edemez,”*²⁵² ayeti ile Tâhâ Sûresinde yer alan *“O gün Rahman'ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseler müstesna şefaatin bir yararı olmaz”*²⁵³ ayetlerde şefaât Allah'ın iznine bağlanmıştır. Zira *“İnsanlar O'nun huzurunda (izinsiz ve asılsız) konuşmaya yetkili olamayacaklar ve O gün Rahman'ın izin verdiklerinden başkası konuşamayacak; konuşan da doğru söyleyecektir”*²⁵⁴ ayeti ile anlaşılmaktadır. Çünkü o gün, tasarruf başkasının değil sadece Allah'ın elindedir. Aksi halde Allah katında yüce mertebeleri olmasına rağmen Allah dilediği ve razı

²⁴⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 14: 63-64.

²⁵⁰ Bakara 2/48.

²⁵¹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 119; 11: 287.

²⁵² Bakara 2/255.

²⁵³ Tâhâ 20/109.

²⁵⁴ Nebe 78/37-38.

olduğu kulları için şefaate izin vermedikçe onların şefaathlerinin hiçbir faydası olmayacaktır. Allah dilemedikçe ve izin vermedikçe şefaate gerçekleşmeyecektir.²⁵⁵

Ayrıca şefaatin Allahın izni ile gerçekleşeceği tevâtür derecesine ulaşmış hadislerde zikredilmiş olup Hz. Peygamber (s.a.s)'in müminlerden azabı defetmek ve büyük günah işleyenlerden azabı hafifletmek için şefaate bulunacağına ilişkin rivayetlerde yer almaktadır.

Tantâvî, Sahihî Buhari'de yer alan ve Cabir b. Abdullah'tan aktarılan bir rivayeti aktarır. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur; *“Benden önce hiç kimseye verilmeyen beş şey bana verilmiştir. Onlar şunlardır:*

1. *Bir aylık yola kadar korku (salmak) ile nusret olundum.*
2. *Yeryüzü bana namazgâh ve temiz kılındı.*
3. *Ümmetim en hayırlı ümmet kılındı.*
4. *Bana şefaate verildi.*

5. *Benden evvel her peygamber sadece kendi kavmine gönderilirken ben bütün insanlığa gönderildim”* buyurmuştur.²⁵⁶ Tantâvî'ye göre, bu hadisten de anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber (s.a.s) kendisinden önce hiç kimseye verilmeyen ve sadece Allah'a ait olan şefaate bulunma hakkının yine Allah (c.c) tarafından kendisine verildiğini beyan etmiştir. Allah katında yüce mertebeleri olmasına rağmen Allah dilediği ve razı olduğu kulları için şefaate izin vermedikçe onların şefaathlerinin hiçbir faydası olmayacaktır. Çünkü Allah dilemedikçe ve izin vermedikçe onlar şefaate bulunamayacak ve şefaathleri de gerçekleşmeyecektir.²⁵⁷

3.2.3 Kıraat İlmi Açısından Seyyid Tantâvî'nin Tefsiri

Kıraat kelimesi, karae (قرأ) fiilinin masdarı olup okumak anlamına gelir. Kıraat, Kur'ân- Kerimdeki ayetlerin okunuşlarıyla ilgili farklılıkları ve bunların kimlerden nakledildiğini araştırma konusu yapan bir ilimdir. Buna göre, kıraat ilminin konusu Kur'ân'da yer alan kelimelerin eda keyfiyetleri ve farklı okunuşlarıdır.²⁵⁸ Hz. Peygamber (s.a.s)'e indirilmiş olan Kur'ân lafızlarının, kelimelerin şeddetsiz okunması (tahfîfi), şeddeli okunması (teskîli) ve bu ikisi dışında harflerin yazılışı ve nasıl yazılıp

²⁵⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 15: 258-259; 9: 154.

²⁵⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 119.

²⁵⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 582.

²⁵⁸ İsmail Karaçam, *Kur'ân'ın Nüzûlu ve Kıraati* (İstanbul: İfav Yay., 2012), 235.

okunacağı konusunda meydana gelen değişiklikler ve farklılıklardır.²⁵⁹

Ona göre kıraatler, sahih ve şâz (sahihs olmayan) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sahih kıraatler ise mütevâtir ve meşhur kıraat olmak üzere iki kısımdan müteşekkildir.²⁶⁰

Müfessirler, Kur'ân-ı Kerim ayetlerini açıklarken eserlerinde kıraat imamlarının farklı okuyuşlarını, anlama etkisini, mânâ değişikliklerini ve hükümlerin farklılaşmasını beyan etme gayesiyle kıraat farklılıklarına yer vermişlerdir. Kur'ân'ın farklı kıraatlarla okunması, hem lafızlarda hem de ayetlerin anlamlarında bazı değişiklikleri meydana getirmiştir. Bunun sonucunda kıraatlar, fıkıh ilmi açısından aynı ayetten farklı fikhî hükümlerin çıkarılmasına da kaynak teşkil etmiştir. Bu yönüyle müfessirler tefsir ilmi içerisinde kıraatlara ayrı bir önem vermişlerdir.²⁶¹

Seyyid Tantâvî, tefsirinde kıraatlar hakkında fazla açıklayıcı bilgiler vermemiştir. Ancak ayette geçen lafız ve kelimenin farklı kıraatlarda nasıl okunduğunu ve mânâyâ etkisini açıklamaya çalışmış, anlam ve mânâ değişikliklerine göre ayetleri tefsir etmiştir. Zira kıraatler mânâyâ etki etmesi bakımından tefsir ilmi ile ilgisi bulunmaktadır.²⁶² Tantâvî, kıraat ile ilgili farklılıkları genelde kaynak belirtmeden, bazen de ilgili tefsir kaynaklarından yedi kıraat (Kıraati Seb'a) imamlarının okuyuşlarını, nadiren de on kıraat (Kıraati Aşera) imamların okuyuşlarını dikkate almış ve gerektiğinde kıraatlar arasında mânâyâ etkisi sebebiyle tercihlerde bulunmuştur.

Örnek 1:

وَأَخْرُونَ مُرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

Tevbe Sûresinde: “Bir diğer grubun (Tebük seferine katılmayan ve özür ileri süremeyenlerin) durumu ise Allah'ın hükmüne kalmıştır; ya onlara azap edecek veya tövbelerini kabul edecektir. Allah bilen ve hikmetle yönetendir” buyrulmaktadır.²⁶³

Seyyid Tantâvî, Tevbe Sûresi, 106. ayetteki kıraat farklılığını Süleyman Cemel'in Haşiyetü'l-Cemel Ale'l-Celâleyn'den naklederek açıklamıştır. Ona göre, ayette gelen murcevne (مُرْجُونَ) lafzını İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Ömer ve Âsım'ın ravisi Ebû Bekir, ötreli bir hemzeden sonra sakin vav ile med ederek Murceûne (مُرْجُونَ) şeklinde

²⁵⁹ Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim ez-Zerkeşi, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Mektebetü Daru't-Türas, 1972), 1: 318.

²⁶⁰ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 131-132.

²⁶¹ Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın anlaşılmasında Kıraat farklılıklarının Rolü*, (İstanbul: Fecr Yay., 2005), 15.

²⁶² ez-Zerkeşi *el-Burhan*, 1: 341.

²⁶³ Tevbe 9/106.

okumuşlardır. Bu kıraate göre, erce'tühü (أَرْجَاتُهُ) kelimesinden türemiş olup ayet “bir diğer grubun durumu ise Allah’ın hükmüne bırakılmışlardır” anlamına gelmektedir. Yukarıda zikredilen kıraat imamların dışındakiler ise ayetteki kelimeyi murcevne (مُرْجُونَ) şeklinde hemzesiz okumuşlardır. Bu kıraate göre, erceytühü (أَرْجِيئُهُ) kelimesinden türemiş olup ayet “bir diğer grubun durumu ise Allah’ın hükmünü beklemektedirler” anlamına gelmiştir. Erce'tühü kelimesi, ertelemek, bırakmak anlamına gelmektedir. Erceytühü ise, beklemek, ummak anlamında olup erce'tühü kelimesinde farklı anlam taşımaktadır.²⁶⁴

Örnek 2:

وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنْزِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ

Yasin Sûresinde: “Ay için menziller (yörünge) belirledik; sonunda o, hurma salkımının (ağaçta kalan) yillanmış sapı gibi olur” buyrulmaktadır.²⁶⁵

Seyyid Tantâvî, Yasin Sûresi 39. ayette geçen ayette gelen *vel-Kamera* (وَالْقَمَرَ) kelimesinin nasb ile okunduğunu çünkü kendisinden sonra *Kaddernâhu* (قَدَرْنَا) fiilinin işaret ettiği hafzedilmiş *Kaddernâ* fiilinin mefulü olduğunu söylemiştir. Buna göre mânâ; “Ay için menziller (yörünge) belirledik” anlamına gelmektedir. Aynı şekilde *vel-Kamera* (وَالْقَمَرَ) kelimesini Nâfi, İbn Kesir ve Ebû Amr ise *Kameru* (وَالْقَمْرُ) şeklinde mübteda olmak üzere merfu okumuştur. Mübtedânı haberi de *Kaddernâhu* (قَدَرْنَا) cümlesidir. Buna kıraate göre ayetin anlamı “Belirlediğimiz menziller (yörüngeler) ay içindir” anlamına geldiği yönündeki görüşleri nakletmiştir. Her iki okuyuşa göre ayetin anlamı farklılık göstermiştir.²⁶⁶

Örnek 3:

Müfessirimiz Tantâvî, ayetlerin tefsirinde genelde kıraat-ı seb’a da denilen yedi kıraat anlamında mütevatir kıraatleri zikrederken bazen de meşhur kıraatlere tefsirinde yer vermektedir. Ancak şaz kıraatleri kabul etmemektedir.

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاَهَا تَدْمِيرًا

İsrâ Sûresinde; “Biz bir ülkeyi helak etmek istediğimizde oranın şımarık yöneticilerine (iyiye yönlendirici) emirler veririz; onlar ise orada günah işlemeye devam ederler, sonuçta o ülke helake müstehâk olur, biz de oranın altını üstüne getiririz” buyrulmaktadır.²⁶⁷

²⁶⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 6: 399-400.

²⁶⁵ Yasin 36/39.

²⁶⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 12: 33.

²⁶⁷ İsrâ 17/16.

Seyyid Tantâvî, ayette Emernâ (أَمْرُنَا) kelimesi, mim harfinin şeddesi ile Emernâ ve hemzenin med ile uzatılarak Âmernâ şeklinde okunmuştur. Birbirinden farklı anlamlara gelen iki okuyuş da kıraati seb'a ve kıraati aşera'dan değildir. İkisi de şaz kıraattir. Zira kıraatçiler açısından ve mânâ açısından da bu böyledir.²⁶⁸

Örnek 4:

وَمَا هُوَ عَلَى الْعَيْبِ بِضَنِينٍ

Tekvîr Sûresinde: “O, (Peygamber) gabya ait (vahyi) bilgileri sizden esirgemez” buyrulmaktadır.²⁶⁹

Seyyid Tantâvî'ye göre mütevâtir kıraatler arasında birbirlerine karşı üstünlük yoktur. Ayette esirgemek, cimri davranmak anlamlarına gelen danîn (ضَنِينٍ) kelimesini, kıraat imamlarından İbn Kesir, Kisâi ve Ebû Amr, dâd (ض) harfi yerine, zâ (ظ) harfi ile şüphe, zan anlamına gelen zanîn (ظَنِينٍ) kelimesi ile okumuşlardır. Diğer kıraat imamları da danîn (ضَنِينٍ) şeklinde okumuşlardır.

Seyyid Tantâvî'ye göre mütevâtir kıraatler arasında birbirlerine karşı üstünlük yoktur. Âlûsî ise, mânâyâ uygunluğu açısından bir kıraat diğer kıraate daha uygun düşüğü için bir kıraat tercihinde bulunmuştur. Âlûsî, danîn (ضَنِينٍ) kıraati yerine Hz. Peygamberi şüphe ve töhmet ile suçlayan kâfirlere karşı zanîn (ظَنِينٍ) kıraatini tehcih etmektedir. Çünkü Hz. Peygamberden cimrilik iddiasını nefytmekten daha uygun ve sözün söylendiği yere daha münasib olduğunu düşünmektedir. Ayet, zanîn (ظَنِينٍ) kıraatine göre, “O (Peygamber) gayba ait (vahyî) bilgiler karşısında şüpheci, töhmet altında değildir” anlamına gelmektedir.

Seyyid Tantâvî, Alûsî'nin yukarıdaki sözlerine katılmamaktadır. Zira ona göre, sübût yönünden mütevatir olan kıraatler arasında bir üstünlük yoktur. Mânâ bu kıraate daha uygun düşmekte onun için bu kıraati tercih ettim, seçtim denilemez. Ona göre, danîn (ضَنِينٍ) ve zanîn (ظَنِينٍ) kıraatlerin herbiri kıraati seb'a içerisindedir. Ayetin anlamı iki kıraate göre açık olup aralarında herhangi bir tearuz, zıtlık da yoktur.²⁷⁰

3.2.4 Fıkıh İlmi Yönünden Seyyid Tantâvî'nin Tefsiri

Seyyid Tantâvî iyi bir müfessir olmasının yanında iyi bir fâkihtir. Fıkıhî konulara hâkim bir ilim adamı olduğu gibi ülkesindeki en yüksek fetva makamı olan Daru'l-İftâ

²⁶⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 7: 316.

²⁶⁹ Tekvir 81/24.

²⁷⁰ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 15: 305.

heyetine “Mısır Müftüsü” sıfatıyla başkanlık etmiştir. Fıkıh ilmiyle ilgili müstakil bir eser te’lif ettiği gibi fikhın konuları arasında yer alan müstakil konular ve fetvalarla ilgili eserler de te’lif etmiştir. İslâm fikhında ilk kaynağından fikhın tüm bölümlerini ve dört mezhebi de kapsayacak şekilde, sade, basit ve anlaşılır bir dil ile üç cilt halinde el-Fıkhu’l-Müeyesser isimli fıkıh kitabını kaleme almıştır. Bununla birlikte kaynaklarda belirtildiği üzere Ramazan ve’s-Sıyâm fi Dav’il Kur’âni’l-Kerim, Risâletü’s-Sıyâm, es-Savmu’l-Makbûl, Ahkâmu’l-Haccı ve’l-Umre, Muâmelâtü’l-Bünûk ve Ahkâmu’s-Şer’iyye, el-Mer’etü fi’l-İslâm gibi eserler te’lif etmiştir. Ayrıca fetvalarla ilgili İşrûne Sualen ve Cevâben, el-İctihadu Fi’l-Ahkâmi’s-Şer’iyyeti, el-Hükmü’s-Şer’î fi Ahdâsi’l-Halîc, Fetâvâ Şer’iyye gibi eserler yine müellif tarafından kaleme alınmıştır.

Müfessir Tantâvî, tefsirinde ayetlerin tefsirini bitirdikten sonra genelde “Âlimlerin bu ayetten çıkardığı hükümler” başlığı altında ayetlerde geçen fikhî hükümleri, ayet ve hadislerden delil getirerek açıklama yoluna gitmektedir. Bazen fazla uzatmamak ve dağıtmamak için okuyucuya konuyu daha geniş ele alan ilgili fıkıh kitaplarına müracaat edilmesini önermektedir.²⁷¹

Örnek 1:

فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الْإِيمَانَ لَا يُؤَاخِذُكُمْ اللَّهُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرَ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا تَطْعَمُونَ أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

Maide Sûresinde: “Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden ötürü sorumlu tutmaz, fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köle azad etmektir. Buna imkânı olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğinizde (bozarsanız) yeminlerinizin kefareti işte budur. Yeminlerinize bağlı kalın. Allah ayetlerini sizin için bu şekilde açıklıyor ki şükredesiniz” buyrulmaktadır.²⁷²

Tantâvî, ayetlerin tefsirini yaparken ahkâm ayetlerinin yer aldığı fikhî konuları açıklamaktadır. “Âlimlerin bu ayetten ortaya çıkardığı hükümler” başlığı altında incelediği ayetlerde gerektiğinde mezheplerin görüşlerini de belirtmek suretiyle açıklamaktadır. Yeminle ilgili olan yukarıdaki ayet bağlamında şu açıklamaları yapmıştır: Yemin; Lagv, Mün’akid ve Gamûs olmak üzere üç çeşittir.

²⁷¹ Tantâvî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, 1: 510.

²⁷² Maide 5/89.

Yemin-i Lagv; Bir şeyin doğru olduğunu zannederek kasıtsız, yanlışlıkla yapılan yemindir. “Allah sizi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden ötürü sorumlu tutmaz” ayetinde belirtildiği üzere yemin bozulduğunda kişi öldüğünde ahirette herhangi bir ceza verilmez, sorumlu tutulmaz ve dünya da herhangi bir kefarete hükmü yoktur. Ancak kişi zaruret olmadıkça yemine başvurması gerekir.²⁷³

Yemin-i Mün’akid; bilerek ve kasıt ile yapılan yemindir. “Bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar, Bunun da kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalama seviyesinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek ya da bir köle azad etmektir. Buna imkânı olmayan ise üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğinizde (bozarsanız) yeminlerinizin kefareti işte budur. Yeminlerinize bağlı kalın” ayetinde zikredildiği üzere mün’akid yeminde kişi sorumlu tutulacaktır ve yemini bozduğunda (hânis) kişi kefarete ödemelidir. Kefaret olarak on fakir doyurma veya on fakir giydirme ve köle azad etme kefaretlere birisini yapmak hususunda muhayyerdir. Eğer yemini bozan, bu üç kefarete çeşidinden birisini yapma imkânı bulamaz ise üç gün oruç tutma kefareti yerine getirecektir.²⁷⁴

Yemin-i Gamûs ise bilerek yalan yere yapılan yemin olup âlimlerin çoğuna (cumhur) göre, kandırma ve yalan yere yapılan yemin olduğu için münakid değildir ve kefareti de yoktur, kişi bu tür yemin sebebiyle günahkârdır. Zira Allah’a yemin ile sözü kuvevetlendiren kişi, yalan yere yemin ile Allah’ın adını hafife almıştır. İmam Şafii’ye göre ise yalan da olsa Allah adı ile kalben yemin etmeyi kasdettiği için gamûs yemin de mün’akid bir yemindir ve kefarete de gerekir.²⁷⁵ Kefaretin mahiyeti konusunda da fakihlerin konuya bakışını nakletmiştir.

Müellife göre, fıkıhçılar fakir doyurmanın mahiyeti hususunda ihtilaf etmiştir. Malikî ve Şafii mezhebine göre, fakir doyurmanın mahiyeti fakirlere temlik etmek suretiyle on fakire kıymetinin verilmesidir. Hepsinin bir fakire verilmesi ise caiz değildir. Yine kefaretin bir fakire verilmesi caiz değildir. Hanefî mezhebine göre sabah-akşam on fakiri doyurabilir veya on fakiri bir gün doyurabilir. Böylece kefareti gerçekleşmiş olur. Yemin kefaretinde verilmesi gereken miktar fitr sadakasındaki miktardır.²⁷⁶

Müellif, yemin kefaretinde kişinin tutacağı oruç hususunda Hanefî ve Hanbeli

²⁷³ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 4: 267.

²⁷⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 4: 267-271.

²⁷⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 4: 268.

²⁷⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 4: 269.

mezhebi ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Yemin kefaretinde kişinin tutacağı oruç üç gün ara vermeden peşpeşe olmalıdır. Maliki ve Şafii mezhebine göre ise mutlak olarak üç gün oruç tutulduğunda yemin kefareti için yeterlidir, peş peşe olmasına gerek yoktur.²⁷⁷

Tantâvî, yemin ve hükümleri ile ilgili bu açıklamaları yaptıktan sonra bozulan yemin sebebiyle ödenmesi gereken kefaretin ne zaman yerine getirileceğinden, yemin lafızları ve nelere yemin edilebileceğinden bahsetmektedir. Ayrıca yeminin bozulmasının caiz olduğu/olmadığı durumları, gereksiz yere yemin edilmemesi gibi ayetin tefsirinde yer almayan fakat fıkıh ilmi içerisinde yer alan konuları ilgili mezheplerin görüşleriyle açıklamıştır.²⁷⁸

Örnek 2:

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ
إِنْ كُنَّ يُؤْمِنْنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

Bakara Sûresinde: “Boşanan Kadınların kendileri üç âdet görünceye kadar beklerler. Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsa Allah’ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz” buyrulmaktadır.²⁷⁹

Tantâvî, eşlerinden boşanan kadınların iddet sürelerini açıklayan ayetin tefsirinde fikhî hükümler kapsamında tespitlerde bulunmaktadır. Ona göre, Bakara Sûresinde boşanan kadınların iddet, bekleme süresi bildirilen ayette “Kurû” lafzı hem tuhur (temizlik) hem de âdet (hayız) anlamlarında kullanılabilir. Tantâvî’ye göre, ayetteki cümle lafız yönünden haberî yani olayın sübûtunu ifade etmekte olup “üç kur’u’ görünceye kadar beklerler” anlamına gelmektedir. Mânâ yönünden emir cümlesi olup “üç Kur’u görünceye kadar beklesinler” anlamındadır. Müellife göre, boşanan kadınların iddet, bekleme sürelerini bildiren “Kurû” kelimesinden kastedilen âdet, hayız gördükleri üç hayız süresidir. Ancak ayette geçen “Kur’û” kelimesi birden fazla mânâda kullanılan müşterek bir lafız olan “kur’û” kelimesinin anlamı ile ilgili farklı iki görüş ileri sürülmektedir.²⁸⁰

“Hanefî, Hanbelî mezhebine, Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes’ûd ve diğerlerine göre, ayette geçen boşanan kadınların iddet, bekleme sürelerini bildiren “Kurû” kelimesinden kastedilen âdet, hayız gördükleri üç hayız süresidir. Ebû Davud ve

²⁷⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 4: 270.

²⁷⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 4: 267-274.

²⁷⁹ Bakara 2/228.

²⁸⁰ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 508.

Nesâî'deki Fatıma Binti Ebî Hubeyş'ten Hz. Peygamber; *“Kur’û yani âdet, hayız gördüğün günlerde namaz kılmamandır”* buyurmuştur. Hz. Peygamber kendisiyle namaz kılınmayacak olan *“Kurû”* kelimesinden kastedilenin hayız olduğunu açıklamıştır.

Mâliki ve Şâfi mezhebine, Hz. Âişe, Abdullah İbn Ömer, Zeyd b. Sabit, Zühri ve diğerlerine göre; ayette geçen boşanan kadınların iddet, bekleme sürelerini bildiren *“Kurû”* kelimesinden kastedilen anlam tuhur yani iki hayız arasında temiz oldukları üç tuhur süresidir. Buna göre ayet: *“Boşanan kadınlar eşlerinden boşandıktan sonra başka bir evlilik yapmadan kendileri üç tuhur (temizlik) süresi kadar beklerler süre bitince isterlerse evlenebilirler”* anlamına gelmektedir. Onlara göre: *“Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin”*²⁸¹ ayeti ile Hz. Peygamber'den gelen hadislerde talak'ın hayız halinde olmayacağı açıklanmıştır. Boşanma yani talak'ın olacağı iddet hayız değil de ancak tuhur süresi olarak tefsir edilirse, o zaman iddet süresinde talak gerçekleşir. Hz. Peygamber (s.a.s)'den gelen rivayette Hz. Âişe (r.a): *“Siz ‘Kurû’ (kadınların boşandıklarında bekleyeceği iddet) ların ne olduğunu bilir misiniz? diye sordu. Cevaben; O, kurû'lar tuhur yani kadınların temiz oldukları sürelerdir”* demek suretiyle bekleyecekleri iddet süresinin üç tuhur süresi olduğunu açıklamıştır.²⁸²

Seyyid Tantâvî, kendisine “İmam” diye hitap ettiği Menâr sahibi Muhammed Abduh'un görüşünü naklederek şöyle der: Bu konuda “Kur'u” kelimesinin her iki anlamıyla anlatılmak istenen, boşanan kadınların, boşandıkları eşlerinden hamile olmadıklarını bilmeleridir. Hamile olmadıklarının bilgisi üç âdet, hayız süresi beklemekle gerçekleşebildiği gibi üç tuhur, temizlik süresi beklemek ile de gerçekleşmektedir. Bu meselede her iki durum üç hayız (âdet) veya üç tuhur, temizlik halinin dikkate alınmasıyla şeriâtin hikmetine uygunluk arz etmektedir.²⁸³ Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa Allah'ın o kadının rahminde yarattığı çocuğu babasından başkasına nispet edilmesi, hayız veya tuhur yoluyla iddeti uzatmak ve eşlerinden daha uzun süre nafaka almak için kendilerine verilen emaneti gizlemeleri onlara helal olmaz. Rahmindeki çocuğu, baba olan kocasından gizlemesi ise Allah'a yalan söylemektir ve Allah'ın bahsettiği emanete hıyanet etmektir. Allah böylece onlara verilen emri yerine getirmelerini istemektedir. Tantâvî, konu hakkında daha

²⁸¹ Talak 65/1.

²⁸² Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 509.

²⁸³ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 509.

fazla bilgi almak isteyen kimse için, konuyu daha geniş ele alan ilgili fıkıh kitaplarına müracaat edilmesini önermektedir.²⁸⁴

²⁸⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 510.

4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN İLİMLERİNE VE BAZI TEFSİR PROBLEMLERİNE BAKIŞI

Seyyid Tantâvî'ye göre, “Ulûmu'l-Kur'ân” yani Kur'ân İlimleri; Kur'ân'ın anlaşılmasını sağlayan, Kur'ân'ın nuzûlü, sûrelerin mekkî-medenî oluşu, Kurân'ın yazılması, cem'i, tertibi, îcâzı, üslûbu, lafız ve mânâların açıklanması gibi açılardan Kur'ân'ı ilgilendiren ilimlerdir. Kur'ân ilimlerinin kaynağı yine Kur'ân'ı Kerim'in kendisidir.²⁸⁵

Ulûmu'l-Kur'ân tabirinde geçen “Ulûm” kelimesi arapça “ilim” kelimesinin çoğul olup Kur'ân'da bulunan lafız ve terkiplerin bir yönünü öncelemek suretiyle farklı yönlerden açıklamaya çalışan nuzûl bilgisi, icâzu'l Kur'ân bilgisi, kıraat bilgisi, muhkem-müteşâbih bilgisi gibi ilim dallarından her birinin müstakil bir ilim dalı olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Bununla Kur'ân'a çeşitli açılardan hizmet eden birden fazla müstakil ilim dallarından her birinin bir arada toplandığı ilimler kastedilmiştir. Ulûmu'l-Kur'ân kavramı, erken dönem denilebilecek bir dönem olan hicri II. asırda ortaya çıkmıştır.²⁸⁶

Kur'ân'ın indiği ilk andan itibaren Hz. Peygamber (s.a.s), sahabe ve tabiûn'dan gelen rivayetleri derleyen İslâm âlimleri Kur'ân lafızlarının belli yönlerden inceleyen, bir veya daha fazla başlık altında eserler te'lif etmişlerdir. Bu te'lifler tarihî seyri içerisinde belli konuların işlendiği ve Kur'ân'ın ilgi alanına giren tüm ilimleri kapsayan ulûmu'l-Kur'ân kavramını ortaya çıkarmıştır.²⁸⁷

4.1 ESBÂB-I NÜZÛL (AYETLERİN İNİŞ SEBEBİ)

Kur'ân ayetleri insanları cahiliye karanlığından aydınlığına çıkarmak, insanların dünya ve ahiret saadetini kazandırmak, hidayete ve doğruya ulaştırmak için nazil olmuştur. Ayet ve sûrelerin iniş sebebi anlamına gelen “Sebeb-i Nüzûl” ile Hz. Peygamber'e nâzil olan ayetlerin belli bir sebebe bağlı olarak nazil olanlarını sahabeden gelen rivayetlerle konu edinen bir ilimdir. Sebeb-i nüzûl bilgisi ancak olayların iç yüzünü bilen, ayetlerin nerede, ne zaman ve hangi olaylara sebep olarak indiğini bilen, Hz. Peygamber ile beraber bulunan ve başkalarının işitmediklerini işiten

²⁸⁵ Tantâvî, *Mebâhis*, 5.

²⁸⁶ Tantâvî, *Mebâhis*, 6.

²⁸⁷ Tantâvî, *Mebâhis*, 7-10.

sahabeden gelen rivayetler yoluyla bilinir.²⁸⁸

Tantâvî'ye göre, Kur'ân ayetlerini doğru anlamaya çalışan özellikle müfessirlerin lügat ve beyan açıklamalarının yanında ayetlerin hangi sebep, şart ve olaylara istinâden indiğini açıklayan sebab-i nüzûlu ve ayetlerin indiği ortamı bilmesi gerekir.²⁸⁹ Çünkü sebab-i nüzûlün bilinmesi ayet veya ayetlerin doğru anlaşılmasına yardım etmektedir. Yanlış ve hatalı anlamayı engellemektedir.²⁹⁰ Aynı şekilde meşru kılınan hükümlerin hikmetleri nüzûl sebebi bilgisi ile öğrenilir.²⁹¹ Tantâvî, nüzûl sebebini bilmenin önemini “Nüzûlunu beyan etmeden, kıssasına vâkıf olmadan ayetin tefsirini bilmek mümkün değildir” sözleriyle ortaya koymaktadır.²⁹²

Tantâvî, daha önce de belirttiğimiz üzere tefsirinin yöntem ve metodunu ortaya koyduğu mukaddimesinde, sûrelerin mushaf sırasını ve nüzûl sırasını açıklamaktadır. Önce ayetin nerede ve ne zaman nâzil olduğunu, sonra ayet ve sûrelerin nüzûl sebeplerini sahih ve makbul gördüğü rivayetlerle açıklamaya çaba göstermektedir.²⁹³ Ayetin tefsiri bağlamındaki hadisleri, aktarılan eser ve bu eserdeki rivayet senedleri ile birlikte ilk kaynaktan tahrîc etmeye gayret göstermektedir. Bazen rivayetleri Kurtubî, İbn Kesir, Âlûsi gibi müfessirlerin kitaplarından bazen de rivayetleri meçhul bir ifade ile “müfessirler bu ayetin tefsirinde şunu rivayet etti” müfessirlerden sebebi nüzûl rivayetlerini zikretmek suretiyle aktarmaktadır. Bazen nüzûl sebeplerini bildiren birkaç rivayeti beraber zikreder ve rivayetler arasında tercihte bulunmaktadır.

Örnek 1:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا دَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

Enfal Sûresinde: “Sana ganimetleri soruyorlar. Ganimetlerin Allah'ın ve Rasûlüne ait olduğunu söyle. O halde, siz gerçek mü'minler iseniz Allah'a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve resulüne itaat edin” buyrulmaktadır.²⁹⁴

Seyyid Tantâvî'ye göre, Enfal Sûresinin indiği yer, zamanı ve sûrenin indiği ortam ile ilgili şunları söylemektedir. Enfâl Sûresinin tamamı Medine'de nazil olmuştur.²⁹⁵ Sûrenin içerisinde hicret öncesi Mekke'deki müşriklerin durumlarını

²⁸⁸ Tantâvî, *Mebâhis*, 34-35; Cerrahoğlu *Tefsir Usulü*, 115; Demirci, *Tefsir Usulü*, 235.

²⁸⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 6: 15.

²⁹⁰ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 6: 23.

²⁹¹ Tantâvî, *Mebâhis*, 37.

²⁹² Tantâvî, *Mebâhis*, 36.

²⁹³ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 10.

²⁹⁴ Enfal 8/1.

²⁹⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 6: 7.

anlatan birkaç ayetin sûrede olması sûrenin Mekkî olduğu anlamına gelmez. Zira bu ayetler Mekke’li müşrikleri Bedir savaşı ve diğer savaşlarda hezimetlerine sebep olan büyülenme, inatçılık, sapkınlık gibi niteliklerini Hz. Peygamber (s.a.s) ve ashabına hatırlatmak için bu sûrede gelmiştir. Bu görüşü Buhari’nin İbn Abbas’tan “Enfal Sûresi Bedir’de nazil olmuştur” rivayeti de sûrenin Medenî bir sûre olduğunu açıklamaktadır.²⁹⁶

Seyyid Tantâvî, ayetin nüzûl sebebi ile rivayeti özetlemek suretiyle İbn Kesir’den naklederek İmam-ı Ahmed, Ubâde İbn es-Sâmit’den rivayet etti ki o, şöyle anlatıyor: “Hz. Peygamber (s.a.s) ile birlikte yola çıktık. Onunla birlikte Bedir’de (Bedir savaşına katıldım) bulundum. İnsanlar (Müslüman ve müşrik ordularla) karşılaştılar, Allah düşmanları hezimete uğrattı. Bir grup onları hezimete uğratmak ve öldürmek için peşlerinden gitti, bir grup ordugâha kapandı, orda olanları topladı. Bir grup da, düşmanın Allah Rasûlü (s.a.s)’ne ansızın saldırıp bir zarar vermemesi için onun etrafını çevirdi. Gece olupca insanlar bir araya gelip birbirlerine ganimetleri paylaşıyorlardı.

Oradaki ganimetlerin çoğunu toplamış olanlar: “Bunda kimsenin bunda payı yoktur, biz topladık” dediler.

Düşmanı takip için çıkmış olanlar: “Siz ona bizden daha lâyük değilsiniz. Biz, düşmanı ondan uzaklaştırdık ve onları hezimete uğrattık” dediler.

Hz. Peygamber (s.a.s) in etrafını çevirmiş olanlar ise: “Sizler, ona bizden daha müstehâk değilsiniz. Biz, Allah Rasûlü (s.a.s) nün etrafını çevirdik ve düşmanın ona ansızın hücum edip bir zarar vermesinden korkarak bunu engelledik ve bu, bizi (ganimet toplamaktan) alıkoydu, meşgul etti” dediler.

Bunun üzerine Enfal Sûresi; ‘Sana ganimetleri soruyorlar. Ganimetlerin Allah’ın ve Rasûlüne ait olduğunu söyle.....âyeti nazil oldu. Allah Rasûlü (s.a.s) savaş ganimetlerini bu inen ayetlere göre Müslümanlar arasında bölüştürdü.²⁹⁷

Seyyid Tantâvî’ye göre, Bedir savaşında elde edilen ganimetlerin sahabeler arasında paylaşımı ile ilgili çıkan anlaşmazlığı ortadan kaldırmak için bu ayet nâzil olmuştur.²⁹⁸

Örnek 2:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ

²⁹⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 6: 9.

²⁹⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 6: 23-24.

²⁹⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 6: 24.

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ

Bakara Sûresinde “Şüphe yok ki, Allah herhangi bir şeyi, bir sivrisineği, hatta onun da ötesindeki misal vermektan utanıp çekinmez. Bunun karşısında iman edenler onun Allah’tan gelen gerçek olduğunu bilirler, inkar edenler ise “Allah bununla neyi kastediyor?” derler. Allah birçok kimseyi onunla saptırır, birçok kimseyi de onunla doğru yola iletir ancak emrine karşı gelenleri saptırır” buyrulmaktadır.²⁹⁹

Seyyid Tantâvî’ye göre, bir ayet veya ayetlerin açıklanmasına yardımcı olan birden fazla sebebi nüzûl rivayetinin bulunmasında herhangi bir engel yoktur. Ona göre, Hac Sûresinin 73. ayetinde sivrisinek, Ankebût Sûresinin 41. ayetinde örümcek darb-ı meselleri, müşriklerin şaşkınlıkla karşılama, Yahudîlerin gülme ve münâfıkların küçümseme ile verdikleri tepkiye bir cevap olarak Bakara Sûresinin 26. ayeti nazil olmuştur. Vâhidî, İbn Abbas’tan gelen rivayette Hac Sûresi 73. ayeti³⁰⁰ takiben Ankebût Sûresi 41. Ayeti,³⁰¹ nazil olunca müşrikler, değersiz ve küçük gördükleri sinek ve örümceğin kendilerine darb-ı mesel olarak anlatılması ile ilgili olarak “şaşılacak bir durum, ne dersiniz! Hangi şey (değersiz ve küçük bir sinek ve zayıf örümceğin yaptıklarını anlatır) bunu yapar”!? diyerek ileri geri konuşular. Yahudiler de: “Bu Allah’ın kelamına benzemiyor! Allah’tan (indirildiğini) olduğunu nasıl söylüyorlar!?” dediler. Müşriklerin ve Yahudilerin bu sözlerine karşılık Bakara Sûresinin 26. ayeti “Şüphe yok ki, Allah herhangi bir şeyi, bir sivrisineği, hatta onun da ötesindeki misal vermektan utanıp çekinmez”³⁰² ayeti nazil olmuştur.³⁰³

Ona göre, aynı şekilde Suddî’nin rivayetinde zikredildiği üzere münafıkların hallerini anlatan Bakara 17.³⁰⁴ ve 19. ayetler³⁰⁵ darb-ı mesel olarak getirilince münafıklar; “Allah en yüce ve Celil olandır. Bu iki durum ile mi bize darb-ı mesel getiriyor!?” dediler. Bunun üzerine Bakara Sûresi 26. ayeti “Şüphe yok ki, Allah herhangi bir şeyi, bir sivrisineği, hatta onun da ötesindeki misal vermektan utanıp

²⁹⁹ Bakara 2/26.

³⁰⁰ “Ey İnsanlar! Size bir misal verilmekte; dinleyin onu; Allah’tan başka kendisine yalvarıp yakardıklarınız var ya! -Hepsi bunun için bir araya gelseler bile- bir sinek yaratamazlar! Hatta sinek onlardan bir şey kapsa onu dahi kurtaramazlar. İsteyen de aciz, kendinden istenen de.” Hac 22/73.

³⁰¹ “Allah’tan başka Varlıkların korunmasına sığınanların durumu, örümceğin durumuna benzer. Örümcek (ağım) kendine bir yuva yapar ama yuvaların en çürüğü de örümceğin yuvasıdır.” Ankebût 29/41.

³⁰² Bakara 2/26.

³⁰³ Tantâvî, *et-Tefsîru l-Vasît*, 1: 82.

³⁰⁴ “Onların misali bir ateş yakan insan gibidir. Ateş tam etrafını aydınlattığında Allah ışıklarını yok eder ve onları karanlık içinde, hiçbir şey görmez halde bırakır.” Bakara 2/17.

³⁰⁵ “Yahut onlar, karanlıklar içinde gökten boşanan gök gürültülü, şimşekli bir yağmura tutulmuş kimseler gibidirler.” Bakara 2/19.

çekinmez...” nazil olmuştur.³⁰⁶

Müellife göre, Bakara Sûresinin 26 ayeti rivayetlerde zikredildiği üzere sapık müşrikler, Yahudiler ve münafıkların getirilen darb-ı mesel karşısındaki tutum ve yaklaşımlarını reddetmek için nazil olmuştur. Ona göre, bir ayetin nüzûl sebebi hakkında birbirinden farklı rivayet olsa da bir ayetin anlaşılmasına yardımcı olan birden fazla sebebi nüzûl rivayetinin bulunmasında herhangi bir engel, mâni yoktur.³⁰⁷

4.2 MEKKÎ VE MEDENÎ SÛRELERE BAKIŞI

Kur’ân’ı Kerim’in ayet ve sûrelerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olan ilimlere Kur’ân İlimleri denildiği daha önce açıklanmıştı. Sûrelerin Mekkî ve Medenîliği de İslâm bilginleri tarafından Kur’ân ilimleri arasında zikredilmiştir. Zîra Kur’ân’ı Kerim bir defa da değil, yaklaşık yirmi üç yıllık bir zaman diliminde ilk muhataplarına nazil olmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.s), peygamber olarak gönderildikten sonra yaklaşık on üç yıl Mekke’de ve on yıl Medine’de olmak üzere yaklaşık yirmi üç yıl yaşadı. Her iki yerde de vahiy yoluyla Hz. Peygamber’e Kur’ân ayetleri nazil olmuştur. Ayet ve sûrelerin nerede, ne zaman ve hangi olay hakkında indiği esbâb-ı nüzûl rivayetleri ile bilinmektedir. Ancak Kur’ân’ın bütün ayetlerinin belli bir sebebe bağlı olarak indiğini söylemek veya bu ayet şu sebebe istinaden indiğini söylemek zordur. Zira hakkında herhangi bir özel nüzûl sebebi bulunmayan veya bilinmeyen ayet ve sûreler de bulunmaktadır. Burada ayet ve sûrelerin nerede ve hangi ortamda indiğinin bilinmesine katkı sağlayacak mekkî-medenî bilgisi’nin önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü özel nüzûl sebebi bulunmayan veya bilinmeyen ayet ve sûreler özellikleri ve içerdiği konular bakımından Mekke ve Medine toplumlarının karşılaştığı problemlerin, sorunların ve ihtiyaçların karşılanması ve çözümlenmesi birbirinden farklılıklar göstermektedir. Bu durumda ayet ya da sûrelerin daha iyi anlaşılması için Esbâb-ı Nüzûl ile birlikte Mekkî-Medenî bilgisinin de ele alınması daha önemli olmaktadır.³⁰⁸

Seyyid Tantâvî, ayet ve sûrelerin Mekkî ya da Medenî oluşuna önem vermektedir. Bu sebeple sûrelerin tefsirine başlamadan önce sûre hakkında; Sûrenin mushaf sırasını, nüzûl sırasını, ayet sayısını, sûrenin isimlerini zikrettikten sonra sûrenin, Hicreti esas

³⁰⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 82.

³⁰⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 82-83.

³⁰⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 59-60

almak üzere Mekkî/Medenî olduğunu belirtmektedir. Bununla sûrenin hangi zaman diliminde, nerede ve hangi olaylarla ilgili olduğunu açıklamaya çalışmaktadır.

Tantâvî'ye göre, sûrelerin Mekkî-Medenî şeklinde isimlendirilmesi ve tanımı konusunda İslâm bilginleri arasında üç farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Birinci yaklaşıma göre: Ayet başlangıcındaki hitap ve muhataba göre isimlendirme yapılmıştır. Hitap Mekke'lilere ise Mekkî, hitap Medinelilere yapılmışsa Medenî denilmektedir. İkinci yaklaşıma göre ise, vahyin Hz. Peygamber'e indiği zaman ve mekân dikkate alınarak sûreler isimlendirilmiştir. Bu çerçevede Hz. Peygamber (s.a.s)'e Mekke'de nazil olan ayetler mekkî, Medine'de nazil olanlara ise Medenî denilmiştir.

Hicret ölçü alınarak yapılan isimlendirmeye göre ise de, hicretten önce Mekke'de inen ayetler Mekkî, Medine'ye hicret ettikten sonra inen ayet ve sûreler de Medenî diye isimlendirilmiştir.³⁰⁹

Müellif, Tantâvî' de sûrelerin Mekki ve Medenî ayrımında hicret ölçü alınarak yapılan tanımı tercih etmektedir. Ayetlerin Mekkî olması için Mekke dışında nazil olsa bile hicretten önce inmesi yeterlidir. Mekkî sûrelerin içerisinde daha sonra inen Medenî ayetler de olabilir. Ona göre, içerisinde Medine de inen ayetler olmasına rağmen sûrenin çoğunluğunu Mekkî ayetler oluşturuyor ise o sûreye Mekkî sûre denilebilir. Mekki sûrelerin sayısı seksen olup on iki adet sûre de ise Hicret'ten önce inen sûrelerin karakterini taşımakta olup Mekkî sûre özelliklerini içermektedir. Böylece kısmen de Mekkî'dirler.³¹⁰ İsimlendirmelerde hicret etme zamanını dikkate almıştır. Hicret'ten sonra Medine dışında herhangi bir yerde sûre nazil olsa bile hicretten sonra indiği için o sûre Medenî diye isimlendirilir.³¹¹

Tantâvî, sûrelerin Mekkî-Medenî oluşlarını üslup ve içerik yönünden de değerlendirmektedir. Mekkî sûrelerin kendisi kısa olduğu gibi ayetleri de kısadır.³¹² Mekkî sûreler genelde üslup yönüyle Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiğine, Allah'ın varlığına ve birliğine deliller getirir yani inanılacak hususlara, inanç esaslarını, inananların akıbetinin iyi olacağını, yalancılara ve inanmayanların ise akıbetinin kötü

³⁰⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 59-60; Salih Subhi, *Mebahis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn 2007), 167.

³¹⁰ Tantâvî, *el-Mevsûatü'l-İslâmiyyetü'l-Âmme*, (Kahire: Vezâretü'l-Evkâfu'l-Mısıryye, 2003), 1125-1126.

³¹¹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 27; 4: 7; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 59-60; Subhi, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 167.

³¹² Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 15: 65, 245.

olacağını anlatmaktadır.³¹³ Ayrıca müslümanların karşılaştıkları sıkıntı ve zorluklara karşı sabretmeleri tavsiye edilmektedir.³¹⁴ Medenî sûreler ise kendileri uzun olduğu gibi ayetleri de uzun ayetlerden meydana gelmektedir.³¹⁵ Bu sûrelerde ibadet, ukûbat, muamelat, hadd'ler, cezaları kapsayan ameli ve şer'î konular, Müslümanların ehli kitap ile olan münasebetleri, münafık topluluğun varlığı ve sergiledikleri davranışlar, Allah yolunda savaşı fazileti ve Müslümanların topluluk halinde yaşamlarını devam ettirecekleri ilke ve prensiplerden bahsetmektedir.³¹⁶ Ayetlerin indiği yerin bilinmesiyle önce inen ve sonra inen ayetlerin bilgisine ulaşılır. Böylece hangi hükmün mensuh, hangi hükmün nâsîh olduğu öğrenilir. Ayrıca İslâm'ın teşrî tarihi ve geçirdiği aşamaların bilgisi elde edilir.³¹⁷

4.3 NESH'E YAKLAŞIMI

Nesh (نسخ) kelimesi, ortadan kaldırmak, izale etmek, gidermek anlamlarına gelir. Istılahta ise; önceden gelmiş nass'dan sadır olan hitap ile önceki hükmün geçersizliğini, var olan hükmün kaldırılmasına delili olan sonradan gelen hitaptır. Bu hitabın gelmesiyle, önceki hükmün meşruluğunun geçerliliğinin kaldırılmasıdır.³¹⁸

Nesh, İslâm dünyasında ilk dönemlerden beri âlimler arasında tartışılan konulardan birisidir. Günümüzde bu tartışmalar hala güncelliğini korumaktadır. Neshin varlığı, gerçekleşme olasılığı, İslâm'ın hangi temel kaynaklarıyla gerçekleştiği, neshin nerelerde olduğu, şartları, hangi ayetlerde nesh meydana geldiği v.b konular izah edilmeye çalışılmıştır. Nesh'e konu olan ve etrafında tartışmaların yürütüldüğü ayetler; Bakara 106. ve Nahl 101. ayetlerdir.

Seyyid Tantâvî'ye göre nesh, önceden gelmiş nass'dan sadır olan hitap ile önceki hükmün geçersizliğini, var olan hükmün kaldırılmasına delili olan sonradan gelen hitaptır. Bir hüküm meşru kılındıktan sonra yeni başka bir hüküm ortaya koyan nass ile o hükmün nesh edilmesi hem hikmete aykırı değil, hem de akıllara uzak değildir. Ayetin neshi, ayetin hükmünün kaldırılması, metnin baki kalmasıdır. Ayetin unutturulması ise Kur'ân metninden tamamen kaldırılmasıdır.³¹⁹ Allah bir hükmün

³¹³ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 15: 32.

³¹⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 15: 211.

³¹⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 3: 9.

³¹⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 3: 7; Tantâvî, *Mebâhis*, 25.

³¹⁷ Tantâvî, *Mebâhis*, 25-26.

³¹⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 241.

³¹⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 306.

neshine hükmettikten sonra Kur'ân metninden tamamen kaldırması yani ilgili ayetin kalp ve hafızadan tamamen silmesi ve unutturmasıdır.³²⁰ İlk konulan hükmün teklif süresinin sona ermesi sebebiyle unutturulmuş ayetten daha iyisinin veya benzerinin getirilmesi ile önceki ayetin hükmü kaldırılmıştır. Ayrıca hükmü kaldırılmış olan ayetten daha iyisinin veya bir benzerinin yeni hüküm ile getirilmesi maslahata daha uygundur.³²¹

Ona göre, Nesh edilmiş bir ayetin ezberden unutturulması Kur'ân'dan bir şeyi zâyî edilmesi anlamına gelmez, çünkü Kur'ân'ı indiren ve ondan bir şeyin zayı olmasına izin vermeyecek olan Allah (c.c): *“Kesin olarak bilesiniz ki bu kitabı biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da biziz”* buyurmuştur.³²² Ona göre, *“Biz bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz”* ayeti Kur'ân ayetlerinde neshin aklen caiz, bilfiil vaki olduğunu (bulduğunu) ortaya koymaktadır.³²³

Nahl Sûresi 101. ayette: *“Biz bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz zaman –ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- ‘‘Sen sadece uyduruyorsun’’ dediler. Öyle değil fakat onların çoğu bilmezler”* buyrulmaktadır.³²⁴

Müellife göre, ayette geçen “tebdîl” (تبدیل) kelimesi mevcut olanın yerine başka bir hüküm getirmek suretiyle onun hükmünü kaldırmaktır, yani nesh edilmesidir. Bazılarına göre ayette yer alan *“bir ayetin yerine başka bir ayeti”* kelimesinden kastedilen şeyin kevnî ayetler olduğu, bir başkasına göre ise geçmiş peygamberlerin mucizeleri olduğu ileri sürülmüştür. Tantâvî'ye göre, “tebdîl-i ayet” ile Kur'ân ayetinin başka bir ayet ile nesh edilmesi, hükmünün kaldırılmasıdır.³²⁵ Zira Allah (c.c), hükümlerden hangisini değiştireceğini, neyi nesh edeceğini, kullarına en faydalı olanın ne olduğunu, hangi ayetleri inzal edeceğini en iyi bilendir. Nâsîh (yeni hüküm) ve mensûh (eski hüküm)'lerden her biri bir hikmet ve maslahat gereği Allah'ın inzali ile olmaktadır.³²⁶

Seyyid Tantâvî, Kur'ân ayetlerinde neshin aklen caiz, bilfiil vâki olduğunu (bulduğunu) kabul etmekle birlikte nesh konusuna ihtiyatlı yaklaşmaktadır. Ona göre birbirine anlam yönünden zıt gibi görünen iki ayetin arası uzlaştırılma imkânı

³²⁰ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 241.

³²¹ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 242.

³²² Hicr 15/9.

³²³ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 242.

³²⁴ Nahl 16/101.

³²⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 8: 236.

³²⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 8: 237.

olmadığında ancak nesh'e başvurulur ve nesh olma ihtimali göz önünde bulundurulur.³²⁷ Ayetlerin aralarında var gibi gözükten teâruz, tezatlık giderilir ve ayetlerin arası cem' edilir, uzlaştırılırsa o ayette nesh'e başvurulmaz.³²⁸

Örnek 1:

Seyyid Tantâvî'ye göre, İslâm'da ilk nesh olayı kıblenin Mescid-i Aksâ yönünden Mescid-i Haram'a yani Kâbe'ye çevrilmesi, değiştirilmesidir. İlk dönem Mescid-i Aksâ yönüne dönerek namaz kılan Hz. Peygamber ve Müslümanlara bu ayetin nazil olmasıyla artık yüzlerini Mescid-i Haram'a çevirmeleri emredilmektedir.³²⁹

Örnek 2:

Mâide Sûresinde: *“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyeti beğendim”* buyrulmaktadır.³³⁰

Tantâvî'ye göre, Allah (c.c) “sizin için din olarak İslâmiyeti beğendim” ifadesiyle diğer dinlerin geçerliliklerini yitirdiklerini açıklamıştır. Din olarak İslâm dinini seçmesi, ikmal etmesi, yine kendi ilminde din olarak belirli zaman ile sınırlı olan ve bugün geçerliliği olmayan, uygulanmaya elverişli olmayan diğer dinleri İslâm dini ile nesh etmiştir. Bununla birlikte diğer dinlerde neshe ihtimali olmayan hükümler İslâm dini ile sübût bulmuştur. Aynı şekilde Kur'ân nazil olduktan sonra daha önce nazil olan semavi dinlere ait kitapları yani İncil ve Tevrat'ı Kur'ân-ı Kerim nesh etmiştir.³³¹

Örnek 3:

Nisa Sûresinde: *“Kadınlarınızdan çirkin filde bulunanlara karşı dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürüncüye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun”* buyrulmaktadır.³³²

Müfessir Tantâvî, ayeti “bir yol açıncaya kadar” cümlesini “Allah onlara başka bir hüküm getirinceye kadar evlerde tutun” diye tefsir etti. Bu yol ise bekâr kadına Nur Sûresinde “celde” cezasını bildiren ayet ile hüküm sübût bulmuştur.³³³ Evli kadın hakkında ise başka bir hüküm getirilmemiştir. Bu da evli kadın için “recm” hükmünü bildiren hadis-i şerif ile hadd cezasının hüküm olarak getirilmesi ile oldu. Meşru kılınan yeni hükümde o kadınlar için çıkış yolu artık bekâr kadın için celde, evli kadın

³²⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 590.

³²⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 468, 553.

³²⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 304.

³³⁰ Maide 5/3.

³³¹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 4: 40.

³³² Nisa 4/15.

³³³ Nur 24/2.

için ise recm cezası şekilde beyan edilmiştir.³³⁴

Örnek 4:

Bakara Sûresi'nde: "Birinize ölüm yaklaştığında eğer geriye mal bırakıyorsa! anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı" buyrulmaktadır.³³⁵

Seyyid Tantâvî'ye göre, birbirine anlam yönünden zıt gibi görünen iki ayetin arası uzlaştırılma imkânı olmadığına ancak nesh'e başvurulur ve nesh olma ihtimali o zaman göz önünde bulundurulur. İki ayet arası arası uzlaştırılırsa o ayette nesh'e başvurulmaz.

O'na göre, Bakara Sûresinde anne-babaya ve yakın akrabalara vasiyet ile "mirasçıya vasiyet yoktur" (لاوصية لوارث) hadisi şerif arasında tearuz, zıtlık yoktur. Bu sebeple ayet nesh edilmemiştir.

Müellif, ölen kişinin anasına, babasına ve akrabasına vasiyet bırakabilmesini bildiren ayet âlimlerin çoğunluğuna göre miras hükümlerini beyan eden ayetlerden sonra nazil olmuştur. Ayetteki vasiyet hükmü ise "mirasçıya vasiyet yoktur" (لاوصية لوارث) hadisi şerif ile neshedilmiştir. Tantâvî'ye göre ise bu ayet muhkem olup, ayetin hükmü geçerlidir. Bu ayetteki hükümler, mütevatir derecesine ulaşmayan âhâd hadis "mirasçıya vasiyet yoktur" ile nesh edilmemiştir. Böylece köle olma, kâfir olma gibi durumlar sebebiyle miras verilemeyen anne-babaya 1/3'ü geçmeyecek şekilde ölenin mirasından vasiyet yoluyla mal verilebilir.³³⁶

4.4 MÜNASEBETÜ'L-KUR'ÂN'A BAKIŞI

Münasebet sözlükte yakınlık ve benzerlik anlamlarına gelmektedir.³³⁷ Kelime veya cümleler arasındaki benzerliği, irtibat ve insicâmı konu edinen münasebet ilmidir. Münasebetü'l-Kur'ân denildiğinde ayet ve sûreler arasındaki benzerliği, irtibat, uyum ve insicâmı mânâ yönünden ortaya koyan Ku'an ilmi anlaşılır.³³⁸ Râzi'nin de belirttiği gibi, Kur'ân ayetlerindeki inceliklerin çoğu, sûrelerdeki ayetlerin dizilişi ve birbirleriyle olan irtibatlarında gizlidir.³³⁹ Kur'ân-ı Kerim yaklaşık yirmi üç yıl gibi bir zamanda parçalar halinde Hz. Peygamber'e nazil olmuştur. Kur'ân'da birbirinden önce

³³⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 4: 80-81.

³³⁵ Bakara 2/180.

³³⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 377-379.

³³⁷ ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 35.

³³⁸ Demirci, *Tefsir Üsulu*, 211.

³³⁹ Fahrüddin Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 10: 113.

ve sonra inen ayet ve sûreler bulunmaktadır. Birbirini takip eden ayet ve sûrelerde peşisıra anlatılan kıssa ve olaylar arasında mânâ, anlam benzerliği, öncesi ve sonrasıyla irtibat, uyum ve insicam ince bir bakış ile göze çarpmaktadır.³⁴⁰ Bu da Kur'ândaki ayet ve sûreler arasında bir bütünlük olduğunu göstermektedir.

Seyyid Tantâvî, tefsirinde ayet ve sûreler arasında öncesi ve sonrası ile münasebetine yeri geldikçe değinir. Bazen iki ayet veya sûre arasında mânâ yönünden bir veya birden fazla münasebeti kendisi açıklar, bazen de müfessirlerin eserlerinden nakletmek suretiyle bu münasebetleri ortaya koymaya çalışmaktadır.

4.4.1 İki Sûre Arasında Münasebet

Seyyid Tantâvî, birbirini takip eden Fatiha ve Bakara Sûreleri arasında tam bir münasebet ve anlam bütünlüğü bulunmaktadır. Fatiha Sûresi, ulûhiyyet, ubûdiyyet hükümlerini ve sırat-ı müstakim'e (doğru yola) ulaştırma isteğini mücmel yani genel hatları ile ortaya koymaktadır. Bakara Sûresi ise Fatiha Sûresinin ele aldığı maksad, amaç ve hidayet yollarını tafsilatlı bir şekilde açıklamaktadır.³⁴¹

4.4.2 İki Sûre Arasında Birden Fazla Münasebet

Seyyid Tantâvî, Nisâ Sûresi ile kandisinden önce geçen Âl-î İmran Sûresi arasında birkaç yönden münasebet bulunmaktadır.

- Âl-î İmran Sûresinde Allah (c.c): *“Ey iman edenler! Sabredin, karalılıkta yarışın, düşmana karşı hazırlıklı olun (birbirinize dayanıp bağlanın), Allah'a karşı gelmekten sakının ki başarıya ulaşabilesiniz”* buyurmaktadır.³⁴² Âl-î İmran Sûresinin de son ayeti olan bu ayet müminlere takva emri ile sona ermektedir. Aynı şekilde Nisâ Sûresinin ilk ayetinde Allah (c.c): *“Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden de birçok erkek ve kadın üretip yayan rabbinize itaatsizlikten sakının ...”* buyurmaktadır.³⁴³

Ona göre, hem Âl-î İmran Sûresinin son ayeti hem de Nisâ Sûresinin ilk ayeti takva

³⁴⁰ Demirci, *Tefsir Üsulu* 211; Cerrahoğlu, *Tefsir Üsulu* 204; ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 1: 35.

³⁴¹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 27.

³⁴² Âl-î İmran 3/200.

³⁴³ Nisa 4/1.

emri ile bittiği gibi bu sûre takva emri ile başlamıştır.³⁴⁴ Müellif, ayrıca Âl-i İmrân ve Nisa Sûresinde ehl-i kitab'a karşı deliller, münafıkların durumu ve savaş hukuku tafsilatlarıyla yer almıştır. Bunun sebebi iki sûre arasındaki mânâ münasebetidir.³⁴⁵ Meselâ, Âl-i İmrân Sûresinin birçok ayetinde Uhud savaşı tafsilatıyla anlatılmıştır. Nisa Sûresi 88. ayette, “*Size ne oluyor da münafıklar hakkında (Uhud savaşında) ikiye bölünüyorsunuz,*”³⁴⁶ ve 104. ayette “*Düşman topluluğunu takip hususunda gevşeklik göstermeyin. Siz acı çekiyorsanız şüphesiz onlar da sizin çektiğiniz gibi acı çekiyorlar ...*” buyrulmuştur.³⁴⁷ Ayrıca Nisa Sûresinde uhud savaşı mücmel olarak tekrar anlatıldı.³⁴⁸

Tantâvî, bu iki sûre arasında birden fazla münasebet olduğunu, Nisa Sûresine dikkatlice bakıldığında kendisinden önce gelen Âl-i İmrân Sûresindeki birçok ayetin tafsilatlı biçimde Nisa Sûresinde de yer aldığını belirtmiştir.³⁴⁹

4.4.3 İki Ayet Arasında Münasebet

Seyyid Tantâvî, iki sûre arasında birden fazla münasebete değindiği gibi iki ayet arasındaki münâbetleri de ortaya koymaktadır.

Örnek 1:

Bakara Sûresi 158. ayette: “*Safa ile Merve Allah'ın nişanlarındandır; dolayısıyla hac ve umre yaparak Beytullah'ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur ...*” buyrulmaktadır.³⁵⁰

Bakara Sûresi 153-155 ayetlerde ise: “*Ey iman edenler! Sabır ve namazla yardım dileyin. Şüphesiz Allah sabredenlerin yanındadır. Allah yolunda öldürülenler için 'ölüler' demeyiniz. Hayır, onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz...*” buyrulmaktadır.³⁵¹

Seyyid Tantâvî, bu iki ayetin öncesi ve sonrası ile münasebetini Âlûsî'den naklederek ortaya koymaktadır. Allah (c.c), 153 ve 155 ayetlerde cihad, gazve esnasında nefisleri zora sokma, mal ve canın telef olması ve sabırlı olmayı zikrettikten sonra sonra peşinden nefislere ağır gelebilecek, mal ve can telefine sebep olabilecek hac ve umre ibadetinin farz ve nişanelerini, zikretti. Hac ve gazvenin her ikisinde de

³⁴⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 3: 8.

³⁴⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 3: 8.

³⁴⁶ Nisa 4/88.

³⁴⁷ Nisa 4/104.

³⁴⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 3: 8.

³⁴⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 3: 8.

³⁵⁰ Bakara 2/158.

³⁵¹ Bakara 2/153-155.

nefisleri zora sokma, mal ve canların telef olması gibi durumlar sebebiyle iki ayetin arasını aynı şeylerle cem etti.³⁵²

Örnek 2:

İbrahim Sûresi 1. ayette: “*Elif-lâm-râ. Bu rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa; güçlü, övgüye layık olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz kitaptır*” buyrulmaktadır.³⁵³

İbrahim Sûresi 5. ayette ise: “*Musa’yı da ‘Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah’ın günlerini hatırlat’ diye mucizelerimizle göndermiştik. Bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için alınacak ibretler vardır*”³⁵⁴ buyurulmuştur.

Tantâvî, İbrahim Sûresinin 1 ve 5. ayeti arasındaki münasebeti Fahrüddin Râzî’den naklederek açıklamaktadır. Ona göre, İbrahim Sûresinin 1. ayeti, Hz. Peygamber (s.a.s)’in insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarması için Allah tarafından Rasûl olarak gönderilmesiyle peygamberin şahsında ve kavmi üzerinde nimetini kemale erdirildiğini açıklamaktadır. Geçmiş kavimlerin peygamberlerin çağrılarına verdikleri cevapları, eziyet ve işkencelerine karşı sabır ve tahammüllerini anlattı. İbrahim Sûresi 5. ayetinde de Allah (c.c), Hz. Musa ve kavmi ile olan mücadelesini Hz. Peygamberin şahsına teselli olması için burada zikretmiştir.³⁵⁵

4.5 MUHKEM- MÜTEŞÂBİH AYETLERE YAKLAŞIMI

Müteşâbih kelimesi, teşâbüh masdarından türemiş olup “iki şeyden birisi diğerinin benzeri ve misli olan ve çelişki sebebiyle genellikle birçok mânâsı olması sebebi ile mânâsı anlaşılmayan, karıştırılan şeydir.”³⁵⁶

Muhkem lafzı, ihkâm masdarından türemiş olup “bir şeyi sağlam, iyi yaptı, onu bozukluktan engelledi” anlamlarında kullanılır. İstılahta ise; mânâları açık, terkipleri sağlam, akl-ıselim herkesçe mânâları anlaşılan ve karıştırılmayan, neshe ihtimali olmayan, farklı vecihlere göre te’vil ihtimali olan (lafzın mânâyâ delaleti açısından) nass³⁵⁷ ve zâhir³⁵⁸ lafızlardır.³⁵⁹

³⁵² Tantâvî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, 1: 319.

³⁵³ İbrahim 14/1.

³⁵⁴ İbrahim 14/5.

³⁵⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, 7: 515.

³⁵⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, 2: 26-27.

³⁵⁷ “Mânâsına açık bir şekilde delalet eden ve kendisinden çıkarılan bir hüküm sözü asıl sevk sebebini teşkil eden, bununla beraber te’vil ve tahsis ihtimaline açık bulunan lafızdır.” Zekiyyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (Çev. İbrahim Kafi Dönmez), TDV.Yay., Ankara 1990, 314-315.

Muhkem ve müteşâbih kavramlarının ne olduğu ve bunların bilinip-bilinemeyeceği hususunda İslâm âlimleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır. İki kavram da Kur’ân-ı Kerim de Âl-i İmrân Sûresi yedinci ayette geçmektedir. Allah (c.c): “Sana kitabı indiren O’ dur. Onun (Kur’ân) bir kısım ayetleri muhkemdir ki bunlar kitabın esasıdır; diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te’vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Halbuki onun te’vilini ancak Allah bilir; bir de elinde yüksek payeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) Yalnız aklıselim sahipleri düşünüp anlar” buyurmaktadır.³⁶⁰ Bu ayette muhkem ve müteşâbih kavramları beraber zikredilmiştir.

Tantâvî, müteşâbih âyetler anlamı ilk bakışta anlaşılmayan farklı vecihlere göre te’vil ihtimali olan, (lafzın mânâya delaleti açısından kapalılığını) mücmel,³⁶¹ müevvel³⁶² ve müşkil³⁶³ lafızlardır. Kısaca müteşâbihin kaynağı şâri’in kelamdaki muradının gizli olması, bilinmemesidir. Bu gizlilik, lafızda garabetten “Ebbe” kelimesinde olduğu gibi az kullanılmasından, kelimenin birden fazla anlamda müşareketi (sûre başlarında gelen hece harfleri) veya müteşâbihlik sadece mânâdan (cennet nimetleri, cehennem ehline verilecek azap gibi akıl ile idrak edilemeyen anlatımları) kaynaklanmaktadır.³⁶⁴

Muhkem olanlar kitabın esasını teşkil eden açık, anlaşılır olan usûluddin konularını, farzlar, hadd’ler, insanların dünya ve hayatında ihtiyaç duydukları şeyleri, haram ve helâlin beyanını ortaya koyan âyetlerdir. Muhkem âyetler, bir vecih dışında te’vil ihtimali olmayan âyetlerdir.³⁶⁵

³⁵⁸ “Mânâsının anlaşılması için harici bir karineye ihtiyaç duyurmayacak şekilde bu mânâya açık olarak delalet eden, fakat te’vil ve tahsis ihtimaline açık bulunan ve kendisinden çıkarılan hüküm sözün asıl sevk sebebi olmayan lafızdır.” Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 314-315.

³⁵⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru ’l-Vasît*, 2: 26-27.

³⁶⁰ Âl-i İmran 3/7.

³⁶¹ “Sözün sahibi tarafından bir açıklama yapılmadan kendisi ile kastedilen mânânın anlaşılmadığı lafızdır.” Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 329.

³⁶² “Lafzın zahir mânâsında anlaşılmaktan engellenmesi ve bir delile binaen zahir olmayan başka bir mânânın kastedildiğine hükmedilmesidir. Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 320.

³⁶³ “Kendisi ile kastedilen mânânın ancak onu kuşatan karine ve emâreler üzerinde incelemede bulunma ve derinlemesine düşünme yoluyla anlaşılabilirdiği lafızdır.” Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 327.

³⁶⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru ’l-Vasît*, 2: 28-29.

³⁶⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru ’l-Vasît*, 2: 26-27.

4.5.1 Müteşebih'in Kısımları

Seyyid Tantâvi, müteşâbihin tanımı hakkında bunları söyledikten sonra Zürkânî'den nakille müteşâbihleri üç kısma ayırmıştır.

- Mânâsını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği, bilgisini elde edemeyeceği müteşâbihlerdir. Allah'ın zatı, sıfatlarının hakikati, Kıyamet saatinin ne zaman olacağı bilgisi bu çeşit müteşâbihlerdir.
- Kastedilen mânâda kapalılığın mücmel gelmesi sebebiyle anlaşılması için incelemeye, araştırmaya ihtiyaç duyulan, ilimde araştırma yapan insanların bilebileceği, anlayabileceği ayetlerdir. Nisa Sûresinde "*Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın*"³⁶⁶ ayeti mücmel olarak geldiğini ifade eden Tantâvî, bu ayette yetimlere karşı riayet edilemeyecek hususların ne olduğu beyan edilmeden îcâz yoluyla anlatılmıştır. Tantâvî'ye göre, biraz inceleme, araştırmadan sonra ayetin anlamı şöyledir; "Yetimlerle evlendiğinizde yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız başka beğendiğiniz kadınlarla nikâhlanın" mânâsına geldiği kısa bir araştırmadan sonra hemen bilenebilecektir.
- İnsanlardan herkesin değil de âlimlerin tefsir ve te'vilini, mânâsını anladığı müteşâbihlerdir.³⁶⁷

Seyyid Tantâvî'ye göre, Kur'ân'da ifadesini bulduğu üzere Kur'ân ayetlerinin tamamının muhkem, tamamının müteşâbih ve bir kısmının muhkem bir kısmının da müteşâbih olması ifadeleri arasında bir tenakuz, zıtlık yoktur.

- Kur'ân'ın tamamının muhkem olduğunun ifade edildiği Hadîd Sûresinde açıklanmıştır. Allah (c.c): "*Allah tarafından ayetleri Muhkem (sağlam) kılınmış bir kitaptır*" buyurmaktadır.³⁶⁸ Bu ayet ile Kur'ân kendisinde bozukluk ve zıtlık olmaması yönüyle sağlam, muhkem bir kitaptır.

- Kur'ân'ın tamamının müteşâbih olduğu Zümer Sûresinde zikredilmiştir. Allah (c.c): "*Allah, kendi içinde uyumlu (Müteşâbih), gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir*

³⁶⁶ Nisâ 4/3

³⁶⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 2: 29.

³⁶⁸ Hud 11/1

kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi” buyurmaktadır.³⁶⁹ Bu ayette anlatıldığı gibi Kur’ân’ın tamamı belagat, fesahat, i’caz ve hidayet özelliği sebebiyle kendi içinde uyumlu, müteşâbih olmasıdır.

- Kur’ân’ın bir kısmının muhkem bir kısmının da müteşâbih olması ise Â-li İmrân Sûresinde zikredilmiştir. Allah (c.c): “... *O’nun (Kur’ân’ın) bir kısım ayetleri muhkemdir ki bunlar kitabın esasıdır; diğerleri ise müteşâbihtir.....*” buyurmaktadır.³⁷⁰ Ona göre, Kur’ân’ın bir kısmının muhkem olması, mânâları açık, terkipleri sağlam, mânâları herkesçe anlaşılabilir ve karıştırılmayan, nesih ihtimali olmayan, lafzın asıl sevk sebebini teşkil eden, bununla beraber te’vil ve tahsis ihtimaline açık olmasıdır. Kur’ân’ın bir kısmının müteşâbih olması ise anlamı ilk bakışta anlaşılmayan farklı vecihlere göre te’vil ihtimali bulunan, kendisi ile kastedilen mânânın ancak onu kuşatan karine ve emâreler üzerinde incelemede bulunma ve derinlemesine düşünme yoluyla anlaşılabilmesidir.³⁷¹

4.5.2 Müteşâbihlerin Bilinip/Bilinmemesi

Müteşâbihlerin bilinip/bilinmemesi hususunda İslâm âlimleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Tantâvî’ye göre müteşâbihlerin bilinmesi, sadece Allah’ın bileceği ve ilimde râsih olanların bilip anlayabileceği müteşâbihler olmak üzere iki kısımdır.

Ona göre, sadece Allah’ın bilebileceği kıyamet vakti, ruh’un hakikati gibi şeyler konu olduğunda bunların te’vil ve tefsiri Allah’a aittir. Bu durumda ayette “*vemâ ye’lemu te’vilehû illallâh*” lafzında durulduğunda, ilimde râsih olanlar, müteşâbihin anlamını bilemez onlar sadece “*biz onlara iman ettik, hepsi de Rabbimizin katındandır*” derler ve müteşâbih’in bilgisine ise Allah’tan bildirildiği gibi inanırlar. Müellifimiz Tantâvî, Allah’ın sıfatları veya Allah’ın arşı, istiva etmesi gibi sıfatların yer aldığı ayetlerle ilgili müteşâbih’in ne olduğunu tayin eden karine olmadığı gibi zahir mânâsının anlaşılması için açık bir delil yok ise Allah’ın zatına uygun, yaraşır bir şekilde ilimde râsih olanlarca te’vil edilebilir. Bu durumda ayetin “*ver-Râsihûne fî’l-ilm*” kısmında durulmalıdır. Buna göre, müteşâbihi Allah (c.c) bilir, bununla birlikte ilimde râsih olanlar, derinleşenler de bilir. Ona göre, ilimde derinleşenler eşyanın hakikat ve künhüne vâkif olacak kadar bir ilme sahip olmasalar da kendilerine

³⁶⁹ Zümer 39/23.

³⁷⁰ Â-li İmrân 3/7.

³⁷¹ Tantâvî, *et-Tefsîru’l-Vasît*, 2: 27.

yöneltilen ayetteki hitabın ne olduğunu bilip anlayabilirler.³⁷²

4.5.3 Müteşâbih Ayetlerin Kur'ân'da Bulunmasının Hikmeti

Tantâvî'ye göre müteşâbih ayetlerin Kur'ân'da bulunmasının hikmeti imtihan ve sınanmadır. Bu müteşâbihlerin tev'ilini ilimde râsih olanlar bilmeseler bile iman ederek ve acizliklerini itiraf ederek Rablerine boyun eğmektedirler. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve kişisel arzularına göre te'vil etmek için müteşâbihlerin peşine düşerler. İnsanları saptırmak, din konusunda şüpheye düşürmek için batıl, yanlış te'villerde bulunurlar. Müteşâbih ayetlerin Kur'ân'da bulunması yine her şeyi bilmeye güç ve imkânı olmayan zayıf insanoğluna gücünün sınırını göstermesi bakımından Allah'ın kullarına bir rahmetidir.³⁷³

4.6 SEYYİD TANTÂVÎ'NİN HURÛF-U MUKATTAA'YA BAKIŞI

Kur'ân-ı Kerimde bazı sûrelerin başında bir harf veya birkaç harfin birleşmesinden meydana gelen, kesik kesik okunan hece harflerine huruf- mukattaa denir.³⁷⁴ Seyyid Tantâvî, Bakara sûresini tefsir ederken bu harflerin mahiyeti hakkında bilgiler vermiş ve diğer sûrelerde tekrar geldiğinde kısa açıklamalardan sonra ilk geçtiği sûreye atıfta bulunmuştur. Ayrıca bu harfler hakkında daha fazla bilgi öğrenmek isteyenlere Suyûtî'nin el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân, ez-Zerkeşi'nin el-Burhan fi Ulûm'il-Kur'ân ve Âlûsî'nin eserlerine müracat etmesini önermektedir.³⁷⁵

O'na göre, Huruf-u Mukattaa harfleri Kur'ân-ı Kerim'de üç sûre tek harfli, dokuz sûre iki harfli, on üç sûre üç harfli, iki sûre dört harfli ve iki sûre de beş harfli olmak üzere 29 sûre bulunmaktadır.

Seyyid Tantâvî, Kur'ân-ı Kerim'in bazı sûrelerin başında bulunan ve Huruf-u Mukattaa harfleri ile başlayan hece harflerinden neyin kastedildiği, mahiyet ve anlamının bilinip-bilinemeyeceği hususunda âlimlerin görüşlerini iki grupta toplamıştır.

- Bu harflerden kastedilen mânâ bilinmemektedir. Zira bu harfler müteşâbihlerden olup mânâlarını sadece Allah (c.c.) bilmektedir.

- Bu harflerden kastedilen mânâ bilinmektedir. Müteşâbihlerden de değildir.

³⁷² Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 2: 33.

³⁷³ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 2: 33.

³⁷⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 37-39; Demirci, *Tefsir Usûlü* 185; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* 134.

³⁷⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 39.

Ancak bu harflerin bilgisinin ne olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu harfler sûrelerin isimleri olduğu, önceki sûrenin bittiğini ve yeni sûrenin başladığını gösteren fâsıla yani ayıraç olduğu, harflerin bir kısmı Allah'ın isimleri, bir kısmı da Allah'ın sıfatları olduğu, Allah'ın ism-i A'zam'ı olduğu ileri sürülmüştür.

Seyyid Tantâvî'ye göre, belki de doğruya en yakın olan görüş, bu mukataa harfleri Kur'ân'ı Kerim'in i'câz'ına dikkat ve uyarı çekmek gayesiyle bazı sûrelerin başlangıcında gelmesidir. Sanki Allah (c.c); “İşte size!. Kelamınızı oluşturduğunuz cümle ve hece harflerinin aynısından nazm edilmiş olan Kur'ân'ın Allah katından olması, Allah'ın sözü olması hususunda şüpheniz varsa! Haydi onun bir benzerini meydana getirin! Bu iddianızda haklı iseniz! O'nun benzerini meydana getirmek için dilediğinizi yardıma çağırın” demektedir. Allah c.c. bu harflerle müşriklere karşı Kur'ân'ın bir benzerini getirmelerini istemek suretiyle meydan okumaktadır. Arap dilinde fesahat, belâğat ve hikmetli sözler söylemekte zirve olan müşriklerin bir benzerini getirmekten yana acze düşmeleri, getirememeleri sebebiyle Kur'ân onlara karşı tehdîde zirveye çıkmıştır.³⁷⁶

Ona göre, bu görüşün doğruluğuna ise sûrelerdeki mukataa harflerinden hemen sonra gelen ayetler ya sarahaten (açık olarak) veya zımnî Kur'ân-ı Kerim Allah katından indirildiğini, Hz. Peygamber (s.a.s)'in sonsuz mucizesi olduğunu ve Hz. Peygamber (s.a.s)'in davasındaki doğruluğunu anlatmak suretiyle gafilleri uymaktadır.³⁷⁷ Bakara Sûresinde “*Elif, Lâm, Mîm. İşte kitap; onda asla şüphe yoktur. O, günahattan sakınanlara için bir rehberdir*” buyrulmaktadır.³⁷⁸ Bu harflerden sonra kendisinde asla şüphe olmayan Kur'ân'ın günahattan sakınanlar için rehber olacağı vurgulanmıştır. Âli İmran Sûresinde: “*Elif, Lâm, Mîm. Allah O'ndan başka asla ilah yoktur; Hayy ve kayyûmdur. O Sana kitabı, gerçeğin ta kendisi ve daha öncekileri doğrulayıcı olarak indirmiştir; daha önce insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ve İncil'i indirmişti; furkanı da indirdi. Bilinmeli ki Allah ayetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir*” buyrulmaktadır.³⁷⁹ Bu harflerden sonra Hz. Peygamber (s.a.s)'e indirilen Kur'ân'ın gerçeğin kendisi olduğu ve daha önceki kitapları doğrulayıcı olarak indirildiği beyan edilmiştir. Yine Yunus Sûresinde: “*Elif, Lâm, Râ. Bunlar hüküm ve*

³⁷⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 37-39; 7: 12-14.

³⁷⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 37-39; 7: 12-14.

³⁷⁸ Bakara 2/1-2.

³⁷⁹ Âli İmran 3/1-4.

hikmet dolu kitabın âyetleridir. İçlerinden bir kişiye 'İnsanları uyar ve iman edenlerin, Allah katında değerli bir yeri bulunduğunu müjdele!' diye vahiy göndermemiz insanlar için şaşılacak bir şey midir?...' buyurmaktadır.³⁸⁰ Hud Sûresinin başında: *"Elif, Lâm, Râ. Bu hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından ayetleri sağlam kılınmış, sonra da şu şekilde açıklanmış bir kitaptır"* buyrulmaktadır.³⁸¹

Seyyid Tantâvî'ye göre, bazı sûrelerin huruf-u mukattaa ile başlaması Kur'ân ayetlerini dinlemek ve duymak istemeyen, yüz çevirenlerin dikkatlerini bu harfler ile Kur'ân'a çevirmelerine, kulak kabartmalarına ve nihayetinde okunan Kur'ân'ı dinlemeye ve ayetler hakkında düşünmeye sevk etmiştir.³⁸² Ona göre bu harfler mânâsı bilinmeyen müteşâbihlerden değildir. Böyle olması durumunda Arap dilini bilen bir topluma anlamadıkları başka bir dil ile anlamsız bir hitap olur ki bu da Kur'ân hakkında düşünülemez. Aynı şekilde bu harfler bulunduğu sûrenin ismi olduğunda birden fazla sûre aynı isim ile isimlendirilmiş olur ki sûrelerin birbirleri ile karıştırılmasına sebep olur. Sûrelerin her birinin farklı isim ile isimlendirilmesi ise bu karışıklığı ortadan kaldırmaktadır.³⁸³

4.7 KUR'ÂN'DAKİ KISSALAR (KISASU'L-KUR'ÂN)'A BAKIŞI

Kıssa kelimesi sözlükte; ittiba, tabi olma, peşi sıra takip etme anlamlarına gelmektedir. Kıssayı anlatan kişi olayları peyderpey, peşi sıra anlattığı için hikâye'ye de kıssa denilmiştir.³⁸⁴ Allah (c.c), Kur'ân-ı Kerimde geçmiş kavim ve ümmetlerin, peygamberlerin ve şahısların hikâyelerine, kıssalarına yer vermiş, anlatmıştır. Müfessirler kıssaları Kur'ân ilimleri içerisinde kabul etmişler ve ayetlerden murâd olunan mânâ ve anlamları açıklamak gayesiyle kıssalara da ayrı bir önem vermişlerdir.

Seyyid Tantâvî, diğer müfessirler gibi Kur'ânda yer alan kıssalara ayrı bir önem vermiştir. Geçmiş kavimler, ümmetler, münferit şahıslar, peygamberler ve o peygamberlerin kavimleriyle mücadelelerini ele alan "el-Kıssatü Fi'l-Kur'ân" (Kur'ândaki Kıssalar) isimli eserini te'lif etmiştir.³⁸⁵ Ayrıca Allah (c.c)'ın birçok sûrede anlattığı israiloğullarının dinî ve siyasî tarihlerini ele alan "*Benû İsrâîl fi'l-*

³⁸⁰ Yunus 10/1-2.

³⁸¹ Hud 11/1.

³⁸² Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 39.

³⁸³ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 37-39; 7: 12-14.

³⁸⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 7: 317.

³⁸⁵ Tantâvî, *el-Kıssatü Fi'l-Kur'ân*.

Kur'âni ve's-Sünneti" (Kur'ân ve Sünnette İsrailoğulları) isimli eseri kaleme almıştır.³⁸⁶

Seyyid Tantâvî, Kur'ân-ı Kerim tek anlatım biçimine bağlı kalmamış kendi bünyesinde farklı anlatım usullerine başvurmak suretiyle okuyucuya en güzel anlatımları sunmuştur. Yusuf Sûresinde de açıklandığı üzere; *"Ey Yüce Rasûl, sana en güzel anlatımla, açıklama yollarının en güzeliyle, kendisinden önce getirildiği maksadı en iyi gerçekleştirecek şekilde sana kıssaları anlatıyoruz"*³⁸⁷Kur'ân kıssaları, en doğru haberleri, en belîğ üslûpları, hikmetleri, ibretleri, öğütleri içinde barındırması sebebiyle en güzel anlatımlara sahiptir.³⁸⁸ Müellife göre, herhangi bir ilim dalında konu tek bir usul ile uzunca anlatımlar sonucunda kişide bıkkınlık meydana gelmektedir. Ancak anlatım sanatlarından bir diğerine geçilerek çeşitlilik sağlanarak anlatılırsa kişinin gönlü açılır, kalbi ferahlar, yeniden kendisinde okuma istek ve arzusu oluşmaktadır. İşte Kur'ân'daki kıssalar üslup bakımından anlatım sanatlarından bir diğerine geçmek suretiyle anlatımda çeşitlilik ortaya koymuştur.³⁸⁹

Ona göre, Kur'ân-ı Kerim kıssaları sûrelerin indiği dönemlere göre farklılık arz etmektedir. Kıssalar mekkî sûrelerde daha fazla bulunmaktadır. Bu sûrelerde geçen kıssalarda Allah'ın varlığı ve birliğine ait deliller, Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiği, Hz. Peygamber (s.a.s)'in peygamberliğinin doğruluğuna şahitliği ve ahiret hayatının gerçekliliği anlatılmaktadırlar. Medenî sûrelerde geçen kıssalarda ise kalplerine kalplerine İslâm inancı yerleşmiş Müslümanlara şer'î amelî hükümleri açıklamakta, olayların sosyal, dinî ve hukukî boyutları anlatılmaktadır.³⁹⁰

Seyyid Tantâvî, tefsirinde kıssaları anlatırken, kıssalarla ilgili gelen rivayet ve tarihi bilgilerin doğruluğu hususunda titiz davranmakta, güvenilirliğine önem vermekte ve ayetin tefsirine yarayacak kısmından fazlası malumatlara karşı ihtiyatlı yaklaşmaktadır. Yani, Kur'ân indiği muhatap kitlenin durumuna göre kendine has üslûbuyla muhataplara ihtiyaç miktarınca ve makamın gerektirdiği niteliklerle olayları kısaca anlatmaktadır.³⁹¹

Seyyid Tantâvî, Kur'ân kıssalarında temel hedef olayların nerede, ne zaman gerçekleştiği ile ilgili tarihi bilgiler ve tarihî olayların kronolojik bir düzen içinde

³⁸⁶ Tantâvî, *Benû İsrâîl fi'l-Kur'âni ve's-Sünneti*, Kahire: Daru's-Şurûk, 1997.

³⁸⁷ Yusuf 12/3

³⁸⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 7: 316.

³⁸⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 7: 102.

³⁹⁰ Tant'âvî, *el-Kıssatü Fi'l-Kur'ân*, 1: 4.

³⁹¹ Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 6: 34; 1: 564.

sunulması değildir.³⁹² Asıl amaç ve temel hedef anlatılanlardan ibret, öğüt, nasihat alınması ve dersler çıkarılmasıdır. Yine kıssaların sahip olduğu değişik üsluplar ve diyaloglar vasıtasıyla ahlaklı, erdemli, vicdanlı bir toplum oluşturulmasıdır.³⁹³ Ayrıca Kur’ânda kıssa ve olaylarda ana karakter dışındaki kişi ve şahıslara anlatımda yer verilmemesi noksanlık değildir.³⁹⁴

Örnek 1:

Yusuf Sûresi, 7. ayette; “*Gerçekten, Yusuf ile kardeşlerinin kıssalarında, sorup ilgilenenlerin alacakları nice ibretler vardır*” buyrulmaktadır.³⁹⁵

Tantâviye göre, Yusuf (a.s)’un kardeşleriyle olan kıssasında Allah’ın kudretinin büyüklüğünü, hikmetine açık delileri, alınacak öğüt ve ibretleri, sabırlı ve iyi niyetli kimselerin akıbetinin iyi olacağını ve yardım edileceğini anlatmaktadır. Müellif, hased eden ve azgınlık yapan kimse için ise şer ve yalnızlık olacağını, bunlardan ibret alınması ve dersler çıkarılması gerektiğini vurgulamaktadır.³⁹⁶

Örnek 2:

Allah (c.c); “*Onlara malum şehir halkını (Karye Ashabı’nı) örnek göster. Oraya elçiler gelmişti*” buyurmaktadır.³⁹⁷

Bu ayetin tefsirinde geçen malum şehir halkının (Karye Ashabı) yaşadığı şehir Antakya olup/olmaması hususunda müfessirler birçok görüşler ileri sürmüşlerdir. Seyyid Tantâvî, bu kıssada malum şehir halkının kimler olduğu, hangi şehirde yaşadıklarını Kur’ân bize açıklamamaktadır. Zira bu ve diğer kıssalarda asıl hedef şehir halkının gelen elçileri yalanlamaları ve onlara karşı yanlış tutum ve davranışlarda bulunmaları sebebiyle böyle mukabelde bulunmama hususunda bu hallerinden ibret, nasihat alınması ve dersler çıkarılmasıdır.³⁹⁸

Aynı şekilde Yasin Sûresinin 20. ayetinde : “*O sırada şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi, şöyle dedi: ‘Ey kavmim! Bu elçilere uyun, onlar doğru yoldadır*” buyrulmaktadır.³⁹⁹

Seyyid Tantâvî’ye göre, Kur’ân’da ashab-ı karye kıssasının anlatılmasında temel hedef inananların ibret ve öğüt almalarıdır. Zira Kur’ân-ı Kerim ashab-ı karye’nin

³⁹² Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 6: 33.

³⁹³ Tantâvî, *el-Kıssatü Fi ‘l-Kur’ân*, 1: 4.

³⁹⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 1: 596.

³⁹⁵ Yusuf 12/7.

³⁹⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 7: 322.

³⁹⁷ Yasin 36/13

³⁹⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 12: 19.

³⁹⁹ Yasin 36/20.

kimler olduğu, hangi şehirde yaşadıkları ve yine onları kendilerine gelen elçilere uymaları hususunda ikaz için gelen adamın kim olduğu, ne iş yaptığı, mesleğinin ne olduğu ile ilgili bilgi vermemektedir. Ayetlerde açıklandığı üzere şehrin öbür ucundan koşarak gelen adam şehir halkından olup, akl-ı selim, inançlı ve dirayetli birisidir.⁴⁰⁰ Şehire gelen elçilere halkının eziyet, sıkıntı verecekleri düşüncesini, endişesini taşıyan ve halkına elçilerin doğru yolda olduklarını anlatan ve onlara elçilere uymalarını isteyen bir şahıstır.⁴⁰¹ Ona göre, kıssadaki amaca hizmet etmediği için elçilere uymaya çağıran şahsın kim olduğu, ne iş yaptığı, mesleğinin ne olduğunu, yaşadıkları belde'nin Antakya veya başka bir yer olduğu bilgisini Kur'ân-ı Kerim zikretmemiş, sahih hadislerde de böyle bir rivayet yer almamıştır.

Örnek 3:

Tâhâ Sûresinde: *Firavun onlara (Hz. Musa ve Hz. Harun'a): "Sizin rabbiniz de kimmiş? ey Musa! dedi"* buyrulmaktadır.⁴⁰²

Seyyid Tantâvî, Kur'ân kıssaları olayların cüz ve teferruatlarına değil öz ve cevherine önem vermektedir.⁴⁰³ Sûrenin bir önceki ayetlerinde Allah (c.c), Hz. Musa ve kardeşi Harun'a mucizelerle haddi, sınırı aşan Firavun'un yanına gitmelerini emretmektedir. Hz. Musa ve kardeşi Harun biraz korku ve endişe ile Firavun'un yanına gittiler. Ayette: *"Sizin rabbiniz de kimmiş? ey Musa! dedi. Musa: "Bizim rabbimiz her şeye özüyle ve biçimiyle varlık veren, sonra da işin yolunu yordamını gösterendir"* diye cevap vermeleri anlatılmaktadır.⁴⁰⁴ Kur'ân-ı Kerim, Hz. Musa ve kardeşi Harun'un Allah (c.c)'dan aldıkları emir üzerine Firavun'u hakka çağırmak için gittiklerinde; Firavun'un yanına nasıl, ne zaman, ne şekilde gittiklerini ve ulaştıklarını anlatmadı. Zira Kur'ân olayların cüz ve teferruatlarına değil öz ve cevherine önem verir.⁴⁰⁵

Örnek 4:

Yusuf (a.s)'un kardeşleri tarafından kuyuya atılmasını anlatan ayetlerde Yusuf Sûresinde: *"Derken kardeşleri onu alıp götürünce ve onu kuyunun dibine bırakma konusunda görüş birliğine varınca! Biz de Yusuf'a şöyle vahyettik; "Zamanı gelecek, onların hiç hatırlarına gelmediği ve seni hiç tanımadıkları bir sırada, kendilerine*

⁴⁰⁰ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 12: 22-23.

⁴⁰¹ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 12: 19.

⁴⁰² Taha 20/49-50.

⁴⁰³ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 9: 112.

⁴⁰⁴ Taha 20/49-50.

⁴⁰⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 9: 112.

yaptıkları bu işi hatırlatacaksın” buyrulmaktadır.⁴⁰⁶

Seyyid Tantâvî, Yusuf (a.s)’un kuyuya atılması ile ilgili gelen rivayetler sağlam sened ile ulaşımadıkları için itibar etmemektedir. Âlûsî’den naklederek aktardığı rivayetlerde Yusuf (a.s)’un kuyuya nasıl atıldığı, kuyuya atarken kardeşlerinin ona söyledikleri ve onun kardeşlerine söyledikleri ile ilgili birçok rivayet vardır. Tantâvî’ye göre, Yusuf (a.s)’un kuyuya atıldığında zarar görmesin diye kuyudaki sert kayanın yumuşadığına varıncaya kadar anlatılan ve kardeşleriyle konuşmasını anlatan rivayetler sağlam, güvenilir bir sened ile gelmediği gibi zayıf rivayetlerdir.⁴⁰⁷

4.8 SEYYİD TANTÂVÎ’NİN KUR’ÂNDAKİ TEKRARLARA BAKIŞI

Kur’ân-ı Kerim ayetlerine dikkatlice bakıldığında birçok yerde ayet ya aynı lafız ile ya da lafızda bazı değişikliklerle kelime veya ayet tekrarlarla geldiği görülür. Aynı şekilde Allah’ın sıfatları, peygamberler ve geçmiş kavimlerin kıssaları, ahiret hayatını anlatan ayetlerde anlam tekrarları olduğu görülmektedir. Arapların belâgat ve fesâhat yollarından birisi kabul ettiği ve Arap dilinde bilinen bir üslup olması sebebiyle yaygın olarak kullanılan tekrarların Kur’ân’da yer almasının bir hikmeti ve sebebi vardır.⁴⁰⁸

Seyyid Tantâvî’ye göre, Kur’ân-ı Kerim’in değişik yerlerinde muhatapları uyanık tutmak, emir ve yasakların hikmet ve önemini bildirmek, uyarmak, nasihatte bulunmak, şükürün gereğini hatırlatmak, doğru yolda sebat etmelerini vurgulamak, ibret ve öğüt almalarını sağlamak için bir yerde gelen ayetler başka bir yerde tekrar edilmektedir. Aynı şekilde farklı sûrelerde tekrar anlatılan haberler, peygamber kıssalarından ibret alınması, dersler çıkarılması, olaylara karşı her zaman zihinlerin canlı tutulması, hatırdan çıkarılmaması ve kalplere yerleşmesi için başka bir sûrede tekrar anlatılmaktadır.⁴⁰⁹

Örnek 1:

Kamer Sûresinde dört defa tekrar edilen ayette Allah (c.c): “*Tadın bakalım azabımı ve uyardığım sonuçları. Andolsun ki! Kur’ân’ı düşünülün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mu?*” buyurmaktadır.⁴¹⁰

Seyyid Tantâvî’nin Kur’ân’daki tekrarlar hakkındaki düşüncesi Kamer Sûresinin tefsirinde Zemahşerî’ye atıfta bulunduğu satırlarda görülmektedir. Kamer Sûresinde

⁴⁰⁶ Yusuf 12/15.

⁴⁰⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru l-Vasît*, 7: 328.

⁴⁰⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulu*, 173.

⁴⁰⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru l-Vasît*, 1: 115.

⁴¹⁰ Kamer 54/16-18, 30-32, 21-22, 39-40.

dört defa tekrar edilen ayette soru edatı “keyfe” tezekkür, ibret, öğüt ve abartı için gelmiştir. Müellife göre, Kur’ânda bir yerde gelen ayetin başka bir yerde tekrar edilmesinin faydası muhatapların ayeti her işittiklerinde sanki ilk defa duyuyormuş gibi uyanık ve dikkatli olmalarını sağlamaktadır. Aynı şekilde geçmiş kavimlerin haberlerini bir başka yerdeki ayette duyduklarında muhatapların tekrar ibret ve öğüt almalarını sağlamaktır. Zira baston ve kırbaça bir şeye vurulduğunda çıkardığı gürültü, şakırdı sesine kulak kesilmeleri gibi muhataplar gaflete düşmesin, yanılığ onlara galebe çalmasın diye muhatapları uyanık tutmak amacıyla tekrarlara yer verilmiştir. İşte tekrarın hükmü budur. Rahmân Sûresinde “*Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz*”⁴¹¹ ayeti her bir nimetin zikrinden sonra 31 defa tekrarın faydası ne ise Murselât Sûresinde “*Hakkı yalanlayanların o gün vay haline*”⁴¹² ayeti her bir delil ve hüccet zikredildikten sonra sûrede 10 defa tekrar edilmesinin faydası, hükmü aynıdır. Aynı şekilde farklı sûrelerde tekrarlanan haberler ve peygamber kıssalarından alınacak ibret ve çıkarılacak derslerin kalplere yerleşmesi, hatırda tutulması ve zihinlerde daima canlı kalması için başka bir sûrede tekrar anlatılmasının faydası da, hükmü de aynıdır.⁴¹³

Örnek 2:

Bakara Sûresinde; “*Ey İsrailoğulları! Geçmişte size verdiğim nimetleri ve sizi cümle âleme üstün kıldığımı hatırlayın. Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez, hiç kimsenin yerine başkası kabul edilmez, kimseye şefaak fayda vermez, onlara asla yardım da yapamaz*” buyrulmaktadır.⁴¹⁴

Seyyid Tantâvî’ye göre, Bakara Sûresi 47-48 ve 122-123. ayetlerde kelimelerin yer değiştirmesi şeklinde aynı anlamdaki ayet iki defa tekrar edilmek suretiyle zikredilmiştir. Ona göre, Bakara ve diğer sûrelerde de anlatıldığı üzere Allah (c.c) İsrailoğullarına kendi katından birçok nimet vermesine rağmen İsrailoğulları her defasında da bu nimetlere şükür yerine nankörlük ile mukabelede bulunmuşlardır. Onlara verilen bu nimetlerin değerini bilmeleri, önemini kavramaları, zâyî etmemeleri ve ahiret hayatında karşılaşılabilecekleri şeyleri bildirmek, uyarmak, onlara nasihatte bulunmak, hatırlatmak amacıyla ayet sûrenin başka yerinde tekrarı ile gelmiştir.⁴¹⁵

⁴¹¹ Rahmân 55/13-77.

⁴¹² Murselât 77/15-47.

⁴¹³ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 14: 116.

⁴¹⁴ Bakara 2/122-123.

⁴¹⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 264.

4.9 KUR'ÂN'DA DARB-I MESEL'LERİ DEĞERLENDİRMESİ

Kur'ân-ı Kerimde yer alan anlatım biçimlerinden birisi olan Darb-ı Mesel'ler de Kur'ân ilimleri içerisinde mütala edilmektedir. “Mesel” sözlükte benzer, benzeyen anlamında olup, çoğulu emsal'dir. Kur'ân-ı Kerim'de müfredi “mesel” ve çoğulu “Emsal” kelimeleri aynı anlamda kullanılmıştır. İki kelimededen oluşan Darb-ı mesel lafzındaki “Darb” ise vurmaktır. Zira getirilen örnek dinleyen kişide duyduğu şey karşısında şiddetli tesir bıraktığı için darb, vurmaktır anlamında kullanılmıştır. Darb-ı mesel ise; “bir konuyu, düşünceyi ya da şaşılacak bir durumu anlatmak için getirilen edebî, veciz, özlü sözlerdir.”⁴¹⁶ Kur'ân ıstılahında darb-ı mesel ise sonradan gelen önemli bir olay, hal, şaşırtıcı ve ilginç karşılanan bir olayın yani mevcut durumun daha önce gerçekleşmiş bir duruma benzetilmek suretiyle anlatılmasıdır.⁴¹⁷

Tantâvî'ye göre Kur'ân'da darb-ı mesellere irşad, tenbih, tavzih,⁴¹⁸ teşvik, ibret,⁴¹⁹ vaaz, tezkîr⁴²⁰ amacıyla yer verilmiştir. Darb-ı mesel; gizli olanı açık olana, görünürde olmayanı görünürde olana benzetmek suretiyle istenilen sonuca ulaşmak için ondaki mânâyı açığa çıkarmak ve kapalılığı kaldırmaktır.⁴²¹ O halde darb-ı mesel, bir şeyin gerçekliğiyle kavranılmasında kapalı kalan yönlerini insanlara dolaylı yollarla anlatma şeklidir.⁴²² Darb-ı meseller hem akla hem de duylara aynı anda hitap etmektedir. Uzak hakikatleri yakına getirmek, akıl dünyasında olan bir şeyin kapalı yönlerini his dünyasına yaklaştırmak, görünürde olmayan şeyi göz önüne (soyut olanı somut hale) getirmek suretiyle anlatılan şey muhatapların zihninde daha kalıcı, kalbinde daha tesirli olmaktadır. Bu sayede nefislerin sağlam hakikatlere daha kolay ulaşması sağlanmaktadır.⁴²³ Yani anlaşılmaya ihtiyaç duyulan kapalı anlamları, müphem lafızları anlaşılır hale getirmektedir. Mücmel olan (öz ve kısa) ifadeleri yani mücmel durumları tafsilatlarıyla açıklamaktadır.

Örnek 1:

Hac Sûresinde: “*Ey İnsanlar! Size bir misal verilmekte; dinleyin onu; Allah'tan başka kendisine yalvarıp yakardıklarınız var ya! -Hepsi bunun için bir araya gelseler*

⁴¹⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 83.

⁴¹⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 64.

⁴¹⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 11: 41.

⁴¹⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 12: 217.

⁴²⁰ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 5: 293.

⁴²¹ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 84.

⁴²² Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 84.

⁴²³ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 1: 64.

bile- bir sinek yaratamazlar! Hatta sinek onlardan bir şey kapsa onu dahi kurtaramazlar. İsteyen de aciz, kendinden istenen de"⁴²⁴buyrulmaktadır.

Seyyid Tantâvî'ye göre, bu ayette Allah (c.c), kendisinden başkasına ibadet edenlerin şaşılacak kıssasını, garip ve acaib durumlarını insanlara bütün gerçekliğiyle açıklamıştır. Yani Ey Müşrikler! Yalvarıp yakardığımız batıl ilahların hepsi bir sineği yaratma işinde bir araya gelseler bile acizliklerinden bir sinek dahi yaratamazlar. Bu da batıl olan ilahların hangi durumda olursa olsun yaratma hususunda aciz olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca sinek onlardan herhangi bir şey kapsa onu dahi sinekten kurtarmaya güç yetiremeyeceklerini ifade eden müellif, Allah'ın yarattıklarının en zayıf ve en küçüğüne karşı hem kendileri hem de Allah dışında yalvardıkları batıl ilahları acze düşmüştür.⁴²⁵

Örnek 2:

Tahrîm Sûresinde: *“Allah inkar edenlere Nuh’un karısı ile Lut’un karısını misal vermektedir. Onlar kullarımızdan iki erdemli kişinin nikâhı altındaydılar ama kocalarının davasına hıyanet ettiler. Dolayısıyla kocaları da Allah’tan gelen cezaya karşı onları koruyamadı ve kendilerine ;“Haydi diğer girenlerle birlikte girin bakalım ateşe”! denildi”* buyrulmaktadır.⁴²⁶

Seyyid Tantâvî'ye göre, ayeti Allah (c.c), kâfirlere Hz. Nuh ve Hz. Lut peygamberin hanımlarından ibret alsınlar diye darb-ı mesel olarak getirmiştir. Bu ayette Allah (c.c) iki önemli şahsiyet Hz. Nuh ve Hz. Lut (a.s) peygamberin nikâhı altında olmalarına rağmen, peygamber kocalarının davalarına hıyanet eden hanımlarını taptıkları putların kendilerine şefaâat edeceklerine inanan kâfirlere ibret almaları ve yanlış inanışlarını söküp atmak gayesiyle darb-ı mesel yani benzer örneğini getirdi. Ona göre, kocaları peygamber olan hanımlarının başına gelecek azabı peygamber kocaları uzaklaştıramaktadır. Öyle ise sizin şefâat edeceğine inarak taptığınız batıl ilahlar sizden azabı hiçbir şekilde uzaklaştıramayak, şefâat de edemeyecektir.⁴²⁷

4.10 FEDÂİLUL-KUR’ÂN’A YAKLAŞIMI

Fedâilu'l-Kur’ân cümlesinde yer alan Fedâil lafzı, Fadîlet (فضيلة) kelimesinin çoğulu olup sözlükte bir şeyi geçmek, üstün olmak, üstün tutmak, öncelik vermek

⁴²⁴ Hac 22/73

⁴²⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 9: 343-344.

⁴²⁶ Tahrîm 66/10.

⁴²⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru 'l-Vasît*, 14: 482-483.

anlamlarına gelir.⁴²⁸ Bununla Kur'ân'ın üstünlüğü ve fazileti kastedilmektedir. Tefsir kitaplarında Hz. Peygamberden gelen rivayetlerle Kur'ân'ı Kerim'in bütünü veya sûre ve ayetlerin fazilet ve üstünlüklerini hakkında hadis rivayetlerine yer verildiği gibi Kur'ân öğrenen, okuyan, öğreten, dinleyen, ezberleyenlere verilecek sevaplarla ilgili hadis rivayetlerine de yer verilmiştir.⁴²⁹ Fedâilu'l-Kur'ân başlığı altında değerlendirilebilecek hadislerin biraraya getirilmesiyle hadis kitaplarında bu isim ile müstakil başlıklar oluşturulmuştur.

Buna göre, "Kur'ân-ı Kerîm'in üstünlüklerini, onun tamamını veya bazı sûre ya da âyetlerini öğrenip okuyan, öğreten, dinleyen, ezberleyenlerle hükümlerine göre amel edenlerin kazanacağı sevapları, bazı sûre yahut âyetlerinin şifalı oluşuna dair âyet ve hadislerde verilen bilgileri ifade eden ilime fedâilü'l-Kur'ân denilir. Bu bazı kitaplarda "Sevâbü'l-Kur'ân" veya "Menâfiu'l-Kur'ân" gibi isimlendirmeler kullanılsa da fedâilul-Kur'ân ile aynı mahiyet ve içeriği taşımaktadır. Bu eserlerde Kur'ân'ın okunduğunda okuyana sevap kazandıracağı veya şifa vereceği telkiniyle okunmasını teşvik etmek için fedâilul-Kur'ân ile ilgili rivayetlere yer verildiği anlaşılmaktadır.⁴³⁰

Müfessir Şirbînî (ö.997/1569)'ye göre, Kur'ân-ı Kerim'deki sûre ve ayetlerin faziletleri, okunduğunda sevap kazandıracağı veya şifa vereceğini anlatan hadislerin içerisinde sahih, sağlam senet ile gelen rivayetler bulunmaktadır. Ancak bu konudaki hadislerin çoğu ya zayıf ya da uydurmadır. Hadislerin senetleri de sağlam değildir.⁴³¹

Tantâvî, sûre hakkında kısa bilgiler verdiği mukaddimede hem Kur'ân'ı Kerim'in bütünü hakkında ya da içerisinde yer alan sûreler veya bazı ayetlerin fazilet ve üstünlüklerini anlatan rivayetlere hem de okunduğunda okuyana sevap kazandıracağı ile ilgili Hz. Peygamberden gelen rivayetlere yer vermiştir.⁴³² Tantâvî, bu rivayetlerin zayıf veya uydurma olmalarına ise hiç değinmemiştir. Müellif, ayetleri açıklama bağlamında naklettiği bu rivayetleri kaynak hadis kitaplarından naklettiği gibi, bazen de tefsir kitaplarından aktarmaktadır. Ancak bu rivayetlerin sahih, zayıf veya uydurma olduğuna hiç değinmeden tefsirinde yer vermiştir. Müellif, başvurduğu bu hadisleri bazen kaynak göstererek bazende kaynak göstermeden nakletmiştir.

⁴²⁸ Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 665.

⁴²⁹ Mehmet Sofuoğlu, *Tefsire Giriş*, (İstanbul: Çağrı Yay., 1981), 180; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 201.

⁴³⁰ Aydemir Abdullah "Fedâilü'l-Kur'ân," *DİA*, c. 12 (İstanbul: TDV Yay., 1995), 533.

⁴³¹ Demirci, *Tefsir Usulü*, 217.

⁴³² Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît*, 1: 5-10.

Örnek: 1

عن ابن عباس قال النبي صلي الله عليه وسلم: لكل شيء لبابا و لباب القرآن الحميم أو قال الحواميم

İbn Abbas'tan gelen rivayette Hz. Peygamber (s.a.s): “*Her şeyin bir özü vardır. Kur’ân’ın özü de Hâ-Mîm (Gâfir Sûresi) ya da Kur’ân’ın özü ‘Hâ-Mîm’lerdir*” buyurmaktadır.⁴³³

عن ابن مسعود انه قال قال النبي صلي الله عليه وسلم: الحم ديباج القرآن

İbn Mes’ud’dan gelen rivayette Hz. Peygamber (s.a.s): *Hâ-Mîm (Gâfir Sûresi) Kur’ân’ın süsü, özü’dür* buyurmaktadır. Seyyid Tantâvî, İbn Abbas ve İbn Mes’ud’dan rivayet edilen hadislerde zikredildiği gibi mukattaa harfi Hâ-Mîm ile başlayan Gâfir ve diğer sûreler Kur’ân’ın özü ve süsüdür.⁴³⁴

Müellif, bu sûreler yanında Fatiha Sûresi,⁴³⁵ Nisa Sûresi,⁴³⁶ Hûd Sûresi,⁴³⁷ Yasin Sûresi,⁴³⁸ Mülk sûresi,⁴³⁹ Fussilet Sûresi,⁴⁴⁰ Tekvir Sûresi,⁴⁴¹ Âlâ Sûresi,⁴⁴² İhlas,⁴⁴³ İhlas-Muavizeteyn (Felak ve Nâs)⁴⁴⁴ Sûreleri gibi Bakara Sûresi 255. ayetinde yer alan Ayet el-Kürsî’nin fazilet ve üstünlüklerinden bahseden rivayetlere tefsirinde yer vermiştir.⁴⁴⁵

Seyyid Tantâvî, ayetleri açıklarken Hz. Peygamber (s.a.s)’den gelen rivayetlerle Kur’ân-ı Kerîm âyetlerini öğrenme, okuma, öğretme, dinleme ve ezberlemenin fazilet ve sevabını ifade eden hadislere tefsirinde yer vermiştir.

Örnek 1:

روي البخاري عن عثمان بن عفان عن النبي صلي الله عليه وسلم قال: خيركم من تعلم القرآن وعلمه

Buhârî, Osman b. Affân (r.a)’dan rivayet ettiği üzere Hz. Peygamber (s.a.s): “*Sizin en hayırlınız Kuran’ı öğrenen ve öğretenidir*” buyurmuştur.⁴⁴⁶

Seyyid Tantâvî’ye göre, hadiste de belirtildiği üzere insanların en hayırlısı Kur’ân’ı Kerim öğrenen ve öğretenidir. Kur’ân’ı Kerim bütünü hakkında fazilet ve üstünlüğünü ifade eden rivayeti Buhârî’den nakletmiştir.

⁴³³ Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 12: 256.

⁴³⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 12: 256.

⁴³⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 1: 13.

⁴³⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 3: 9.

⁴³⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 7: 147.

⁴³⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 12: 256.

⁴³⁹ Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 15: 5.

⁴⁴⁰ Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 15: 231.

⁴⁴¹ Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 15: 295.

⁴⁴² Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 15: 359.

⁴⁴³ Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 15: 539.

⁴⁴⁴ Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 15: 550-551.

⁴⁴⁵ Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 1: 583.

⁴⁴⁶ Tantâvî, *et-Tefsîru ‘l-Vasît*, 1: 7.

Örnek 2:

روي مسلم عن عائشة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الماهر بالقرآن مع السفرة الكرام البررة والذي يقرأ القرآن ويتتعتع فيه - اي يقرأه بصعوبة - وهو عليه شاق له اجرا

Müslim, Hz. Âişe (r.a)'den rivayetle Hz. Peygamber; “*Kuran Okumada mahir (zorluk çekmeden okuyan) kimse çok değerli itaatkâr elçilerle beraberdir. Kur’ân’ı zorlanarak okuyan ve okuma da zorluk çeken kimse için iki ecir vardır*” buyurmuştur.⁴⁴⁷ Seyyid Tantâvî’ye göre, hadiste belirtildiği üzere Kur’ân’ı Kerim’i devamlı okuması sebebiyle okumda zorluk çemeyen kimse çok değerli itaatkâr elçilerle beraber olacaktır. Kur’ân’ı yeni öğrenmesi sebebiyle heceleyerek ve zorlanarak okuyan kimse için iki ecir vardır. Tantâvî, Müslim ve Buhârî’nin sahihlerinden naklettiği bu hadisleri bab, bölüm başlığı vermeden müfessir Kutubî’den nakletmiştir.

Örnek 3:

Seyyid Tantâvî, Kur’ân’ı Kerim’de yer alan sûrelerin fazilet ve üstünlüğü hakkında rivayetleri tefsirinde zikretmektedir.

وروى الترمذي عن عبد الله بن مسعود قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من قرأ حرفاً من كتاب الله فله بكل حرف حسنة، والحسنة بعشر أمثالها. لا أقول الم حرف، ولكن ألف حرف، ولام حرف، وميم حرف

Tirmîzî, Abdullah b. Mes’ûd’dan rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber (s.a.s): “*Allah’ın Kitabı’nı okuyan kimseye okuduğu her harf karşılığında bir sevap vardır. Her bir sevab on misli (kadar) arttırılır. Ben sizlere Elif, Lam, Mim tek bir harf olduğunu söylemiyorum. Fakat Elif bir harf, Lam bir harf ve Mim bir harftir*” diyorum⁴⁴⁸

Seyyid Tantâvî, Kur’ân’ı-Kerim okuma ve öğrenmenin fazilet ve sevabından bahseden bu rivayetlerin zayıf veya uydurma olmalarına ise hiç değinmemiştir.

⁴⁴⁷ Tantâvî, *et-Tefsîru ’l-Vasît*, 1: 7.

⁴⁴⁸ Tantâvî, *et-Tefsîru ’l-Vasît*, 1: 7.

SONUÇ

Kur'ân'ı Kerim insanları karanlıktan aydınlığa çıkarmak, hidayete ulaştırmak, dünya ve ahiret hayatlarında saadet yollarını göstermektedir. Kur'ân lafızlarının içerdiği anlamları açıklamak, doğruyu ve hakikati ortaya koyma gayesiyle müfessirler tarafından birçok tefsir te'lif edilmiş, kaleme alınmıştır.

Seyyid Tantâvî'nin yurt içinde ve yurt dışında öğretim üyeliği, Mısır müftülüğü ve el-Ezher Ünivesitesi Şeyh'liği yaptığı dönemlerde tefsir, ulûmu'l-kur'ân, fıkıh, kıssa, mu'cem, siyer, akâid ve ahlâk gibi birçok alanda yazdığı eserlerin sayısı yirmiye geçmektedir. Onun te'lif ettiği en önemli ve başta gelen eserlerinden birisi “et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim” isimli tefsir kitabıdır. İlk baskısı Dâru Nehda li't-Tibââ ve'n-Neşri ve't-Tevzî kitabevi tarafından 1987'de Kahire'de basımı yapılmıştır. Eserin ilk basımı dikkate alınmak üzere birçok defa basımı gerçekleştirilmiştir.

Seyyid Tantâvî'nin bünyesinde eğitim gördüğü, öğretim görevliliği, idarî görevler yaptığı, en yüksek dinî makam kabul edilen şeyh'lik (rektör) görevini yürüttüğü el-Ezher Üniversitesi onun dinî düşüncesinin oluşmasında önemli bir yer tutmaktadır.

İslâm dünyasının en eski eğitim kurumlarından birisi olan el-Ezher Üniversitesi öncelikle cami olarak inşa edilmiş daha sonra beliren ihtiyaçlar sebebiyle eğitim kurumu haline dönüşmüştür. Geçirdiği gelişim ve değişimle dünyanın değişik ülkelerinden gelen öğrencilere eğitim veren bir üniversite haline gelmiştir. Bugün İslâmî ilimlerle birlikte modern ilim dallarında ülkenin her vilayetinde ve bu vilayetlere bağlı şehirlerde fakülte ve araştırma merkezleri ile farklı alanlarda eğitim veren en büyük üniversitelerden birisidir. el-Ezher, Mısır ve İslâm dünyasında dinî düşüncenin gelişmesine, fikrî hareketliliğin hız kazanmasına, birçok ilim dallarında ilerlemesine büyük katkı sağlamıştır.

Seyyid Tantâvî'nin tefsiri tahlîlî bir tefsirdir. Kur'ân'ın tamamındaki âyetleri, yer alan kelimeleri, nüzûl sebepleri, ayetlerin öncesi ve sonrasıyla münasebeti, belâgat incelikleri gibi pek çok açıdan incelemek suretiyle tefsiri meydana getirilmiştir. Klasik bir yöntem de kabul edilen bu metod ile Tantâvî peşpeşe gelen ayetin her birini tefsir ettikten sonra diğer ayetlerin tefsirine geçmektedir. Bu üslup ile rivayet ve dirayet yöntemi birleştirmek suretiyle ehl-i sünnet çizgisinde hareket edip tarih, kıssa, belagat, âhkam ayetleri, ilmî tefsir, Arap dili ve edebiyatına, çeşitli bilgilere, birçok eser ve kaynaklara müracaat ederek tefsirini yazmıştır.

Müfessir Seyyid Tantâvî, tefsirine mukaddime ile başlamış, fakat diğer

müelliflerden farklı olarak bu mukaddimeyi ayetlerin tefsirine başlamadan önce her sûrenin başına koymuştur. Mukaddime yerine bazen ta'rif, temhîd, bazen de mukaddime ve temhid'i beraber kullanmıştır. Burada sûrenin mushaf sırasını, nüzûl sırasını, ayet sayısını ve ayet sayısında farklılık var ise Basra, Kûfe ve Hicaz mushaflarına göre açıklamıştır. Sûrenin ismi ve isimlendirilmesinin sebebini, sûrenin birden fazla ismi olduğunda onları zikretmiştir. Sûrenin mekkî veya medenî olduğunu, hangi sûreden önce veya sonra nazil olduğunu belirtmiştir. Bazen de sûrenin hangi ortamda nazil olduğunu, hangi olaylardan sonra indirildiğini açıklamıştır. Sûrenin nazil olduğu yer hususunda ihtilaf olduğunda bu ihtilafları gidermek için sûrenin nüzûlu hakkında gelen rivayetleri zikrederek ve bu rivayetler arasında tercihlerde bulunmuştur. Ayrıca tefsirini yaptığı sûre veya ayetlerin öncesi sonrasıyla münasebetini, anlam bütünlüğünü ortaya koymaya çalışmıştır. Sûrenin başında veya sonunda sûrenin fazileti ile ilgili rivayetleri sahih, sağlam veya zayıf oluşları ile ilgili bir bilgi vermeden zikretmiştir. Seyyid Tantâvî, sûrenin tefsirine başlamadan okuyucuya sûre hakkında genel bir özetini vermektedir. Orada sûrenin genel yapısı, içerdiği konu ve hükümler, sûrenin amaçlarını ve belirgin özelliklerini belirtmeye çalışmıştır.

Seyyid Tantâvî'nin tefsiri Fatiha-Nâs arası baştan sona mushaf tertibi dikkate alınarak yazılmış bir dirayet tefsiridir. Seyyid Tantâvî, Kur'ân ayetlerini açıklamak gayesiyle rivayetlere bağlı kalmadan, dil, edebiyat ve çeşitli ilimler yanında kendi bilgi birikimi ve re'iyine dayanarak tefsirini kaleme almıştır. Bu onun çok yönlü bir müfessir olduğunu da göstermesi açısından önemlidir. Zira Tantâvî, dirayet yöntemi de denilen bu yöntem ile anlamı destekleyecek hadislerden, sahabe sözlerinden, Arap dili ve belâgatından, kelimelerin sarf ve iştikâklarından, kelâm, kıraat, fıkıh ve modern ilmî verilerden istifade ederek aklî çıkarımlarda bulunarak ayetleri açıklamıştır.

Bununla birlikte Tantâvî, rivayet yöntemini tamamen terk etmemiş, ayetleri Hz. Peygamber (s.a.s)'den gelen rivayetler yardımıyla açıklamaya çalışmıştır. Hadisi naklederken ilgili hadis kitabını kaynak gösterdiği gibi hiç kaynak göstermeden naklettiği gibi müfessirlerin eserlerini kaynak göstererek rivayetleri nakletmiştir.

Müellife göre, Kur'ân'ı tefsir etmenin en güzel ve doğru yolu Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsir edilmesidir. Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri denildiğinde Kurân ayetlerinin bütününe göz önüne almak suretiyle, bir bütün halinde kapsamlı değerlendirme ve inceleme neticesinde yine Kur'ân'ın kendisine başvurmak suretiyle anlaşılması, açıklanması ve

yorumlanmasıdır. Kur'ân özet olarak anlattığı bir konu veya hadiseyi başka bir yerde detaylandırarak, mutlak olarak gelen bir konuyu başka bir yerde mukayyed anlatmaktadır. Tantâvî, Kur'ân'ın herhangi bir ayetinin açıklanması ihtiyacı gerektiğinde önce Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirine sonra sünnet'e başvurmuştur. Kur'ân'da ve sünnette de bulunmadığında sahabe ve tabiûnun sözlerine, son olarak Kur'ân tefsiriyle ilgili te'lif ortaya koyan müelliflerin eserlerine başvurmuştur. Ancak ayetlerin tefsirinde referans gösterdiği eserlerdeki bilgileri değerlendirmeye tabi tutmak suretiyle doğruya götüren, hakikate ulaştıran bilgiyi elde etmek için şüpheli gördüğü bilgilere, zayıf ve batıl sözlere tefsirinde yer vermemeye özen göstermiştir. Seyyid Tantâvî'nin tefsirinde referans gösterdiği eserlerdeki bilgilere başvurması, nakil ve alıntılar yapması tefsiri hakkında derleme bir tefsir olduğu iddiasına sebep olsa da bu görüşleri tefsirinin bütünlüğünü bozmadan kullanması onun tefsirini orijinal kılmıştır.

Tantâvî'ye göre, Kur'ân'ı doğru anlamak ve tefsirini yapabilmek için Arap dilinin özellikleri, dil yapısı ve üslûbunda barındırdığı incelikleri bilmek büyük önem arz etmektedir. Tantâvî ayetleri tefsir ederken önce lafız ve kelimelere uygun düşen lügat mânâsını verir, sonra durum gerektiriyor ise konuyu fazla uzatmadan o kelimeden istenilen edilen mânâyı açıklar. Kelimelerin lügat anlamlarını verirken genelde kaynağa müracaat etmez ve lügat anlamlarını kendisi açıklamaya girişir. Bazen de kelimelerin lügat anlamlarını verirken müelliflerin eserlerini kaynak gösterir veya başvurduğu kaynağı başka müellifin eserinden naklederek izahlarda bulunur. Aynı şekilde kelimelerin cümle içindeki konumlarını ortaya koyma gayesiyle kelimelerin i'râbını yapmaktadır. Yine ayetlerin içerdiği belâgat, beyan yönlerini açıklamak gayesiyle anlamı destekleyecek şekilde anlamlarını izah etmektedir.

Tantâvî, kelimeler ilmi konuları içerisinde yer alan bazı kelâmî konulara detaylara girmeden yer vermektedir. Ona göre, müminler ahiret hayatında kendilerine bir nimet, ihsan olarak yer ve yön olmadan, keyfiyetini Allah(c.c)'ın bileceği ve takdir edeceği bir şekilde Allah(c.c)'ı görecekler. Günahkârlar ise bu görme hadisesinden mahrum edilecekler, göremeyeceklerdir. Mahlukâtın Allah(c.c)'ın zatını tamamen hakikatine ulaşmak suretiyle görmesi mümkün değildir. Allah(c.c)'ın idrak edilmemesi gözle görülmeyeceği anlamına gelmemektedir. Ona göre, şefaate sadece Allah(c.c)'a aittir. Allah (c.c) katında yüce mertebeleri olmasına rağmen Allah (c.c) dilediği ve razı olduğu kulları için şefaate izin vermedikçe kimse şefaatte bulunamayacak ve şefaatleri

de gerçekleşmeyecektir. Bu gibi kelimelerinde daha fazla bilgi elde etmek isteyenlere kelimeler kitaplarına müracaat etmesini tavsiye etmektedir.

Tantâvî, aynı şekilde ayetlerin tefsirini bitirdikten sonra “âlimlerin bu ayetten ortaya koyduğu, çıkardığı hükümler” konu başlığı altında ayetlerde geçen fikhî hükümleri ayet ve hadislerden delil getirmek suretiyle açıklama yoluna gitmektedir. Bazen konuyu fazla uzatmamak ve dağıtmamak için daha fazla bilgi almak isteyen kimselere konuyu daha geniş ele alan fikhî kitaplarına yönlendirmektedir.

Tantâvî, tefsirinde kıraatler hakkında fazla açıklayıcı bilgiler vermemiştir. Ancak ayette geçen lafız ve kelimenin farklı kıraatlerde nasıl okunduğunu ve mânâyâ etkisini açıklamaya çalışmış, anlam değişikliklerine göre ayetleri tefsir etmiştir. Kıraat ile ilgili farklılıkları genelde kaynak belirtmeden, bazen de ilgili tefsir kaynaklarından yedi kıraat imamlarının okuyuşlarını, nadiren de on kıraat imamların okuyuşlarını dikkate almıştır.

Tantâvî’ye göre, Kur’ân ilimleri Kur’ân’ın anlaşılmasını sağlayan, Kur’ân’a çeşitli açılardan hizmet eden birden fazla müstakil ilim dallarından her birini bir araya toplayan ilimdir. Bu ilmin kaynağı yine Kur’ân’ı Kerim’in kendisidir. Kur’ân ayetlerinin doğru anlaşılması için ayetlerin hangi sebep, şart ve olaylara binâen indiğini açıklayan sebebi nüzûlu ve ayetlerin indiği ortamı bilinmesi gerekir.

Tantâvî’ye göre, Mekke ve Medine toplumlarının karşılaştığı sorun, ihtiyaç ve problemlerin çözümü açısından farklılık göstermektedir. Bu durumda birlikte önce ve sonra inen ayetlerin bilgisi ile mekkî-medenî bilgisinin de ele alınması gerekir. Ona göre, ayetlerin mekkî olması için hicretten önce inmesi yeterlidir. Mekkî sûrenin içerisinde daha sonra inen Medenî ayetler de olabilir.

Seyyid Tantâvî’ye göre, sûrelerin mekkî ve medenî oluşunun bilinmesiyle önce inen ve sonra inen ayetlerin bilgisine ulaşılır. Böylece hangi hükmün mensuh, hangi hükmün nâsîh olduğu öğrenilir. Ayrıca İslâm’ın teşrî tarihi ve geçirdiği aşamaların bilgisi elde edilir. Ona göre, tebdîl-i ayet ile kastedilen Kur’ân ayetinin başka bir ayet ile nesh edilmesi, hükmünün kaldırılmasıdır. Nesh olayı önceden gelmiş nass’dan sadır olan hitap ile var olan hükmün kaldırılmasına delil olan sonradan gelen hitaptır. Ona göre, bu hitap gelmeseydi önceki hükmün meşruluğu devam edecekti. Bir hüküm meşru kılındıktan sonra yeni başka bir hüküm ortaya koyan nass ile o hükmün nesh edilmesi hem hikmete aykırı değil, hem de akıllara uzak değildir. Ona göre, İslâm’da ilk nesh olayı kiblenin Mescid-i Aksa yönünden Mescid-i Haram’a yani Kâbe’ye

çevrilmesi, değiştirilmesidir. Ancak Tantâvî, Kur'ân ayetlerinde neshin aklen caiz, bilfiil vâki olduğunu kabul etmekle birlikte nesh konusuna ihtiyatlı yaklaşmaktadır. Ona göre, birbirine anlam yönünden zıt gibi görünen iki ayetin arası uzlaştırılma imkânı olmadığında ancak nesh'e başvurulur. Ayetlerin aralarında var gibi gözükten teâruz, tezatlık giderilir ve ayetlerin arası cem' edilir, uzlaştırılırsa o ayette nesh'e başvurulmaz.

Seyyid Tantâvî'ye göre, müteşâbihin kaynağı şâri'in'in kelimadaki muradının gizli olması, bilinmemesidir. Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği, bilgisini elde edemeyeceği müteşâbihler vardır. Müteşâbih ayetlerin Kur'ân'da bulunmasının hikmeti imtihan ve sınanmadır.

Kur'ân-ı Kerimde bazı sûrelerin başında bir harf veya birkaç harfin birleşmesinden meydana gelen, kesik kesik okunan hece harfleri yani huruf-u mukattaa harfleri Kur'ân'ı Kerim'in i'câzına dikkat ve uyarı çekmek gayesiyle bazı sûrelerin başlangıcında gelmiştir.

Seyyid Tantâvî'ye göre, Kur'ân-ı Kerimde Allah (c.c) geçmiş kavim ve ümmetlerin, peygamberlerin ve şahışların hikâyelerine, kıssalarına yer verip anlatmıştır. Kur'ân kıssalarında temel hedef olayların nerede, ne zaman gerçekteştiği ile ilgili tarihi bilgiler ve tarihî olayların kronolojik bir düzen içinde sunulması değildir. Asıl amaç anlatılanlardan ibret, öğüt, nasihat alınması ve dersler çıkarılmasıdır. Kur'ânda kıssa ve olaylara yer verilmesinin hedefi; anlatılanlardan ibret, öğüt ve nasihat alınmasıdır.

Müellife göre, Kur'ân-ı Kerimde yer alan anlatım biçimlerinden birisi olan edilen darb-ı meseller sonradan gelen önemli bir olay, hal, şaşırtıcı ve ilginç karşılanan bir olay yani mevcut durumun daha önce gerçekteşmiş bir duruma benzetilmek suretiyle anlatılmasıdır. Kur'ân'da darb-ı mesellere irşad, tenbih, tavzih, teşvik, ibret, vaaz, tezkîr amacıyla yer verilmiştir. Ona göre darb-ı mesel, gizli olanı açık olana, görünürde olmayanı görünürde olana benzetmek suretiyle istenilen sonuca ulaşmak için ondaki mânâyı açığa çıkarmak ve kapalılığı kaldırmaktır.

KAYNAKÇA

- Akbâvî Mahmud Abdurrezzak, “Min E’lâmi’l-Ezher,” *Mecelletü’l-Ezher*, Kahire: Müessesetü’l-Ezher, Tarih yok.
- Albayrak, Halis, *Kur’ân’ın Bütünlüğü Üzerine*, İstanbul: Şûle Yayınları, 1993.
- Arıklı, Ercan (Editör), “Mısır,” *Büyük Larousse sözlük ve Ansiklopedisi*, 13: 8115-8124. İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986.
- Ata Ramazan, “Osmanlı Kaynaklarına Göre 1839- 1841 Arası Osmanlı-Mısır İlişkileri Ve Düveli Muazzama,” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004.
- Avcı, Casim, “Mısır,” *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (DİA)*, 29: 559. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Aydemir, Abdullah, “Fedâilü’l-Kur’ân,” *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (DİA)*, 12: 553-534. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bayraktar, M. Faruk, “Yaygın Eğitimde Din Öğretimi,” *Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi (İzmir 4-6 Aralık 1998 Sempozyumu)*, Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999.
- Bilmen, Ömer Nâsuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1972.
- Birişik Abdülhamit, “Tefsir,” *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 40: 289 TDV Yayınları, 2011.
- Cadu, Abdulaziz, *eş-Şeyh Tantâvî Cevherî, (Dirase ve Nusûs)*, Kahire: Daru’l-Meârif, Tarih yok.
- Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Tarihi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (Ayyıldız Matbaası), 1988.
- _____ *Tefsir Usulü*, Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Cevherî, Tantâvî, *Behcetü’l-Ulûm fi’l-Felsefeti’l-Arabiyyeti ve Muvâzenetühü bi’l-Ulûmi’l-Asrıyye*, Kahire: Matbaatu el-Babî el-Halebî, 1936.
- Darkot Besim, “Mısır,” *İslam Ansiklopedisi*, 8: 217. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Üsulu*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2006.
- _____ *Tefsir Tarihi*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Ebu’l-Ayneyn, Said, *Şa’râvî Ellezî lâ Na’rifuhû*, Kahire: Dâr-u Enbari’l-Yevm, 1995.
- el-Kazvinî, Zekeriyya b. Muhammed b. Mahmud, *Âsâru’l-Bilâd ve Ahbâru’l-İbâd*, Beyrut: Dâru’s-Sadîr, Tarih yok.

el-Verdânî, Salih, *Mısır'da İslâmi Akımlar*, Çeviren H. Acar- Ş. Duman. Ankara: Fecr yayınları, 1988.

Erinç Sırrı, "Fas," *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 12: 185-188. İstanbul: TDV Yayınları, İstanbul: 1995.

er-Rûmî, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman, *Bühûsün fî Usûli't-Tefsir ve Menâhicühü*, Riyad: Mektebtü't-Tevbe, (hicri)1419.

ez-Zehbî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. el-Fârikî ed-Dimeşkî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, (tahkik Şuayb el-Arnâvutî) Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1985.

ez-Zerkeşi, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân* Kahire: Mektebetü Daru't-Türas, 1972.

Görgün, Hilal, "Mısır" *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 29: 582. İstanbul: TDV Yayınları, İstanbul: 2004.

_____ "Seyyid Kutup," *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 37: 64-68. İstanbul: TDV Yayınları, İstanbul: 2009.

_____ "Şa'râvî," *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 38: 350-351. İstanbul: TDV Yayınları, İstanbul: 2010.

Güç Ahmet, "Mabet" *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 27: 276-280. İstanbul: TDV Yayınları, İstanbul: 2004.

Hafâci, Muhammed Abdulmü'min, Ali Ali Subh, *el-Ezher fî Elfi Âmin*, 5 cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türas, 2010.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, Çeviren Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayıncılık ve Ticaret, 1993.

Hilmî, en-Nemnem, *el-Ezher eş-Şeyh ve'l-Meşîha*, Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, 2012.

Hitti, Philip, K., *Siyasi ve Kültürel Tarih*, Çeviren, Salih Tuğ. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.

<http://www.dar-alifta.org/ar/ViewScientist.aspx?sec=new&ID=27> (20.12.2018)
(Daru'l-İfta, *Terâcim ve Siyer*)

İzzuddîn, İbn Esîr Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fî't-Târih*, Beyrut: Dâru-Sâdır, 1979.

Karaçam, İsmail, *Kur'ân'ın Nüzûlu ve Kıraati*, İstanbul: İfav Yayınları, 2012.

Karlığa H. Bekir, "Fî Zilâli'l-Kur'ân," *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 13:

50-51. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Kırca Celal, “el-Cevahir,” *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 7: 431-432. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Mertoğlu, Mehmet Suat “Tefsir,” *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 40: 292. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

_____ “Tantâvî Cevherî,” *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 39: 579. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Moti, Limp, *Meydan Larousse (Büyük Lügat ve Ansiklopedi)*, İstanbul: Meydan Yayınevi, 1972.

Mutçalı Serdar, *Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.

Nisâbûrî, Ebu'l- Hasen Ali b. El-Vahidi, *el-Vasît li'l-Kur'âni'l-Mecîd*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Özcan Azmi, “Pakistan,” *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 34: 148-149. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Öztürk Ayhan, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, (Kayseri: Arka Oda Yayınları, 2007), 273.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993

Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1990.

Salih, Subhi, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2007.

Seyyid, Muhammed es-Seyyid, “XVI. Asır'da Osmanlı Eyaleti,” Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul: Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990.

Sibâî, Mustafa, *İslâm Medeniyetinden Altın Tablolar*, Çeviren N. Demircan-M.S. Şimşek. Konya: Uysal Kitabevi, 1979.

Sofuoğlu, Mehmet, *Tefsire Giriş*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Şa'râvî, Muhammed Mütevellî, *Havâtır Havle'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire: Dâru Ehbâri'l-Yevm, 1991.

Şaban, Zekiyyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Çeviren İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV. Yayınları, 1990.

Tâhâ, Abdulazîz el-Hatip, *el-Ezher ve Devruhû fî Neşri's-Sekâfe*, Kahire: Dâru'l-İttihâdi't-Teâvüniyyi, 2010.

Tantâvî, M. Seyyid, *Muâmelâtü'l-Bünûk ve Ahkâmuha's-Şerîyye*, Kahire: Dâru'n-Nehda Mısır li't-Tibââ ve'n-Neşri ve't-Tevzî, 2001.

_____ *Ahkâmü'l-Haccı ve'l-Umre*, Kahire: Dâru'l-İftâi'l-Mısriyye, 2003.

_____ *Benû İsrâil fi'l-Kur'âni ve's-Sünneti*, Kahire: Daru's-Şurûk, 1997.

_____ *Edebu'l-Hıvâri fi'l-İslâm*, Kahire: Nehdetü'n-Nasr, 1997.

_____ *Hadîsü'l-Kur'âni ani'r-Raculi ve'l-Mer'eti*, Kahire: Mecmeu Metâbiu'l-Ezheri's-Şerîf, 2008.

_____ *el-Kısatu fi'l-Kur'ân*, Kahire: Nehdetü'n-Nasr, 1997.

_____ *et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire: Dâru's-Saâde, 2007.

_____ *Mebâhisü fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire: Daru's-Şurûk, 1998.

_____ *Mu'cemu İ'râbi Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Lübnan: Mektebeti Lübnan Nâşirûn, 1997.

_____ *el-Mekâsidü's-Şer'ıyyeti li'l-Ukûbâti fi'l-İslâm*, Kahire: Yayınyeri yok, 2005.

_____ *el-Mevsûatü'l-İslâmiyyetü'l-Amme*, Kahire: Vezâretü'l-Evkâfu'l-Mısriyye, 2003.

_____ *Fetâvâ Şerîyye*, Kahire: Müessesetü Ahbâru'l-Yevm, 1989.

_____ *el-Fikhu'l-Müeyesser*, Kahire: Mektebetü's-Şurûku'd-Devliyye, 2000.

_____ *el-İctihâdu fi'l-Ahkami's-Şer'ıyyeti*, Kahire: Dâru'n-Nehda li't-Tibââ ve'n-Neşri ve't-Tevzî, 1997.

_____ *el-Akîdetü ve'l-Ahlâk*, Kahire: Dâru Nehdatü Mısır li't-Tibaati ve'n-Neşr ve't-Tevzî, Tarihi yok.

_____ *el-Hükmü's-Şer'î fi Ehdâsi'l-Halîc*, Kahire: Dâru'l-İftâi'l-Mısriyye, 1990.

_____ *el-İşâatü'l-Kâzibe ve Keyfe Hârabehe'l-İslâm*, Kahire: Dâru's-Şurûk, 2001.

_____ *es-Savmü'l-Makbûl*, Kahire: Müessesetü Ahbâru'l-Yevm, 1995.

_____ *es-Serâya'l-Harbiyyeti fi'l-Ahdi'n-Nebevî*, Kahire: Zehrâ li'l-Âlami'l-Arabî, 1990.

_____ *Risaletü's-Sıyam*, Kahire: Dâru'l-Mearif, 1987.

_____ *Cevâmiu'd-Duâ Mine'l-Kur'âni ve's-Sünneti*, Kahire: Dâru'n-Nehda li't-Tibââ ve'n-Neşri ve't-Tevzî, 1996.

Tantâvî, M. Seyyid, Muhammed Gazali, A. Ömer Haşim, *Ramazan ve's-Sıyâm*,

Kahire: Mektebeti Ehbâri'l-Yevm, 1991.

Tezcan, Tuğrul, “Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî'nin Hayatı ve Tefsir anlayışı,” Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001.

Tıǧlı, İbrahim, *Mısır'da Sosyal Hareketler Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler*, İstanbul: Dünya Bülteni Araştırma Masası Yayınları, Şubat 2011.

Tomar, Cengiz, “Mısır,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29: 561-562. (İstanbul: TDV Yay. 2004.

Uzun, Mustafa, “Ezher,” *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 12: 59-63. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Ünal Mehmet, *Kur'ân'ın anlaşılmasında Kıraat farklılıklarının Rolü*, İstanbul: Fecr Yayınları, 2005.

Vehdan, Nasır Mahmud, “Min A'lâmi'l-Ezher,” *Mecelletü'l-Ezher*, Kahire: Müessesetü'l-Ehrâm, sayı 3, 1989.

Yaşaroğlu M. Kamil, “Merâgî Ahmed Mustafa,” *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 29: 163. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Kelam,” *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 20: 196. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Züheyli, Mustafa Vehbi, *et-Tefsîru'l-Vasît*, Dimeşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 2000.

ÖZGEÇMİŞ

Musa ÖZTÜRK 15/10/1973 tarihinde Düzce’de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini tamamladıktan sonra Mısır Arap Cumhuriyeti, Tanta şehrinde, al-Ezhar Üniversitesi, İslâm Şeriat Fakültesinden (1992-1996) mezun oldu. Denklik problemi sebebiyle 9 Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi’nde 1997-1999 yıllarında Lisans Tamamladı.

Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı’nda 2013 yılında lisansüstü eğitime başladı. Bu alanda “Seyyid Tantâvî’nin Tefsiri ve Tefsir Anlayışı” adıyla yüksek lisans tez konusunu çalışmaktadır.

